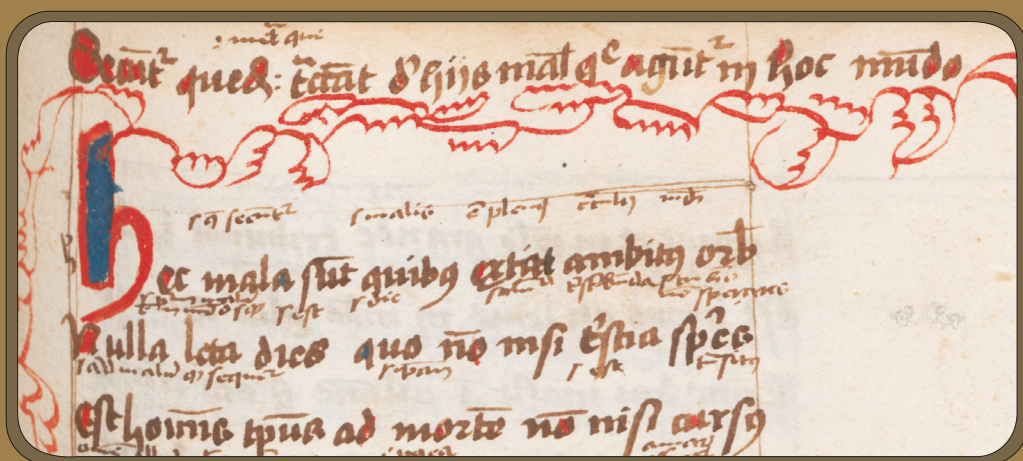


Mikołaj Oloch z Szamotuł



Bibliotheca  
Litterarum  
Medii Aevi  
Artes-Opera

DE HIIS MALIS  
QUE AGUNTUR  
IN HOC MUNDO  
O niedolach, które rządzą  
na tym świecie  
DE CURIE MISERIA  
O marności  
życia dworskiego



Mikołaj Oloch z Szamotuł

DE HIIS MALIS  
QUE AGUNTUR  
IN HOC MUNDO  
O niedolach, które rządzą  
na tym świecie  
DE CURIE MISERIA  
O marności  
życia dworskiego

Instytut Badań Literackich  
Bibliotheca Litterarum Medii Aevi  
Artes – Opera

(Opera, nr 7)

Komitet redakcyjny:

Teresa Michałowska (założycielka serii)

Dorota Gacka (sekretarz)

Mieczysław Mejer (redaktor naczelny)

Jacek Soszyński

Mikołaj Oloch z Szamotuł

DE HIIS MALIS  
QUE AGUNTUR  
IN HOC MUNDO  
O niedolach, które rządzą  
na tym świecie  
DE CURIE MISERIA  
O marności  
życia dworskiego

Wydanie, przekład z języka łacińskiego,  
wstęp i komentarz Mieczysław Mejor

Recenzenci

dr hab. Michał Rzepiela  
dr hab. Iwona Słomak

Redakcja

Ida Radziejowska

Korekta

Lech Koziński

Opracowanie graficzne

Zenon Porada

Ilustracja na okładce

Kraków, Biblioteka Jagiellońska, rkps 2458, f. 190

Indeks, redakcja techniczna, rewizja

Krzysztof Smólski

Łamanie

Helena Dziurnikowska

Publikacja finansowana w ramach programu Ministra Edukacji i Nauki pod nazwą „Narodowy Program Rozwoju Humanistyki” w latach 2020–2023, nr projektu 0219/NPRH8/H22/87/2009, kwota finansowania 35 400 zł.



**NARODOWY PROGRAM  
ROZWOJU HUMANISTYKI**

© Copyright by Mieczysław Mejer 2022

© Copyright for this edition by Instytut Badań Literackich PAN 2022

Druk i oprawa

Bookpress  
ul. Lubelska 37C  
10–408 Olsztyn

ISBN 978-83-66898-72-1

ISBN (e-book): 978-83-67637-15-2

## Spis treści

Słowo od redaktora serii .....	7
Wstęp .....	9
Zasady wydania .....	24
Wykaz znaków i skrótów edytorskich .....	27
Bibliografia .....	28
Wykaz dzieł wykorzystanych we Wstępie .....	28
Wykaz źródeł .....	31
Nicolaus Oloch de Szamotuły, <i>De hiis malis, que aguntur in hoc mundo</i> .....	38
Mikołaj Oloch z Szamotuł, <i>O niedolach, które rządzą na tym świecie</i> .....	39
Objaśnienia .....	58
Nicolaus Oloch de Szamotuły, <i>De curie miseria</i> .....	68
Mikołaj Oloch z Szamotuł, <i>O marności życia dworskiego</i> .....	69
Objaśnienia .....	86
Summary .....	91
Indeks nazw osobowych .....	92



## SŁOWO OD REDAKTORA SERII

Mikołaj Oloch jako autor dwóch wierszowanych dziełek został odkryty przez Aleksandra Brücknera, ale opinię o nim ugruntował wydawca Ryszard Ganszyniec. Nie docenił on jednak wartości tych szkolnych tekstów i w podręcznikach literatury polskiej zapanowała o nich nie najlepsza opinia. Warto jednak przyjrzeć się bliżej tekstom, jakie były czytane w Polsce w XV-wiecznych szkołach o wyższym poziomie nauczania. Przede wszystkim są one rzadkim przykładem rodzimej literatury szkolnej z dziedziny *artes liberales* (choć może pod względem formy rzeczywiście nie najwyższych lotów). Poza tym wyróżnia je duży zestaw wykorzystanych źródeł i autorów. Owo bogactwo i moralna wymowa treści stanowią zaletę w ówczesnych pracach o dydaktycznym charakterze. Oloch najwyraźniej miał dostęp do różnych zbiorów *distinctiones* i florilegiów oraz autorów, z których dziś nie wszystkich udaje się zidentyfikować – taka jest specyfika średniowiecznej literatury.

Słowa wdzięczności za poprawki i życzliwe uwagi należą się Recenzentom: prof. prof. Dorocie Słomak i Michałowi Rzepieli. Dziękuję także Redaktorce tomu Idzie Radziejowskiej za jej pełne kompetencji merytorycznej uwagi i poprawki.

Składam także podziękowania pracownikom bibliotek, które szczerze udostępniły zbiory: Biblioteki Jagiellońskiej w Krakowie, Biblioteki Narodowej w Warszawie, Staatsbibliothek Preussischer Kulturbesitz zu Berlin, Bayerische Staatsbibliothek w Monachium, Národní knihovna ČR w Pradze, Herzog August Bibliothek w Wolfenbüttel.

Wolfenbüttel–Warszawa 2021–2022

*Mieczysław Mejer*





## WSTĘP

### O AUTORZE MIKOŁAJU OLOCHU Z SZAMOTUŁ

Aleksander Brückner w nieocenionej pracy *Średniowieczna poezja łacińska w Polsce* w części 3 poświęcił nieco więcej uwagi dwóm wierszowanym utworom, które znalazł w XV-wiecznym rękopisie Biblioteki Jagiellońskiej o sygn. 2458<sup>1</sup>. Kompozycje, zatytułowane *De hiis malis, que aguntur in hoc mundo* oraz *De curie miseria*, wyszły prawdopodobnie spod pióra wielbnego Mikołaja z Szamotuł, kaznodziei poznańskiego. Do czasu opublikowania w 1968 r. rozprawy Jana Andrzeja Spieża<sup>2</sup> osoba autora obu tekstów była właściwie nieznaną, często w literaturze nazywano go Olochochem, bo w tak zniekształconej postaci zapisano jego nazwisko w kolofonie krakowskiego odpisu<sup>3</sup>. Okazało się, że w aktach konsystorza poznańskiego z lat 1466–1483 wspominany jest Mikołaj Oloch z Szamotuł, altarzysta, kaznodzieja katedralny i adwokat konsystorski<sup>4</sup>. Jan Spież uprawdopodobnił, że chodzi o Mikołaja z Szamotuł, który w roku 1453 za rektoratu Mikołaja z Kalisza wpisał się do albumu studentów Uniwersytetu Krakowskiego. Był synem Mikołaja Olocha (Holocha) z Szamotuł, uiścił w całości opłatę wpisowego w wysokości 4 gr<sup>5</sup>. Był pilnym studentem, bo wkrótce, już w 1456 r. za dziekanatu Macieja z Kobylina, został bakałarzem wydziału *artium*<sup>6</sup>, a w 1459 r. po Bożym Narodzeniu, za dziekanatu Macieja ze Spasowa, był promowany na mistrza *in artibus*<sup>7</sup>. Zanim wstąpił

<sup>1</sup> Brückner 1894, s. 285–289.

<sup>2</sup> Spież 1963, s. 73–90.

<sup>3</sup> BJ 2458, f. 201vb; „Et sic est finis datus / est per magistrum reuere:ndum olochoch Dabat / in sumo poznanie”. Nowsza literatura: Michałowska 1995, s. 663–669, 813; Michałowska 2011, s. 527.

<sup>4</sup> Nowacki 1959, s. 687, przyp. 7: Archiwum Archidiecezjalne w Poznaniu, Acta causarum consistorii Posnaniensis [dalej: AC] 1466, f. 28, 138v; 1479, f. 163v; 1480, f. 62v; 1483, f. 46v; Acta et decreta capituli Posnaniensis [ACap.] III 99v. Wypisy z dokumentów opublikował Spież 1963, s. 83, przyp. 56–59.

<sup>5</sup> *Metryka*, t. 1, s. 244, poz. 53/e/012: „Nicolaus Nicolai Holoch de Schamothuli, dt 4 gr., tt”; *Album studiosorum*, s. 135.

<sup>6</sup> *Najstarsza księga promocji*, s. 220, poz. 56/30: „Nicolaus de Schamotuli”; *Liber promotionum*, s. 47.

<sup>7</sup> *Najstarsza księga promocji*, s. 223, poz. 59/21; *Liber promotionum*, s. 52.

na uniwersytet z pewnością miał już za sobą lata edukacji w szkole na dobrym poziomie, może w rodzinnych Szamotułach lub, co bardziej prawdopodobne, w szkole katedralnej w Poznaniu<sup>8</sup>. Zapewne po uzyskaniu tytułu magistra *artium* Oloch otrzymał święcenia kapłańskie, dzięki którym mógł pełnić swe późniejsze funkcje. Dalsze etapy jego kariery kościelnej nie są jasne, gdyż w dokumentach zachowanych w archiwach poznańskich występuje też inny Mikołaj z Szamotuł, wzmiankowany w dokumencie już z roku 1444 jako altarzysta w kościele parafialnym Marii Magdaleny w Poznaniu<sup>9</sup>. Tenże Mikołaj wspomniany jest też w dokumentach jako altarzysta w kościele parafialnym w latach 1451–1474<sup>10</sup>. Z kolei w dokumentach z lat 1448 i 1469 kaplica św. Kantego w katedrze poznańskiej była nazywana „kaplicą kaznodziei Mikołaja”, jak przypuszczał Józef Nowacki, autor monografii o kościele katedralnym w Poznaniu, od imienia jej altarzysty<sup>11</sup>. Ale wiadomo, że pierwotnie – ufundowana w latach 1422–1423 przez Macieja Korzboka, altarzysty katedralnego – była pod wezwaniem św. Mikołaja. Później w 1468 r. ponownie została nazwana kaplicą św. Mikołaja, być może „od nowej fundacji altaryjnej”<sup>12</sup>. Nazwa „kaplica kaznodziei Mikołaja” nie musi więc być związana z imieniem naszego Mikołaja Olocha z Szamotuł. Chronologia podpowiada, że w dokumencie z 1469 r. mogłoby chodzić o niego, ale nie we wzmiance z roku 1448. Bardziej pewnych informacji o naszym autorze dostarczył Jan Spież, który odnalazł w dokumentach konsystorskich poznańskich z roku 1466 wzmiankę o Olochu jako kaznodziei katedralnym<sup>13</sup>. Tę posługę Mikołaj pełnił długo, wspominają go jeszcze dokumenty z roku 1479<sup>14</sup>, z 1480 i 1483 jako kaznodzieję i altarzystę katedralnym<sup>15</sup>. Wiadomo z jeszcze innych źródeł, że równolegle w latach 1477–1481 pełnił funkcję plebana w Charbielinie<sup>16</sup>. Wieś ta leży koło Przemętu. Jest mało prawdopodobne, żeby Mikołaj sprawował wymagające funkcje kaznodziei (był tylko jeden kaznodzieja katedralny) i altarzysty w katedrze poznańskiej oraz równocześnie plebana w tak oddalonej parafii. Być może więc Mikołaj mógł w Charbielinie posiadać prebendę. Z kolei w dokumencie

<sup>8</sup> Ok. 1445 r. w szkole tej zorganizowano wydział teologiczny i prawa, poza tym działał tam wydział *artium*, por. Karbowski 1923, s. 152–153.

<sup>9</sup> KDW, t. 11, nr 1657, [Poznań], 29 maja 1444 r.: „[...] discreto domino Nicolao de Schamothuly altariste in ecclesia nostra parrochiali Poznaniensi”.

<sup>10</sup> *Akta radzieckie poznańskie*, t. 1, nr 482 (1451), 517 (1452), 577 (1454), 1007 (1474).

<sup>11</sup> Nowacki 1959, s. 426.

<sup>12</sup> Tamże.

<sup>13</sup> AC 45 (1466), f. 28: „Schamotuli. In causa magistri Stanislai de Schamotuli, rectoris scolarum in summo Posnaniensi, contra maystrum Nicolaum Oloch de ibidem praedicatorum ecclesie cathedralis Posnaniensis”, zapis cytuje Spież 1963, s. 83, przyp. 56. Także Nowacki 1959, s. 687, przyp. 7 wskazuje jeszcze zapis z 1466 r. na f. 138v.

<sup>14</sup> AC 57 (1479), f. 163v: „Ibidem vel quasi in curia honorabilis magistri Nicolai Oloch, praedicatoris ecclesie Posnaniensis cathedralis, circa ecclesiam sancte Marie in summo Poznaniensi sittam”, zapis cytuje Spież 1963, s. 83, przyp. 57 (tu błąd w datowaniu!); por. Nowacki 1959, s. 687, przyp. 7.

<sup>15</sup> AC 58 (1480), f. 62v, 66v, 77, zapisy cytuje Spież 1963, s. 83, przyp. 58. Na dokument z 1483 r. powołał się Nowacki 1959, s. 687, przyp. 7.

<sup>16</sup> Nowacki 1964, s. 444.

z roku 1483 wspomina się o nim jako o kaznodziei katedralnym i jednocześnie reprezentancie kolegium mansjonarzy szamotułskich<sup>17</sup>, co zapewne nie musiało się łączyć ze stałym pobytym w Szamotułach, lecz wiązało się z jego funkcją adwokata konsystorskiego. Krzysztof Stopka uznał ponadto Mikołaja, adwokata konsystorskiego, o którym wspomina się w 1496 r. (!) jako rektorze szkoły katedralnej, za tożsamego z naszym Mikołajem Olochem<sup>18</sup>. Nie jest to niemożliwe, Mikołaj mógł w dojrzałym wieku (około sześćdziesiątki, skoro mistrzem został w 1459 r.) przez trzy lata na zasadzie wyjątku kierować szkołą (już w 1499 r. zastąpił go Stanisław z Szamotuł<sup>19</sup>), choć zwykle tę funkcję sprawowali świeżo wypromowani mistrzowie uniwersyteccy. Tak więc o Mikołaju Olochu z Szamotuł wiemy, że przez wiele lat (1466–1483) pełnił funkcję kaznodziei i altarzysty w katedrze poznańskiej („in sumo poznanie”), był adwokatem konsystorskim i może kierownikiem szkoły katedralnej w latach 1496–1499.

Długoletnia kaznodziejska działalność Mikołaja w katedrze poznańskiej musiała zaowocować obszernymi zbiorami kazań. Niestety tamtejsze biblioteki w wyniku wydarzeń historycznych zostały prawie całkowicie pozbawione najstarszych zasobów<sup>20</sup>. W zbiorach Biblioteki Diecezjalnej w Pelplinie zachował się tom kazań w cyklu *de tempore* przypisany przez Brücknera, błędnie jak się okazuje, Olochowi<sup>21</sup>. Kazania te, nazwane w kolofonie przez samego autora, nieznanego bliżej Mikołaja z Poznania, *Postilla pauperum*<sup>22</sup>, głoszone były do społeczności katedralnej lub klasztornej, jak zaświadcza wielokrotnie użyty zwrot „fratres dilecti”. Poza tym autor, w duchu topicznej *humilitas*, umieścił na zakończenie dzieła wyrazy skruchy, gdyż rzeczy znajdujące się w kazaniach, jego zdaniem, mniej przyteczne i poważne przypisał swej nieporadności i brakowi doświadczenia<sup>23</sup>. Wyjawiał przy tym, że podaje kazania do korekty przełożonych („*correctioni superiorum meorum*”), aby poprawić ewentualne odstępstwa od wymowy Pisma Św. Podobnie miał uczynić ze swym kolejnym zbiorem

<sup>17</sup> AC 61 (1483), f. 46v, zapis cytuje Spieß 1963, s. 83, przyp. 59 (tu błąd w datowaniu!): „Ibidem honorabilis magister Nicolaus Oloch [...] suo totiusque universitatis mansjonarium in ipso Schamotuli nominibus quitavit nobilem dominum Stanislaum Skrzydlevsky”.

<sup>18</sup> Nowacki 1964, s. 675 wydobyl z dokumentów zapis, że kierownikiem szkoły w 1496 r. był Mikołaj adwokat konsystorski (AC 1496, f. 2v); Stopka 1994, s. 84, przyp. 44 (z pewnym wahaniem przyjmuje, że był on tożsamy z naszym Mikołajem), por. dalej: tamże, s. 97, 146, 154, 170.

<sup>19</sup> Inny od mistrza Stanisława (Maysneri) z Szamotuł, kierownika szkoły katedralnej w 1466 r., z którym nasz Mikołaj prowadził spór, por. Spieß 1963, s. 83, przyp. 56 (AC 45 (1466), f. 28); Nowacki 1964, s. 675.

<sup>20</sup> Hornowska, Zdzitowiecka 1947, s. 265–291. Także biblioteka szkoły katedralnej była zasobna, Karbowiak 1923, s. 152–155.

<sup>21</sup> Pelplin, Biblioteka Diecezjalna im. Biskupa Jana Bernarda Szlagi, Ms 282 (dawna sygn. 275, Brückner 1894 podaje: 195).

<sup>22</sup> Tamże, f. 276: „hec sumula postilla pauperum appellatur super dominicalia ewangelia per circulum anni”.

<sup>23</sup> Tamże, f. 276: „quid autem minus utile atque puerile in ea invenitur, mee insuficiencie et imperitie asscribatur”.

*Postilla super omelia de sanctis*<sup>24</sup>, o którym poza tym nic nam nie wiadomo. Autorstwo *Postylli* zaświadczone w kolofonie sporządzonym przez kopistę, Mikołaja z Murzynowa, zapewne na podstawie subskrypcji znajdującej się w egzemplarzu służącym mu za podstawę. Autorem kazań miał być zatem Mikołaj, kaznodzieja katedry w Poznaniu (o dziwo, sam przedstawiający się jako niedoświadczony mówca), który musiał skomponować swe postylle przed świętem *Reginae virginis martyris* (w dniu 5 lub 7 września) 1420 r.<sup>25</sup>, kiedy je zapisano. Później ręką Mikołaja z Murzynowa zbiór ten został przepisany: „Et est finita quarta feria in die sancte regine virginis / Sub anno domini Milesimo CCCC° XX° per manus Nicolai Murzinowo Reportata per dominum / Nicolaum in summo posnanie pronuncciata per / fidelem predicatorem domini nostri Jhu Xri. Amen”<sup>26</sup>. Brücknerowi nie były znane żadne dokumenty świadczące o chronologii życia Mikołaja Olocha, dlatego skojarzył autora kazań, Mikołaja z Poznania, predykatora katedralnego („in summo posnanie”), z naszym kaznodzieją Olochchem. Spieź w swym artykule nie skorygował tej informacji<sup>27</sup>. Nie jest jednak prawdopodobne, żeby nieznany Mikołaj z Poznania, autor dwu kolekcji kazań *de tempore* i *de sanctis* z ok. 1420 r., był tożsamy z działającym dopiero od lat sześćdziesiątych XV w. kaznodzieją w katedrze poznańskiej Mikołajem Olochchem z Szamotuł. Być może chodzi tu raczej o wcześniej działającego mistrza Mikołaja Maginkę, wikariusza i adwokata konsystorskiego, kaznodzieję katedry w Poznaniu, odnotowanego na tym stanowisku w dokumentach w latach 1404, 1417 i 1421<sup>28</sup>. Mogła to być kolekcja jego kazań, stworzona zanim został doświadczonym kaznodzieją katedralnym i zapisana w 1420 r. Z pełnienia tej funkcji znał go i tak przedstawił późniejszy kopista Mikołaj z Murzynowa, piszący, jak można wnosić z charakteru pisma, około połowy XV w.<sup>29</sup>

Jeszcze jedna kwestia dotycząca Olocha została wydobyta przez Aleksandra Brücknera. Wskazał on, że inwentarz dzieł pozostałych w drukarni Szarffenberga w Krakowie wymienia pośród ksiąg polskich dwie pozycje: nr 305 *Historia curietarum* (sic!) i nr 321 *Vita curietarum* (sic!)<sup>30</sup>. Uczony

<sup>24</sup> Tamże, f. 276: „Idem dico de postilla sequenti super omelia de sanctis”.

<sup>25</sup> Datacja może mylić. Zapis należy rozumieć, że pisarz skończył pisanie w środę (*feria quarta*) w przeddzień święta *Reginae virginis martyris*, które przypadało w roku 1420 w dniu 5 IX w czwartek (*feria quinta*) według kalendarza liturgicznego z Gniezna albo w dniu 7 IX w sobotę (*sabbatum*) w kalendarzach krakowskim, plockim, włocławskim i krzyżackim.

<sup>26</sup> Tamże, f. 276.

<sup>27</sup> Spieź 1963, s. 73.

<sup>28</sup> Nowacki 1959, s. 687. Ok. 1420 r. działał także kanonik i kaznodzieja Mikołaj z Lubiekwowa (zm. 1457).

<sup>29</sup> Kolofon rękopisu kazań nie jest jednoznaczny. Zapis można jeszcze inaczej rozumieć: że to Mikołaj z Murzynowa przepisał postylle w 1420 r., a jakiś anonimowy kopista kodeksu pelplińskiego przepisał całość wraz z kolofonem ok. poł. XV w.

<sup>30</sup> Benis 1892, s. 17, poz. 305 i s. 18, poz. 321.

podejrzewał, że może chodzić o jakiś nieznan nam dzisiaj polski przekład tekstu Olocha *De curie miseria*<sup>31</sup>.

### RĘKOPIS BJ 2458

Dzieła Mikołaja Olocha *De hiis malis* i *De curie miseria*<sup>32</sup> zachowały się tylko w jednej kopii zapisane ręką prawdopodobnie Wojciecha z Pniew i znajdują się na kartach włączonych w obręb obszernego kodeksu przechowywanego w Bibliotece Jagiellońskiej pod sygn. 2458 (DD X 6)<sup>33</sup>. Papierowy kodeks formatu *in quarto*, o 27 składkach różnej objętości, na 642 stronicach zawiera różne teksty:

– k. I (wewnętrzna strona przedniej okładki): zapiska „Maistri Alberti de Pnyewy liber” oraz spis zawartości kodeksu; poniżej drobne utwory wierszowane;

– k. II (ochronna): komentarz do Juwenalisa;

– s. 1–198: *Satyry* Juwenalisa (inną ręką: „maistri Alberti de Pnyewy”);

– s. 199–203: *Relacio Salomonis didascoli Indorum de rege Alexandro Magno*, po czym zapiska „finis huius Alberti de Pnyewy”;

– s. 204–206: *Reuerendo in Christo patri ac domino Richardo diuina prouidencia magister Arnoldus de Villanoua medicine artis...*;

– s. 207–208: Alanus ab Insulis, *Philomena* (fragm.);

– s. 210: Ovidius, *De Ponto* (fragm.);

– s. 211–363: Ovidius, *De Ponto*;

– s. 363–374: Ovidius, *De Ponto* (uzupełnienie brakującej części księgi II);

– s. 343–345: wzorcowe listy;

– s. 375–388: [M. Oloch], *Secuntur quedam metra que tractant de hiis malis que aguntur in hoc mundo*;

– s. 389–396: [M. Oloch], *Sequitur de curie miseria et quali sunt curiales gradientes via et que est eorum nequicia*;

– s. 399: *Carmina Vergilii de tribus opidibus*;

– s. 400–401: vacat;

– s. 402: *In Ibin: Titulus Ovidius Naso In Ibin...*;

– s. 403–417: *Ovidius Naso In Ibin [...] nomine dictus Johannes De Q.*<sup>34</sup>;

– s. 419–423: *Incipit Rota Veneris facta a magistro Bono Compagno...*;

– s. 424–565, 565–588: *Pauper Henricus* [Henricus de Septimello, *Elegia*];

– s. 563–564: *Philomena praeui temporis ameni...* (początek tekstu na

s. 207–208);

– s. 589–616: *Incipit Pamphillus...*;

<sup>31</sup> Brückner 1894, s. 286, 287.

<sup>32</sup> Dalej cytowane w lokalizacjach jako *DM* – *De hiis malis*, *CM* – *De curie miseria*.

<sup>33</sup> Wiślocki, *Katalog*, z. 5, s. 588. Bardziej szczegółowy opis zamieszcza Spieß 1963, s. 74–80.

<sup>34</sup> Być może jest to, jak sądził Spieß 1963, s. 76, przyp. 17, Johannes Johannis de Quaszyow (Kwaśniów), immatrykulowany na studia w 1471 r., por. *Metryka*, t. 1, s. 353, poz. 159. Niestety znika on później z dokumentów uniwersyteckich.

- s. 617–631: *Speculum stultorum* [...] *alio nomine Brunellus*;
- s. 632: Trzy wiersze: *Oratio ad Jouem, lunam et ad somnum*;
- s. 633–634: *Historie. Et te perpetuo carmine laudant* [...] *subiugere subiugens subiugendam preponere*;
- s. 634–638: *Incipiunt deorum nomina ex oratoribus, poetis et historicis...*;
- s. 639: fragment niezidentyfikowanego tekstu;
- s. 640: notatki różne; lista tytułów dzieł Arystotelesa;
- k. IV (wewn. strona tylnej okładki): ks. V Diogenesa Laertiosa *De vita et moribus philosophorum* (fragm.).

Zarówno w kolofonie *Satyr* Juwenalisa, jak i na s. 203 oraz na oprawie kodeksu pojawia się imię posiadacza (i kopisty?): Albertus de Pnyewy. Osoba ta nie jest nieznana, wiadomo, że w 1469 r. wpisał się w poczet studentów Uniwersytetu Krakowskiego, a w 1477 r. został mistrzem sztuk wyzwolonych<sup>35</sup>. Poświęcił się karierze uniwersyteckiej, o czym świadczy m.in. spis jego wykładów z lat 1487–1495<sup>36</sup>. Z czasem został członkiem zaszczytnego Collegium Maius, w 1489 r. zdobył stopień bakałarza prawa, a w 1495 był bakałarzem teologii, uzyskany zaś w Rzymie doktorat teologii uniwersytet zatwierdził w 1498 r. W latach 1500–1501 pełnił funkcję rektora, zmarł w 1504 r.<sup>37</sup> Skład kodeksu BJ 2458, zawierającego literackie miscellanea, pozwala, by nazwać go kodeksem uniwersyteckim, gdyż obejmuje teksty wchodzące w zakres zainteresowań literackich studentów i wykładowców uczelni, powstał też w środowisku uniwersytetu w Krakowie. Są to dzieła i autorzy popularni w średniowieczu w kręgach szkolnych: Juwenalis, Owidiusz, Stacjusz, *Philomena* Alana ab Insulis, *Pauper Henricus*, czyli *Elegia* Henryka de Septimello, *Brunellus*, lista dzieł Arystotelesa, wyjątki z Diogenesa Laertiosa, *Rota Veneris*. Nie budzi więc specjalnego zdziwienia zamieszczenie w kodeksie także dziełek Mikołaja Olocha. Analiza znaków wodnych papieru, który posłużył do złożenia poszczególnych składek, wskazuje, że kodeks, pisany w części przez studenta Wojciecha, został przez niego skompletowany i oprawiony w drugiej połowie XV w.<sup>38</sup>

Wojciech z Pniew, miasta w powiecie szamotulskim, zanim podjął studia w Krakowie w 1469 r., uczył się w szkole o dobrym poziomie nauczania, o czym świadczy szybkie (po trzech latach) otrzymanie stopnia bakałarza. Jest prawdopodobne, że uczył się w szkole katedralnej w Poznaniu. Tam mógł wejść w posiadanie tekstów Olocha i zrobić sobie z nich odpis. Za taką hipotezę przemawia fakt, że pismo książkowe, jakim posługiwał się pisarz, jest dość niewprawne. Można więc przypuszczać, że teksty te przepisywał sam Wojciech. Inicjalna litera H w *De hiis malis* podkolorowana jest

<sup>35</sup> *Liber promotionum*, s. 81.

<sup>36</sup> *Liber diligentiarum*, s. 2. Więcej o jego karierze: Spież 1963, s. 77–79.

<sup>37</sup> Jego *curriculum* rekonstruuje Spież 1963, s. 77–80.

<sup>38</sup> Spież (1963, s. 77) przypuszcza, że nastąpiło to po roku 1459, po promocji mistrza Olocha (bo taki tytuł nosi w kolofonie *De curie miseria*).

czerwoną i niebieską farbą. Wokół pierwszego wiersza wije się roślinny ornament, bordiura namalowana czerwoną farbą. Litery rozpoczynające wersy oraz niektóre litery w tekście (*litterae notabiliores*) też są podkolorowane *in rubro* (gdzieniegdzie też na niebiesko) w obrębie obu dzieł (także kolofon na s. 201v), najwyraźniej w celach estetycznych. Wyjątkowo w *De curie miseria* na początku (s. 197 i 200) pojawia się tylko kolor niebieski. Poszczególne karty zostały podzielone czterema liniami, tak by wpisać tekst pośrodku, a z prawej strony, u góry stronicy i u spodu, widnieją szerokie marginesy dla ewentualnych notatek. Pozostały jednak niewykorzystane. Na marginesach namalowane są tylko na czerwono tu i ówdzie wskaźniki (*maniculae*)<sup>39</sup>. Prawdopodobnie przejęte z podstawy, którą kopiował Wojciech z Pniew.

Odpis nie jest dobry: pismo jest nierówne (16–21 linii na stronie), widać też, że piszący nie wszędzie poprawnie odczytuje zapis oryginału i nie wszędzie rozumie tekst. System skrótów, ligatur i suspensji, jest standardowy dla pisma z połowy XV w. Strony 197 i w części 197v (początek *De curie miseria*) zapisane są wyraźnie inną, bardziej wprawną ręką<sup>40</sup>. Tekst obu utworów ma duże interlinie, żeby zmieściły się tam glosy. Ich autorem mógł być ktoś, kto wykładał uczniom utwory Olocha. Na początku *De hiis malis* są też glosy polskie. Wszystkie glosy – synonimy i objaśnienia wyrazów – zapisane są wprawną ręką, drobną kursywą, jaśniejszym atramentem. Ów komentarz odnosi się jednak do innego tekstu niż zapisany (!), najwyraźniej został skopiowany z rękopiśmiennej podstawy – częsta praktyka pisarska. Mamy więc do czynienia z ciekawym zwyczajem szkolnym, gdyż nauczyciel (?) lub bardziej doświadczony pisarz zapisał glosy i wprowadził drobne korekty głównego tekstu skopiowanego z błędami przez początkującego kopistę. Ten nie czytał jednak glos i na ich podstawie nie poprawiał błędnie przepisanych wyrazów<sup>41</sup>. Glosy urywają się w *De curie miseria* na w. 144.

### ZAGADNIENIE GATUNKU

Zbiory przysłów, adagiów, aforyzmów, pouczeń, maksym, sentencji należą do najbardziej popularnych zasobów literatury, wyrosłych z długiej tradycji oralnej. Zwykle owe nazwy dla krótkich wypowiedzi pouczających wymieniane są synonimicznie, bez różnicowania ich znaczenia – ogólnie jednak określa się je mianem „form sentencjonalnych” (*formes sentencieuses*)<sup>42</sup>. Przysłowia (*proverbia*) posiadają najczęściej komponent folklorystyczny, mocno wrosły w język, w wielu przypadkach

<sup>39</sup> Zob. *CM*, f. 191r–v, 192v, 194r, 196r, 197v, 200v.

<sup>40</sup> Ręka piszącego kilkakrotnie się zmienia: ręka A (Wojciecha z Pniew?) – f. 190–191r; 193 r–195 v; ręka B – f. 191v – 192 r; 195v (dwa wiersze od góry), 200v (w. 8 od dołu); C – f. 197 r–197 v.

<sup>41</sup> Zob. np. *DM*, f. 146v, błędnie *carne*, glosa tu podaje synonim *vide*, a więc w przepisywanej podstawie było *cerne*.

<sup>42</sup> Termin przyjęty roboczo przez J.-C. Anscombe'a (1994, s. 96).



są powiedzeniami idiomatycznymi. Natomiast maksymy i sentencje raczej wyrastają z tradycji literackiej (biblijnej i antycznej) i mają charakter bardziej uniwersalnych wskazań i pouczeń. Dla swych wartości dydaktycznych i moralnych były wysoko cenione w nauczaniu szkolnym<sup>43</sup>. Średniowieczne statuty szkół w Anglii i Francji w XIII–XIV w. wskazują, że *proverbia* były materiałem do ćwiczeń gramatycznych i stylistycznych na poziomie bakalaureatu<sup>44</sup>. Autor popularnej poetyki wykładanej w szkołach i uniwersytetach, Mateusz z Vendôme, podał charakterystyczną definicję *proverbium*:

Est autem proverbium generalis sententia, cui consuetudo fidem attribuit, opinio communis assensum accommodat, incorruptae veritatis integritas adquiescit<sup>45</sup>.

Przysłowie jest zatem pewną ogólną myślą: tradycja nadaje jej powagę, opinia powszechna obdarza ją uznaniem, czystość nieskalanej prawdy jest z nią w zgodzie.

Badacz średniowiecznej retoryki James J. Murphy zwrócił uwagę na praktyczną rolę, jaką według średniowiecznych podręczników *ars dictandi* miało pełnić *proverbium* (przysłowie, maksyma), mianowicie miała to być figura otwierająca list w ramach *salutatio* lub *captatio benevolentiae*. Niektóre opracowania *ars dictandi* zawierały nawet zbiory przysłów, które mogły spełniać wymienione funkcje<sup>46</sup>. Przysłowia przydawały się zatem w kompozycji pisemnych wypowiedzi, we wstępie, w rozwinięciu i zakończeniu, stąd powstawały indywidualne kolekcje przysłów. Znajdowały one zastosowanie w edukacji, w kazalnictwie i w układaniu listów. Marjorie Woods potwierdza popularność tego rodzaju zbiorów w XV w.:

Proverbs and exempla were almost as popular with medieval teachers as with their Renaissance counterparts, but the cost of writing materials earlier made it difficult for students to compile individual collections<sup>47</sup>.

Funkcje takiego *florilegium* przysłów i maksym pełniła m.in. *Poetria nova*, powszechnie czytana i komentowana w wyższych szkołach i na uniwersyteckich wydziałach *artium* całej Europy.

Zbiory wierszowanych przysłów, zaliczane do literatury dydaktycznej (*versus didactici*), stanowiły kopalnię moralizujących wskazań, przydatnych

<sup>43</sup> Por. Spunar 1975, s. 229–234; Taylor 1992, s. 19–35. Obszernie Hallik 2007, *passim*.

<sup>44</sup> Orme 1973, s. 101; Paetow 1910, s. 50 n.

<sup>45</sup> Matheus Vindocinensis, *Ars versificatoria* 1, 16 (Mathei Vindocinensis *Opera*, vol. 3, s. 49–50); Faral 1924, s. 113. Równie popularna w średniowieczu była definicja zawarta w *Rhetorica minor* (tj. PS.-CIC. *Rhet. Her.*) IV, 17, 25: „Sententia est oratio sumpta de vita quae aut quid sit aut quid esse oporteat in vita breviter ostendit”.

<sup>46</sup> Murphy 1977, s. 234–235.

<sup>47</sup> Woods 2010, s. 44; por. Spunar 1977, s. 204–213.

w kazaniach głoszonych do ludu<sup>48</sup>. Kaznodzieje z zakonów mendykantycznych, prowadzący działalność często pośród prostego ludu, zwracali się do słuchaczy obrazowym językiem, wykorzystując w argumentacji odpowiednio dobrane przykłady (*exempla*), bajki (*fabulae*) i przysłowia (*proverbia*). Trafiały one lepiej do słuchaczy i lepiej przekazywały umoralniającą treść niż uczone *auctoritates* z ojców Kościoła<sup>49</sup>. Średniowieczne retoryki, podręczniki gramatyki, poetyki, teorii listu, a także teorii kazań (*artes praedicandi*), jak i również poświęcona im literatura komentująca (*commentarii*, *accessus ad auctores*) składają się na zespół teoretycznych tekstów, z którymi mogli mieć do czynienia w średniowieczu studenci<sup>50</sup>. Praktyka pisarska zaś polegała na zbieraniu materiału w postaci wypisków, sentencji, definicji, przysłów: tworzyły one szkielet wypowiedzi, na którym autor budował przy pomocy własnych słów retoryczne ozdoby i ubierał we właściwy sens całość.

Takimi zbiorami mądrości i przysłów przejętych z antycznych poetów i średniowiecznych autorów oraz anonimowych sentencji będących w ustnym i pisemnym obiegu, zaczerpniętych z różnych źródeł, są oba dzieła mistrza Olocha. Są to zatem kompilacje składające się z sentencji, przysłów i pouczeń o charakterze dydaktycznym, treść ich jest wybitnie umoralniająca. Układ materiału koncentruje się wokół powszechnie potępianych przywar ludzkich: chciwości, gadatliwości i obmowy, kłamstwa, nieuczciwości w handlu, udawanej pobożności, nieobyczajności, pijaństwa, pogardy dla ubogich. Podobne treści znalazły się już wcześniej w powstałym na rodzimym gruncie *Antygameratusie* Frowina (ok. 1340)<sup>51</sup> i w przypisywanym mu wierszowanym traktacie *De statu hominum*<sup>52</sup>, należącymi do tego samego rodzaju literatury moralizującej: Teresa Michałowska zaszeregowała te utwory do poematów stanowych<sup>53</sup>, my jednak zaliczymy je do popularnego w średniowieczu gatunku satyry stanowej (*Standessatire*). Satyra średniowieczna zwykle podejmuje tematykę niewłaściwego postępowania ludzi i poddaje je ostrej krytyce. Jednak nie sama krytyka jest jej celem, lecz napomnienie i nawrócenie ludzi na właściwą drogę cnoty<sup>54</sup>. W ogóle cechą satyry jest podejmowanie tematów aktualnych z udziałem znanych czytelnikom osób i w realnym otoczeniu („tu i teraz”)<sup>55</sup>. Średniowieczna

<sup>48</sup> Z wcześniejszego okresu (XI–XIII w.) zbiory: *Arnulfi Delicie cleri*, *Proverbia Heinrici*, *Proverbia rustici*, *Facunda ratis*, *Florilegium Gottingense*, *Proverbia Fridanci*, *Proverbia communia* itd.

<sup>49</sup> Por. Buridant 1984, s. 23–54; Morenzoni 2009, s. 131–150.

<sup>50</sup> Hallik 2007, s. 30 n.; Taylor 1992, s. 19–35.

<sup>51</sup> Można jednak ten utwór potraktować też jako dziełko gramatyczne podobne do pisanych przez Jana z Garlandii.

<sup>52</sup> Haye 2012, s. 163–182. Do sprawy tej powracam we wstępie do przygotowywanej edycji *Antygameratusa*.

<sup>53</sup> Temu rodzajowi literatury średniowiecznej poświęcone jest hasło *Poemat de statu (poemat stanowy)*, [w:] Michałowska 2011, s. 671–677. Por. Michałowska 1995, s. 662.

<sup>54</sup> Znamienny jest zapis: „Item nota quod hac de causa reprehendit vitia, ut dehortetur a vitiis et hortetur ad contraria, virtutes scilicet”, *Accessus ad auctores* 45, s. 51.

<sup>55</sup> Highet 1972, s. 16.

satyra, niestrzymająca się wymogów gatunkowych, charakteryzuje się satyrycznym sposobem pisania i społecznym charakterem wyznawanych norm oraz potępianych wykroczeń. Stąd typowa dla niej negatywna wizja przedstawianego świata oraz dydaktyczny, moralizujący zapał<sup>56</sup>. Ówczesna satyra, jak wiersze typu *dance macabre*, nie folguje nikomu i potępia przedstawicieli wszystkich stanów i zawodów poprzez krytykę ich postępowania<sup>57</sup>. Obok wymienionych wyżej przykładów satyry stanowej można wskazać na poezję satyryczną angielskiej proweniencji (z kręgu Waltera Mapa<sup>58</sup>), jak i na pochodzące z Niemiec, czytywane także na Śląsku i w Królestwie, np. *Sermones nulli parcentes* (XIII w.), Mikołaja z Bibry *Carmen satiricum* (ok. 1284), *Viri fratres, servi Dei* (XIII/XIV w.), *Buch der Rügen* (ok. 1320), Sebastiana Brandta *Narrenschiff* (ok. 1500).

Ryszard Ganszyniec miał pewien kłopot (co zrozumiałe) z przypisaniem utworów Olocha do określonego gatunku. Rzeczywiście formalnie nie są to ani poematy dydaktyczne, ani enumeratywne zbiory sentencji i przysłów. Dziś zaliczylibyśmy oba teksty do specyficznej średniowiecznej grupy form sentencyjnych (*formes sentencieuses*)<sup>59</sup> pełniących funkcję satyry stanowej.

#### DE HIIS MALIS

Treść tego utworu nawiązuje ideą do skarg na różne stany ówczesnego społeczeństwa wyrażanych w duchu *de miseria condicionis humanae*. Temat ten stał się popularny dzięki dziełku Innocentego III *De miseria condicionis humanae*, w którym autor zebrał *auctoritates* z Biblii i ułożył je w atrakcyjnej formie dla potępienia przejawów ludzkiej pychy i występków. Tekst Innocentego był powszechnie kopiowany i naśladowany<sup>60</sup>. Niektóre wątki, np. *De miseria hominis* (1, 1), *De incommodis senectutis* (1, 9), *De miseria pauperis et divitis* (1, 14), *De miseria servorum et dominorum* (1, 15), *De vicinitate mortis* (1, 22), *De acceptione personarum* (2, 4), *De vendicione iusticie* (2, 5), uwzględnił w swej summie również Mikołaj Oloch. Pod względem treściowym można *De hiis malis* przypisać do nurtu literatury poświęconej krytyce ludzkich ułomności i grzechów, typowej dla rodzaju satyry stanowej (*Standessatire*). Początkowe jednak i końcowe partie *De hiis malis*, przypominające narzekania w rodzaju Ps.-Bernarda *De contemptu mundi*, napisał Oloch jednak samodzielnie, gdyż nie ma tu cytatów, a technika wierszowania jest mniej udana. Środkowa część utworu, poświęcona krytyce postępowania przedstawicieli różnych stanów i zawodów w rodzaju satyry stanowej, *de statu hominum*, złożona jest z sentencji zapożyczonych z różnych

<sup>56</sup> Zob. Henkel 2008, s. 96; Haye 2012.

<sup>57</sup> Zob. obszerny przegląd motywu: Heinemann 1966–1970, *passim*.

<sup>58</sup> Zob. Walter Map, *The Latin Poems*; Mann 1973, *passim*.

<sup>59</sup> Zob. przyp. 42.

<sup>60</sup> Zachowało się ponad 670 rękopisów, kilkadziesiąt wydań książkowych. W Bibliotece Jagiellońskiej znajduje się siedem odpisów: rkps 1221, 1398, 1422, 2538, Przyb. 181/86. Por. Lotario dei Segni, *De miseria condicionis humane*, s. 241.

źródła<sup>61</sup>. Niemniej część ta nie jest pozbawiona wątków znanych z rodzimej satyry stanowej, jak np. o nieuczciwych kramarzach (w. 107–121), czy krytycznych słów o kmiotkach (w. 122–135). Ciekawy fragment *De mulieribus* (w. 217–225) stanowi rzadki w polskiej literaturze średniowiecznej przykład mizoginizmu. Wiersze zostały przejęte przez Olocha z anonimowej inwektywy *Arbore sub quadam*, znanej z różnych redakcji, ale – jak się zdaje – w autorski sposób przez niego opracowane<sup>62</sup>. Oloch w swej kompozycji nie ujawnia siebie, dopiero w końcowej części dzieła dochodzi do głosu jako nauczyciel mądrości i moralności, wypowiada w swoim imieniu wezwanie skierowane bezpośrednio do młodych czytelników, żeby wzięli sobie do serca wszystkie wcześniejsze przestrogi:

Pamiętaj w sercu me słowa ochoczo zatrzymać,  
Nie zaniedbywać, lecz je stale rozpamiętywać<sup>63</sup>.

#### DE CURIE MISERIA

W przeciwieństwie do poprzedniego zbioru ten wierszowany minitraktat poświęcony jest jednemu tematowi – krytyce życia dworskiego, choć zamiar ten nie jest doprowadzony konsekwentnie do końca. Autor pokazuje w krzywym zwierciadle życie na dworze, nędzne warunki, w jakich dworzanie i pachotkowie mieszkają, jak się źle odżywiają, przede wszystkim jednak jest to krytyka panujących tam stosunków społecznych. Oloch uwypukla zatem antywartości, jakim służą dworzanie: pochlebstwo, zdrada, chciwość, nielojalność, brutalność, a więc przywary stanowiące zaprzeczenie dworskości i łączącej się z nią rycerskości (*curialitas*). Przekonanie o zgubnym wpływie życia na dworze na moralność młodego zwłaszcza człowieka opiera się na starożytniej sentencji, która stała się motywem wiodącym średniowiecznej literatury antydworskiej: „Exeat aula, qui vult esse pius” („Kto chce być uczciwy, niech opuści dwór” – LUCAN. 8, 493)<sup>64</sup>. Wiele tego rodzaju sentencji jest w literaturze, np.:

Si curiam curas, plures dat curia curas,  
Vivit secure, cui non est curia curae<sup>65</sup>.

Jeśli dworstwa szukasz, tylko troski znajdziesz,  
Spokojne życie ma, kto unika dworstwa.

<sup>61</sup> Zauważył to już Ganszyniec 1925–1926, s. 355.

<sup>62</sup> Redakcja w rękopisie Paris, Bibliothèque nationale, ms Lat. 15155, z której korzystał Ganszyniec, nie pokrywa się z wydaną przez P. Spunara (1977) ani z cytowaną w *Poesia misógina*, s. 32–37.

<sup>63</sup> *DM*, w. 245.

<sup>64</sup> W przekładzie M. Brożka: „Kto pragnie / Być zbożnym, niech pałac opuszcza”, Lukan, *Wojna domowa*, s. 192. Por. staropolskie powiedzenie NKPP, dwór 3: „Cnota i pokora nie ma miejsca u dwora” itp.

<sup>65</sup> Dantyszek, *Encomium*, [f. 6], na podstawie wierszy z *Summula Raymundi* (np. Coloniae 1495, f. 221v): „Si curam curas plures dat curia curas...”.

Mikołaj nie ma na myśli konkretnego dworu – rezydencji króla, władcy czy biskupa (nb. nie unika krytyki sfer kościelnych, tak ulubionego tematu średnio-wiecznej satyry). Dwór (*aula*) jest zatem potraktowany przez Mikołaja w ramach literackiej gry, pozwalającej wskazać zachowania niewłaściwe i przestrzec czytającą młodzież przed występkiem i grzechem. Zgodnie z wymową literatury antydworskiej dwór (*aula*) jest synonimem występnego życia (*vita aulica*). Krytyka Olocha koncentruje się na kilku tematach wspólnych dla tego rodzaju piśmiennictwa: złe warunki mieszkania, fatalne wyżywienie, niestałość rytmu dnia, dyspozycyjność, stała gotowość do wyjazdu, nieustanna krzątanina panująca w komnatach, jednocześnie nuda i monotonia, chciwość, pożądlivość, kłótnie, brak zasad moralnych u dworzan<sup>66</sup>.

Na pierwsze miejsce autor wysuwa *adulatio* (pochlebstwo, przypodobanie się), która to wada jest równoważna z *dissimulatio* – udawaniem, grą, stwarzaniem pozorów powagi, zasobności, sprawiedliwości, przyjaźni, lojalności, rycerskiej odwagi i przystępności (*curialitas*)<sup>67</sup>. W tekście Olocha roi się więc od topicznych stwierdzeń o nędzy życia dworskiego, a ich literackie źródła są rozmaite. Autor wynotował z różnych zbiorów przysłów i umoralniających uwag zdania, które dotyczą właśnie owej nędzy moralnej (*miseria*), jaka cechuje dworaków. Nic tu z prawdziwej *curialitas* – dworskości odwołującej się do kodu rycerskich wartości. W tekście niewiele jest miejsca na oryginalność, choć nie można wykluczyć refleksji poczynionych przez autora na podstawie kontaktów z otoczeniem dworskim podczas pobytu w Krakowie lub z poznańską kurią biskupią. Wierszowany traktat Mikołaja wpisuje się w tradycję literatury „antydworskiej”, reprezentowanej przez dzieła: Piotra Damianiego (*Contra clericos aulicos*), Jana z Salisburii (*Policraticus*), Piotra z Blois (*Epistolae*), Nigellusa de Longo Campo (*Tractatus contra curiales et officiales clericos*), Eneasza Piccolominiego (*De miseriis curialium*) oraz masę utworów, najczęściej w satyrycznej formie, krytykujących dwór jako siedzibę występku i zła. Z jednej strony jest to piśmiennictwo popularne typu piosnek biesiadnych, traktatów „o zachowaniu przy stole” (*Tischzucht*), z drugiej bardziej poważne rozważania, „zwierciadła” (*specula*), o wychowaniu młodego władcy. Oloch wypełnia zadanie ówczesnej literatury szkolnej i – przez wskazanie złych czynów – dostarcza odbiorcom (czytelnikom traktatu czy słuchaczom popularnych kazań) materiału do przemyśleń, do poprawy i utrwalenia chrześcijańskich zasad życia opartych na przykazaniach. Końcowe partie utworu zawierają, już w oderwaniu od właściwego tematu, garść ogólnych wskazań, przejętych z różnych autorów (w. 177–203). Na zakończenie, będące gorącym wezwaniem do miłowania Pana, króla wszechrzeczy, Oloch ujawnia swe imię, parafrazując znane

<sup>66</sup> Schreiner, Wenzel 2021, s. 1–12, tamże dalsza literatura.

<sup>67</sup> Obszernie omawia zagadnienia literatury „antydworskiej” R. Schnell (2011) w rozprawie „*Curialitas*” und „*dissimulatio*” im *Mittelalter*; tamże dalsza literatura.

słowa Bernarda z Clairvaux o Jezusie (który jest „miodem w ustach, melodią w uszach, radością w sercu”):

Mel, melos, iubilum magister hoc fert Nicolaus<sup>68</sup>.

Miód, melodię, radość mistrz Mikołaj niesie.

Tymi słowami Oloch niezbyt skromnie podkreślił swą rolę nauczyciela i krzewiciela wiary. Za te dokonania należy mu się, w jego mniemaniu, wdzięczność i podziękowania odbiorców. Niestety, głucho o autorze i jego dziełku u potomnych.

Jaki jest udział Mikołaja Olocha w opracowaniu zaczerpniętych z różnych źródeł materiałów, ile jest tu jego własnej inwencji, własnych przeróbek maksym, trudno określić, gdyż nie udaje się wskazać konkretnego zbioru wierszowanych sentencji, z którego mógł korzystać. Ganszyniec wyraził opinię, że niepoprawnie lub niezgrabnie zbudowane wiersze stanowią własność autora, co się potwierdza. Z pewnością oryginalne opracowanie tematu stanowi w większym stopniu dziełko *De curie miseria*, gdzie obok cytatów znajdujemy także własne wiersze Olocha.

#### FORMA WIERSZA

Z centoniczności dziełek Olocha wynika formalna niejednorodność wierszy. To, co najbardziej bulwersowało Ryszarda Ganszyńca, to zupełna swoboda autora w układaniu wierszy<sup>69</sup>. Obok bowiem poprawnie zbudowanych heksametrów, leoninów, pojawiają się wiersze rytmizowane, rymowane, a zwłaszcza nieuwzględniające metrum iloczasowego. Osobną kwestią jest, że niektóre błędy metryczne mogły powstać wskutek niedbałości kopisty (Wojciecha z Pniew?), który miał najwyraźniej trudności z poprawnym odczytaniem przepisywanego rękopisu. Cenną częścią analizy Ganszyńca są jego uwagi na temat metryki dziełka. Stwierdził w nim obecność równolegle szeregu typów średniowiecznej łacińskiej metryki, takich jak: klasyczny iloczasowy heksametr, dystych elegijny zaczerpnięty z antycznych autorów, także prozodyjny heksametr i dystych ze źródeł średniowiecznych, rymowany heksametr (wiersz leoniński), wiersze daktyliczne (*saltantes, caudati*) i pisane rytmizowanym wierszem leoniny. Przypisał wszystkie wersy pisane zrytmizowanym (ta forma pojawia się szerzej w XV w.) beziloczasowym wierszem Olochowi, pozostałe mają być zaczerpnięte ze znanych lub nieznanymi nam dziś źródeł. Z reguły tylko cytaty, głównie z autorów antycznych i średniowiecznych, wykazują poprawną formę metryczną. Oloch zaś starał się pisać dystychami leonińskimi, ale rymy jego są

<sup>68</sup> *CM*, w. 213.

<sup>69</sup> Ganszyniec 1925–1926, s. 350: „Poemat ten, dzieło jakiegoś mistrza Olochoch przy szkole biskupiej w Poznaniu, nie jest wprawdzie utworem, którym moglibyśmy się chlubić i chwalić – przeciwnie, trudno będzie znaleźć w całym piśmiennictwie średniowiecznym wiersze pod względem literackim tak podle. Jednak nie mamy prawa nie przyznać się do tego dziecka”.

jednosylabowe, dla ułatwienia ponadto prozyjne, tj. ułożone według zasad rytmicznych, nie prozodyjnych. Lecz i tutaj często nie liczy się z metrum wyrazów, akcent pada na sylabę krótką zamiast na długą, wyraz przed średniówką nie rymuje się z końcówką wiersza, jak wymaga wiersz leoniński, lecz rym się pojawia w dowolnym miejscu, nie jest też stosowana elizja w celu uniknięcia hiatu<sup>70</sup>. W sumie jego technika wierszowania bezilczasowego odbiega nawet od praktyki niezbyt ambitnych wierszopisów XV w.

### UWAGI DO TŁUMACZENIA

Fragmenty obu utworów Olocha przełożył przed laty na język polski doświadczony tłumacz literatury łacińskiej Jan Sękowski<sup>71</sup>. Jego przekład jest bardzo gładki, ale właśnie zbyt „ładny”. Podobnie jak w przypadku przekładu *Antygameratusa Frowina*<sup>72</sup> jego tłumaczenie nie oddaje chropowatości tych wierszy ani różnorodności metrycznych czy niuansów językowych, wynikających z używania przez autorów średniowiecznych obok łaciny literackiej wyrażen potocznych, gwarowych. Jednolicie skoczny rytm i rym przekładu *O występkach, które się panoszą na świecie* nie wskazuje też na mozaikę różnych wierszy, z jakich utwór jest zbudowany. Wierne oddanie tej różnorodności językowej i metrycznej byłoby jednak zadaniem karkołomnym, wręcz niewykonalnym w języku polskim, niezbyt czułym na metrum ilczasowe. Sękowski więc, przekładając Olocha, przeniósł jego zbiór sentencji i umoralniających uwag w formę skoczną, złożoną z krótkich rymowanych wierszy, co w rezultacie przypomina bardziej studencką piosenkę z *Carmina Burana*. W sumie przekład jest przeestetyzowany w stosunku do oryginału i nie w pełni oddaje jego centoniczny charakter. Dlatego obecny wydawca i tłumacz, nie dysponując wprawdzie możliwościami, by konkurować z Muzą Sękowskiego, zdecydował nie silić się na poezję, lecz przełożyć wiersze prozą, możliwie blisko oddając treść, aluzje i gry słowne oryginału oraz wzmacniając wersety rymem. Ta warstwa znaczeniowa utworów jest dla dzisiejszego czytelnika średniowiecznej literatury najistotniejsza i zrozumiała. Zawilosci zaś metryczne, ukryte cytaty i nawiązania zostały, w miarę możliwości, wskazane w Objasnieniach. Powyższe uwagi wypada zakończyć słowami:

A rymów składanie  
Też jak krew z nosa idzie, Chryste Panie,  
Dlatego wierszem, co by było zgrozą,  
Mówił nie będę, ale zwykłą prozą<sup>73</sup>.

<sup>70</sup> Ganszyniec 1927, s. 87.

<sup>71</sup> *O marnościach dworu i jaką drogą idą dworzanie i jak są niegodziwi*, [w:] Jelicz (oprac.) 1987, s. 269–270; *O występkach, które się panoszą na świecie*, [w:] tamże, s. 270–272.

<sup>72</sup> Tamże, s. 153–157.

<sup>73</sup> *Prolog do opowieści Plebana*, w. 108–111, [w:] Chaucer, *Opowieści kanterberyjskie*, przeł. J. Zawadzki, s. 704.

### OBJAŚNIENIA

Z uwagi na charakter obu utworów, złożonych w znacznym stopniu z sentencji i umoralniających uwag, ważną funkcją wydania krytycznego jest identyfikacja i wskazanie autorstwa similiów. Ponieważ utwory Olocha, zwłaszcza pierwszy z nich *De hiis malis* (*O niedolach, które rządzą na tym świecie*), są agregatem różnych wierszy, przysłów i sentencji, pytanie o ich pochodzenie i w rezultacie o oryginalność zbioru staje się dla wydawcy podstawowym problemem. O ile bowiem chodzi o identyfikację autorów antycznych lub wczesnośredniowiecznych, większość z nich udało się ustalić. Oloch korzystał jednak z jakiejś nieznannej nam kolekcji wierszowanych sentencji i przysłów, zbierającej wiersze z różnych źródeł i epok, w dużej części, jeśli chodzi o średniowiecze, anonimowych. Być może sam zgromadził własną kolekcję takich wierszy, a może posługiwał się jakąś nieznaną nam antologią. Pomimo porównania z większością wydanych kolekcji przysłów i sentencji nie udało się zidentyfikować pochodzenia wszystkich wierszy w *De hiis malis* i w *De curie miseria*. Poza tym wydatek czasu na takie poszukiwania okazał się zbyt duży w stosunku do rezultatu. Pozostawiamy tę rzecz dla przyszłych pilnych badaczy, być może z czasem się okaże, że mistrz Oloch korzystał jednak z jakiegoś konkretnego zbioru, zalegającego dotąd w rękopisie.



## ZASADY WYDANIA

Oba dziełka Olocha wydobył na światło dzienne Aleksander Brückner, ale dopiero Ryszard Ganszyniec podał je do wiadomości we własnym odczytaniu i skorygował propozycjami własnych koniektur. Starał się również wskazać cytaty i odnaleźć źródła, skąd XV-wieczny autor mógł zaczerpnąć swe mądrości<sup>1</sup>.

Ganszyniec zastosował w swym wydaniu nowatorską metodę jak na ówczesne edytorstwo tekstów literackich w Polsce (1926 r.), jego wydanie dokumentuje bowiem łaciński tekst w zasadzie w takiej postaci, w jakiej został on zapisany. Reguła dokumentowania pisowni XV-wiecznego łacińskiego tekstu została przyjęta przez historyków-edytorów w odniesieniu do średniowiecznych tekstów historycznych tylko w wydaniach typu A, czyli przeznaczonych do celów badawczych<sup>2</sup>. Zgodnie z nią zachowuje się prawie wszystkie właściwości pisowni wraz z jej niekonsekwencjami, a więc grafem *e* w roli dwugłosek *ae*, *oe*, *ē*, ale już nie zachowuje się *j*, zwłaszcza w grupach *ij* lub *y*, lecz transkrybuje odpowiednio jako *i* lub *ii*, regularnie rozróżnia się samogłoskowe *u* i spółgłoskowe *v*. Także zachowuje się pisownię grup spółgłoskowych *cio*, *cia*, *cium*, *ccio*, grafem *w* w roli *vu* oraz podwojenie spółgłosek, np. *legittime*. Tylko niekiedy w nazwach miejscowości lub w imionach własnych oddaje się w transliteracji oryginalną pisownię (np. Semouith<sup>3</sup>). Zasady wydawania tego rodzaju średniowiecznych źródeł nie dokumentują grafii, a więc użycia różnych form liter, np. *s*, *ſ*, ligatur ani oryginalnej interpunkcji, użycia wielkich lub małych liter, co z kolei postulują zasady wydawania średniowiecznych tekstów polskich<sup>4</sup>. Na tym tle metoda wydawnicza Ganszyńca jest nowoczesna, zbliżona do zasad wydawania

<sup>1</sup> Ganszyniec 1925–1926, s. 350–369; Ganszyniec 1927, s. 86–96.

<sup>2</sup> Np. *Projekt instrukcji wydawniczej dla pisanych źródeł historycznych do połowy XVI w.* (Wolff 1957), s. 155–184; podobnie już *Instrukcja wydawnicza dla średniowiecznych źródeł historycznych*, s. 1–40.

<sup>3</sup> Zob. Anonima tzw. Galla *Kronika*.

<sup>4</sup> Wszystkie te szczegóły oddaje się w wydaniach dokumentacyjnych w transliteracji średniowiecznych tekstów polskich, zob. *Zasady wydawania tekstów staropolskich. Projekt* (Górski i in. 1955).

źródeł historycznych (dotąd nie opracowano odrębnych reguł dla łacińskich średniowiecznych tekstów literackich).

Kopia w rękopisie BJ 2458 jest tekstologicznie mało wartościowa, tekst został przepisany z licznymi błędami, miejscami nieczytelnie. Poza tym wykazuje ona najbardziej typowe cechy łacińskiej pisowni stosowanej w Polsce w połowie XV w. Dla potrzeb niniejszej serii zrezygnowano więc z tak wiernego odwzorowania pisowni i grafii rękopisu, postulowanych przez instrukcje dla historyków-mediewistów i dla polonistów-mediewistów. Wprowadzono zatem pewne modernizacje dla ułatwienia czytelnikowi percepcji średniowiecznego tekstu łacińskiego. Otóż:

- nie zachowano grupy samogłoskowej *ij* (np. *hijs*), transkrybowana jest jako *ii*;

- pojedyncze *j* transkrybowane jest jako *i* (z wyjątkiem imion, np. *Johannes*, *Jacobus* itp.);

- w zakresie grafii nie zachowano grafemu *v* w roli samogłoski *u* w nagłosie wyrazów<sup>5</sup>;

- nie zachowano grafemu *u* służącego do zapisania w śródgłosie zarówno samogłoski i spółgłoski<sup>6</sup>, lecz transkrybowano odpowiednio jako *u* i *v*;

- nie zachowano różnych form litery *s* i *ſ*;

- nie zaznaczono ligatur;

- pisownię małych i dużych liter oraz interpunkcję uporządkowano zgodnie z obecnie obowiązującymi zasadami pisowni języka polskiego.

Zachowano jednak istotne, indywidualne właściwości pisowni Olocha (w jakimś stopniu zapewne oddane przez kopistę Wojciecha z Pniew), niekonsekwencje, a także osobliwości słownictwa, które warto udokumentować. Są to mianowicie:

1) w zakresie leksyki:

- *DM*, w. 94 – *anichilatur*, w. 99 – *mendiciosis*, w. 111 – *marcimoniaiores*, w. 122 – *cmetarum*, w. 141 – *sepelluntur*, w. 177 – *astuciam*; *CM*, w. 13 – *ignomia*, w. 45 – *avisare*, w. 18 – *curiote*, glosa (*passim*) – *curiales*;

2) w zakresie pisowni:

- alternacja samogłoski *i/y*: *DM*, w. 45, 95 – *dyabolus*, *dyabolis*, w. 87 – *hystriones*, w. 196 – *laycis*, w. 207 – *ypocrita*; *CM*, w. 140 – *pyetate*;

- alternacja *o/u*: *CM*, w. 85 – *fulgora* (tj. *fulgura*);

- udźwięcznienie spółgłosek: *DM*, w. 36 – *marsubie*;

- podwajanie spółgłosek: *CM*, w. 68 – *famellicus*, w. 84 – *famellici*;

<sup>5</sup> Zgodnie z manierą łacińskiej pisowni w XV w. nagłosowe *u* zapisywano jako *v*. Tę praktykę kontynuowali drukarze jeszcze w XVI w. Na zasadzie wyjątku nowoczesne wydanie pism Frycza Modrzewskiego zachowuje tę manierę, zob. np. Frycz Modrzewski, *Commentarium de Republica emendanda*.

<sup>6</sup> Obecnie edycje średniowiecznych tekstów (angielskie, francuskie, włoskie) nie stosują grafemu *v*.

- uproszczenie grup geminat: *DM*, w. 49 – *cachinnus*, ale w. 88 – *cachinnus*, w. 94 – *anichilare*, w. 216 – *garulitate*; *CM*, w. 5 – *paliabant*, w. 144 – *comoda*;
- dodawanie lub pomijanie *h*: *DM*, w. 20 – *ha ve*, w. 29 – *hostium* (tj. *ostium*), w. 207 – *ypocrita*, w. 120 – *abhominosa*, w. 219 – *heciam* (*etiam*); *CM*, w. 105 – *astam* (tj. *hastam*);
- grupa *uu* (*vu*) zapisana jako *w*: *DM*, w. 64, 194, 198 – *wlt*, w. 72 – *wltu*, w. 172 – *wltum*, w. 75 – *wlgus*, w. 159 – *parwo* (!), w. 166, – *lingwarum*, w. 175 – *lingwa*, w. 230, 233 – *lingwe*, w. 177 – *wlpem*; *CM*, w. 73 – *lingwe*, w. 207 – *wlt*;
- grafem *e* zastępujący dwugłoski *ae*, *oe*, *ę*;
- wkładanie *p* do grupy spółgłoskowej *mn*: *CM*, w. 54 – *sompniis* (ale w. 60 – *somnia*, w. 61 – *somno*), w. 16 – *dampnificat*;
- grupa spółgłoskowa *cia*, *cium*: *DM*, w. 75 – *amicicias*, w. 90 – *saciatius*, w. 91 – *paciatur*, w. 94, 167 – *gracia*, w. 136 – *exicialis*, w. 151, 219 – *eciam*, w. 177 – *astuciam*, w. 180 – *sapiencia*; *CM*, w. 18 – *rationibus*, w. 85 – *hospicia*, w. 229 – *gracior* itp.;
- zachowano niekonsekwentną pisownię rozłączną lub łączną wyrazów: *DM*, w. 239 – *necnon* itp.

## WYKAZ ZNAKÓW I SKRÓTÓW EDYTORSKICH

Znaki edytorskie i skróty transkrypcji w aparacie krytycznym:

{ }	wyrazy, litery wykreślone ręką kopisty	
< >	uzupełnienia wydawcy	
[ ]	usunięte przez wydawcę słowa, litery	
<b>BJ</b>	rkps BJ 2458	
<i>gl. BJ</i>	głosa interlinearna w rkpsie BJ 2458	
<b>Gan</b>	Ryszard Ganszyniec <sup>1</sup>	
<b>M</b>	Mieczysław Mejer	
<i>a. corr.</i>	<i>ante correctionem</i>	przed poprawką kopisty
<i>add.</i>	<i>addidit, additum</i>	dodał, dodane przez kopistę
<i>add. exp.</i>	<i>additum et expunctum</i>	dodane i wykreślone
<i>adscr.</i>	<i>adscriptum</i>	przypisane, dopisane przez kopistę
<i>codd.</i>	<i>codices</i>	lekcja potwierdzona w wielu rękopisach
<i>con.</i>	<i>coniecit</i>	poprawił koniekturą
<i>corr.</i>	<i>correxit</i>	poprawił
<i>del.</i>	<i>delevit</i>	skreślił
<i>fort.</i>	<i>forte</i>	może (lekcja sugerowana przez Ganszyńca)
<i>in marg.</i>	<i>in margine</i>	na marginesie
<i>leg.</i>	<i>legit</i>	czyta
<i>om.</i>	<i>omittit</i>	pomija
<i>p. corr.</i>	<i>post correctionem</i>	po poprawce kopisty
<i>s. v.</i>	<i>sub verbo</i>	pod hasłem
<i>v.</i>	<i>versus</i>	wers

<sup>1</sup> Ganszyniec zastosował własną metodę edytorską: w transkrypcji tekstu *De hiis malis* pozostawił lekcje, które odczytywał w rękopisie, w przypisach podał propozycje koniektur i poprawek. W edycji zaś *De curie miseria* wciągnął poprawki do tekstu, a w przypisach zaznaczył lekcje oryginalne.

## BIBLIOGRAFIA

### WYKAZ DZIEŁ WYKORZYSTANYCH WE WSTĘPIE

- Accessus ad auctores – Accessus ad auctores, Bernard d’Utrecht, Conrad d’Hirsau, Dialogus super auctores*, ed. Robert B. C. Huygens, Leiden 1970.
- Akta radzieckie poznańskie – Akta radzieckie poznańskie*, wyd. Kazimierz Kaczmarczyk, t. 1–3, Poznań 1925–1948.
- Album studiosorum – Album studiosorum Universitatis Cracoviensis*, t. 1: *Ab Anno 1400 ad Annum 1489*, [ed. Żegota Pauli, Bronisław Ulanowski], Cracoviae 1887.
- Anscombe 1994 – Anscombe Jean-Claude, *Proverbes et formes proverbiales: valeur évidentielle et argumentative*, „Langue française”, 102, 1994, s. 95–107.
- Benis 1892 – Benis Artur, *Materyały do historii drukarstwa i księgarstwa w Polsce*, „Archiwum do Dziejów Literatury Oświaty w Polsce”, 7, 1892, s. 1–69, 202–240.
- Brückner 1864 – Brückner Aleksander, *Średniowieczna poezja łacińska w Polsce*, cz. 3, Kraków 1864.
- Brückner 1890 – Brückner Aleksander, *Über die älteren Texte des Polnischen*, „Jahrbuch der slavischen Philologie”, 18, 1890, s. 141–142.
- Brückner 1895 – Brückner Aleksander, *Kazania średniowieczne*, cz. 2, „Rozprawy Akademii Umiejętności. Wydział Filologiczny”, ser. 2, 9, 1895, s. 317–319.
- Buridant 1984 – Buridant Claude, *Les proverbes et la prédication au Moyen âge. De l’utilisation des proverbes vulgaires dans les sermons*, [w:] *Richesse du proverbe*, vol.1: *La proverbe au Moyen âge*, études réunies par François Suard, Claude Buridant, Lille 1984, s. 23–54.
- Chaucer, *Opowieści kanterberyjskie* – Chaucer Geoffrey, *Opowieści kanterberyjskie*, przeł. Jarek Zawadzki, Katowice 2021.
- Dantyszek, *Encomium* – Dantyszek Jan (Ioannes Dantiscus), *Encomium vini et encomium cerevisiae*, Cracoviae: H. Wietor, 1533.
- Estreicher 1898 – Estreicher Stanisław, *Ustawy przeciwko zbytkowi w dawnym Krakowie*, „Rocznik Krakowski”, 1, 1898, s. 102–134.
- Faral 1924 – Faral Edmond, *Les arts poétiques du XIIe et XIIIe siècle*, Paris 1924.
- Frycz Modrzewski, *Commentariorum de Republica emendanda* – Frycz Modrzewski Andrzej, *Commentariorum de Republica emendanda libri quinque*, ed. C. Kumaniecki, Warszawa 1953.
- Ganszyniec 1925–1926 – Ganszyniec Ryszard, *Polonolatina. VI. De his malis quae sunt in mundo*, „Pamiętnik Literacki”, 22–23, 1925–1926, 1–4, s. 350–369.
- Ganszyniec 1927 – Ganszyniec Ryszard, *Polonolatina. VII. (Mistrz Olochoch), De curie miseria*, „Pamiętnik Literacki”, 24, 1927, 1–2, s. 86–96.

- Górski in. 1955 – Górski Konrad in., *Zasady wydawania tekstów staropolskich. Projekt, przykłady* oprac. J. Woronczak, Wrocław 1955.
- Hallik 2007 – Hallik Sybille, *Sententia und Proverbium. Begriffsgeschichte und Texttheorie in Antike und Mittelalter*, Köln–Weimar–Wien 2007.
- Haye 2012 – Haye Thomas, *Frowin von Krakau und die spätmittelalterliche Ständesatire*, „Archivum Latinitatis Medii Aevi”, 70, 2012, s. 163–182.
- Heinemann 1966–1970 – Heinemann Wolfgang, *Zur Ständedidaxe in der deutschen Literatur des 13.–15. Jahrhunderts*, „Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur”, 88, 1966, s. 1–90; 89, 1967, s. 290–403; 92, 1970, s. 388–437.
- Henkel 2008 – Henkel Nikolaus, *Gesellschaftssatire im Mittelalter. Formen und Verfahren satirischer Schreibweise in den „Sermones nulli parcentes” (Walther 6881), im „Carmen satiricum” des Nicolaus von Bibra, in der Ständekritik von „Viri fratres, servi Dei” (Walther 20575) und im „Buch der Rügen”, [w:] Epochen der Satire. Traditionslinien einer literarischen Gattung in Antike, Mittelalter und Renaissance*, hrsg. von Thomas Haye, Hildesheim 2008, s. 95–117.
- Hight 1972 – Hight Gilbert, *The Anatomy of Satire*, Princeton 1972.
- Hornowska, Zdzitowiecka 1947 – Hornowska Maria, Zdzitowiecka-Jasieńska Halina, *Zbiory rękopiśmienne w Polsce średniowiecznej*, Warszawa 1947.
- Instrukcja wydawnicza dla średniowiecznych źródeł historycznych – Instrukcja wydawnicza dla średniowiecznych źródeł historycznych, oprac. Komisja Historyczna PAU przy współud. Towarzystw Naukowych we Lwowie, Poznaniu, Warszawie i Wilnie, „Archiwum Komisji Historycznej PAU”, ser. 2, 1, 1930.
- Jelicz (oprac.) 1987 – *Tóć jest dziwne a nowe. Antologia literatury polskiego średniowiecza*, oprac. Antonina Jelicz, Warszawa 1987.
- Karbowiak 1923 – Karbowiak Antoni, *Dzieje wychowania i szkół w Polsce w wiekach średnich*, t. 3, Lwów 1923.
- KDW – Kodeks Dyplomatyczny Wielkopolski, t. 11, wyd. koment. opatrzyli Antoni Gąsiorowski i in., Poznań 1999.
- Le Goff 1970 – Le Goff Jacques, *Kultura średniowiecznej Europy*, Warszawa 1970.
- Liber diligentiarum – Liber diligentiarum facultatis studii Cracoviensis, pars 1487–1563*, ed. Władysław Wisłocki, Cracoviae 1896.
- Liber promotionum – Statuta nec non liber promotionum philosophorum ordinis in Universitate studiorum Jagiellonica ab anno 1402 ad annum 1849*, ed. Jan Muczowski, Cracoviae 1849.
- Lotario dei Segni – Lotario dei Segni (Pope Innocent III), *De miseria condicionis humane*, ed. by Robert E. Lewis, Athens 1978.
- Maisel 1963 – Maisel Witold, *Poznańskie prawo karne do końca XVI wieku*, Poznań 1963.
- Mann 1973 – Mann Jill, *Chaucer and Medieval Estates Satire. The Literature of social Classes and the ‘General Prologue’ the ‘Canterbury Tales’*, Cambridge 1973.
- Metryka – Metryka Uniwersytetu Krakowskiego z lat 1400–1508*, t. 1–2, wyd. Antoni Gąsiorowski, Tomasz Jurek, Izabela Skierska, współpr. Ryszard Grzesik, Kraków 2004.
- Michałowska 1995 – Michałowska Teresa, *Średniowiecze*, Warszawa 1995.
- Michałowska 2011 – Michałowska Teresa, *Leksykon. Literatura polskiego średniowiecza*, Warszawa 2011.
- Morenzoni 2009 – Morenzoni Franco, *Les proverbes dans la prédication du XIIIe siècle*, [w:] *Tradition des proverbes et des „exempla” dans l’Occident médiéval / Die Tradition der Sprichwörter und „exempla” im Mittelalter. Colloque fribourgeois 2007 / Freiburger Colloquium 2007*, éd. Hugo O. Bizzarri, Martin Rhode, Berlin–New York 2009 (Scrinium 24), s. 131–150.
- Murphy 1977 – Murphy James J., *Rhetoric in the Middle Ages. History of Rhetorical Theory from Saint Augustine the Renaissance*, Berkeley–Los Angeles–London 1977.
- Najstarsza księga promocji – Najstarsza księga promocji Wydziału Sztuk Uniwersytetu Krakowskiego z lat 1402–1541*, wyd. Antoni Gąsiorowski, Tomasz Jurek, Izabela Skierska, Warszawa 2011.

- Nattel 1938 – Nattel Adolf, *Nauka o słusznej cenie (iustum pretium) św. Tomasza Akwinu*, Kraków 1938.
- Nowacki 1959 – Nowacki Józef, *Dzieje archidiecezji poznańskiej*, t. 1: *Kościół katedralny w Poznaniu. Studium historyczne*, Poznań 1959.
- Nowacki 1964 – Nowacki Józef, *Dzieje archidiecezji poznańskiej*, t. 2: *Archidiecezja poznańska w granicach historycznych i jej ustrój*, Poznań 1964.
- Oexle 1984 – Oexle Otto G., *Tria genera hominum. Zur Geschichte eines Deutungsschemas der sozialen Wirklichkeit in Antike und Mittelalter*, [w:] *Institutionen, Kultur und Gesellschaft im Mittelalter. Festschrift für Josef Fleckenstein zu seinem 65. Geburtstag*, hrsg. von Lutz Fenske, Werner Rösener, Thomas Zotz, Sigmarining 1984.
- Orme 1973 – Orme Nicholas, *English Schools in the Middle Ages*, London 1973.
- Paetow 1910 – Paetow Louis John, *The Arts Course at Medieval Universities with Special Reference Grammar and Rhetoric*, Champaign 1910.
- Poesía misógina* – Mercé Puig Rodríguez-Escalona, *Poesía misógina en la edad media latina (ss. XI–XIII)*, Barcelona 1995.
- Radomski 2013 – Radomski Maciej T., *Ipsa civitas habundat furibus... Przestępcy i przestępczość w późnośredniowiecznym Krakowie*, [w:] *Coram iudicio. Studia z dziejów kultury prawnej w miastach późnośredniowiecznej Polski*, red. Agnieszka Bartoszewicz, Warszawa 2013.
- Schipper 1911 – Schipper Ignacy, *Studia nad stosunkami gospodarczymi Żydów w Polsce podczas średniowiecza*, Lwów 1911.
- Schnell 2011 – Schnell Rüdiger, „Curialitas” und „dissimulatio” im Mittelalter. Zur Interdependenz von Hofkritik und Hofideale, „Zeitschrift für Literaturwissenschaft und Linguistik”, 41, 2011, s. 77–138.
- Schreiner, Wenzel 2021 – Schreiner Klaus, Wenzel Ernst, *Hofkritik im Licht humanistischer Lebens- und Bildungsideale. Enea Silvio Piccolomini, „De miserii curialium (1444). Über das Elend der Hofleute” und Ulrich de Hutten, „Equitis Germani Aula Dialogus (1518). Aula, eines deutschen Ritters Dialog über den Hof”*, Leiden–Boston 2012 (Mittellateinische Studien und Texte, 44).
- Spież 1963 – Spież Jan Andrzej, *Moralitety mistrza Mikołaja Olocha z Szamotuł (XV wiek). De hiis malis, De curie miseria*, „Studia Źródłoznawcze”, 13, 1968, s. 73–90.
- Spunar 1975 – Spunar Pavel, *Les proverbes latins de Moyen Age peuvent-ils servir de source historique?*, [w:] *Classica atque mediaevalia Jaroslao Ludvikovský octogenario oblata*, red. J. Burian i in., Brno 1975, s. 229–234.
- Spunar 1977 – Spunar Pavel, *Die Proverbien und „Versus didactici” – vom Mischen zweier Dichtkunstgattungen*, „Listy filologické”, 100, 1977, 4, s. 204–213.
- Stopka 1994 – Stopka Krzysztof, *Szkoły katedralne Metropolii Gnieźnieńskiej w średniowieczu. Studia nad kształceniem kleru polskiego w wiekach średnich*, Kraków 1994.
- Taylor 1992 – Taylor Barry, *Medieval Proverb Collections: The West European Tradition*, „Journal of the Warburg and Courland Institutes”, 55, 1992, s. 19–35.
- Walter Map, *The Latin Poems* – Walter Map, *The Latin Poems commonly attributed Walter Mapes*, coll. and ed. by Thomas Wright, London 1841.
- Wisłocki, *Katalog* – Wisłocki Władysław, *Katalog rękopisów Biblioteki Uniwersytetu Jagiellońskiego*, z. 5, Kraków 1880.
- Wolff 1957 – Wolff Adam, *Projekt instrukcji wydawniczej dla pisanych źródeł historycznych do połowy XVI w.*, „Studia Źródłoznawcze”, 1, 1957.
- Woods 2010 – Woods Marjorie Curry, *Classroom Commentaries. Teaching the „Poetria nova” across Medieval and Renaissance Europe*, Columbus 2010.

## WYKAZ ŹRÓDEŁ

### SIGLA KSIĄG BIBIJNYCH

Apoc. – Apocalypsis  
1 Cor. – Ad Corinthios epistula prima  
Eccl. – Ecclesiastes  
Eccli. – Ecclesiasticus  
Is. – Isaias  
Marc. – Evangelium secundum Marcum  
Matth. – Evangelium secundum Matthaëum  
Os. – Osee  
Prov. – Liber proverbiorum  
Ps. – Psalmorum liber  
Sap. – Liber sapientiae  
Zach. – Zacharias

### SIGLA WYDAWNICTW ŹRÓDŁOWYCH

AH – *Analecta hymnica*, hrsg. von Clemens Blume, Guido Maria Dreves.  
CCCM – *Corpus Christianorum Continuatio Mediaevalis*.  
CCSL – *Corpus Christianorum. Series Latina*.  
LMLP – *Lexicon mediae et infimae latinitatis Polonorum*.  
NKPP – *Nowa księga przysłów polskich*, red. Julian Krzyżanowski, t. 1–4, Warszawa 1969–1978.  
PL – *Patrologiae cursus completus. Series Latina*, accurante J.-P. Migne, t. 1–221, Parisiis 1878–1890.  
ThPMAe – *Thesaurus proverbiorum Medii Aevi. Lexicon der Sprichwörter des romanisch-germanischen Mittelalters*, begründet von S. Singer, hrsg. von Kuratorium Singer, Bd. 1–13, Berlin–New York 1995–2002.

### ŹRÓDŁA

ALANUS – Alanus ab Insulis  
*Anticlaud.* – *Anticlaudianus*  
PL, t. 210, kol. 487–576.  
*Parab.* – *Parabolaë (Doctrinale)*  
Alan Lille, *Księga przysłów / Alanus ab Insulis, Liber parabolarum*, przeł. B. Spieralska-Kasprzyk, Warszawa 2018 (Bibliotheca Litterarum Medii Aevi, Opera, 3) [tekst łac. według: *Auctores octo cum commento*, Lyon: Thibaud Payen, 1538 (i in.)].  
Anonima tzw. Galla *Kronika* – Anonima tzw. Galla *Kronika czyli Dzieje książąt i władców polskich*, wyd., wstępem i koment. opatrzył K. Małeczyński, Kraków 1952 (Monumenta Poloniae Historica, n. s., 2).  
*Anth. Lat.* [*Anthologia Latina*] *Poetae Latini minores*, rec. Aemilius Baehrens, vol. 4, Lipsiae 1882.



- Arbore sub quadam* – Anonymi versus, inc. *Arbore sub quadam dictavit clericus*  
 Spunar 1977 – Adam Pavel Spunar, *Die Proverbien und Versus didactici – vom Mischen zweier Dichtkunstgattungen*, „Listy filologicke”, 100, 1977, 4, s. 211–213.
- AUG. Civ. – Augustinus Hipponensis, *De civitate Dei*  
 PL, t. 41, kol. 13–804.
- AVIANUS – Avianus, *Fabulae*  
 Awian, *Bajki* – Awian, *Bajki* / Avianus, *Fabulae*, przeł. Dominika Budzanowska-Wegłęda, rewizja przekł. Ida Radziejowska, wstęp i koment. Dominika Budzanowska-Wegłęda we współpracy z Mieczysławem Mejorem, Warszawa 2018.  
 Guaglianone – Avianus, *Fabulae*, rec. A. Guaglianone, Torino 1958.
- BERNARD. CLAR. – Bernardus Claraevallensis  
*Epist. – Epistulae*  
 PL, t. 182, kol. 67–714.  
*Sermo in Can. 14 – Sermo in Cantica Cantorum 15*  
 PL, t. 183, kol. 843D–848C.  
*Sermo in conver. s. Pauli 3 – Sermo in conversione sancti Pauli 3*  
 SBO – Sancti Bernardi *Opera*, t. 4: *Sermones I*, ed. Jean Leclercq, Charles H. Talbot, Henri M. Rochais, Romae 1993.  
 PL, t. 183, kol. 359–366.
- BERNARD. CLAR., PS. – Pseudo-Bernardus Claraevallensis  
*Exempla*, Luxembourg, Bibliothèque nationale de Luxembourg, ms Echternach, ms 39.
- BERNARD. GEYST. *Palponista* – Bernardus Geystensis, *Palponista sive De vita privata et aulica Palponista Bernardi Geystensis sive De vita privata et aulica libri duo versibus leoninis scripti*, ed. Christianus Daumius, Cygnae: Melchior Göpner, 1660,  
<http://diglib.hab.de/drucke/462-5-4-quod-9s/start.htm> [dostęp: 27.08.2022].
- BERNARDINUS, *Quadragesimale* – Bernardinus Senensis, *Quadragesimale Bernardinus Senensis, Opera omnia*, t. 1: *Quadragesimale de religione Christiana*, Venetiis: Andrea Poletti, 1745.
- BERNARDUS, *Ad Rainaldum* – wiersz o różnych tytułach: *Carmen paraeneticum ad Rainaldum* (inne: *Cartula nostra, Liber de contemptu mundi*), przypisywany wielu autorom: Bernardus Cluniacensis (Morlanensis), Georgius de Benevento (red.) – redakcja w rękopisie Paris, Bibliothèque nationale, ms Lat. 15155.  
*Cartula. Liber de contemptu mundi*, [w:] *Auctores octo cum commento*, Lyon: Thibaud Payen, 1538 [i in.].  
 PL, t. 184, kol. 1307–1314 (*Carmen paraeneticum ad Rainaldum*).
- BERNARDUS, PS. – *De contemptu mundi* – Bernardus Cluniacensis (Morlanensis), *De contemptu mundi* (inc. *Hora novissima, tempora pessima...*)  
 Bernard le Clunisien, *Une vision du monde vers 1144*, texte latin introduction et notes par André Cresson, Turnhout 2009.  
 Zob. też: BERNARDUS, *Ad Rainaldum*.
- BONAVENTURA, *Rhytmi* – Bonaventura da Bagnoregio, *Rhytmi i ritmi latini di S. Bonaventura: ricerche storiche e critiche*, ed. Ernesto Jallonghi, Roma 1915.
- BONGIOVANNI DA CAVRIANA, *Anticerberus*  
*Carm. Burana – Carmina Burana*  
*Carm. prov. – Carminum proverbialium totius humanae vitae statum breviter delineantium, nec non utilem de moribus doctrinam iucunde proponentium, loci communes nunc denuo in gratiam Iuventutis aucti et recogniti*, Basileae: Ex off. Oporiniana, 1582.
- CATO, *Dist.* – Pseudo-Cato, *Disticha Catonis*  
 Leopold Zatočil, *Cato Facetus, pojednání texty / Zu den deutschen Cato- und Facetusbearbeitungen. Untersuchungen und Texte*, Brno 1952.

- CIC. – M. Tullius Cicero  
*Brut.* – *Brutus*  
*Fin.* – *De finibus bonorum et malorum*  
*Nat. deor.* – *De natura deorum*
- CIC., PS.- *Rhet. Her.* – Pseudo-Cicero, *De ratione dicendi ad C. Herennium libri IV (Rhetorica ad Herennium)*
- CLARETUS, *Exemplarius* – Claretus de Solencia, *Exemplarius auctorum*  
 Flajšhans – *Klaret jeho družina*, sv. 1: *Slovníky veršované*, vyd. Václav Flajšhans, Praha 1926.
- CRICIUS, *Carm.* – Andreas Cricius, *Carmina*  
 Morawski – *Andrae Cricii Carmina*, ed. C. Morawski, Cracoviae 1888 (*Corpus Antiquissimorum Poetarum Poloniae Latinorum*, 3).  
*Dialogus de morte* – *Dialogus Magistri Polycarpi cum Morte*  
 Czesława Pirożyńska, *Łacińska „Rozmowa Mistrza Polikarpa ze Śmiercią” / Dialogus Magistri Polycarpi cum Morte*, „Średniowiecze. Studia o kulturze”, 3, 1966, s. 77–187.
- De statu* – Anonymus, *De statu hominum*  
 rkps BJ 2141, k. 1–24.
- EBERHARD. *Laborint.* – Eberhardus, *Laborintus*  
 Eberhard Bremy, *Laborintus* – Eberhard z Bremy, *Laborintus*, przeł., wstęp i przyp. Dorota Gacka, Warszawa 2011 (*Bibliotheca Litterarum Medii Aevi, Artes* 2).  
 Faral 1924 E. Faral, *Les arts poétiques du XIIe et du XIIIe siècle. Recherches et documents sur la technique littéraire du Moyen Âge*, Paris 1924 (1971), s. 336–377.
- EUGENIUS, *Commonitio* – Eugenius Toletanus, *Commonitio mortalitatis humanae*  
 Eugenius Toletanus, *Opera omnia*, cura et studio Paulo Farmhouse Alberto, Turnhout 2005.  
 PL, t. 87, kol. 359–360.
- Ex quo* – *Vocabularius „Ex quo”*  
 „*Vocabularius Ex quo*”: *überlieferungsgeschichtliche Ausgabe*, hrsg. von Klaus Grubmüller, Bernhard Schnell, Hans-Jürgen Stahl, Bd. 1–6, Tübingen 1988–2001.
- Fab. Aesop.* – *Liber fabularum Esopi*, [w:] *Auctores octo cum commento*, Lyon 1497 [i in.].
- Flor. Gotting.* – *Florilegium Gottingense*  
*Florilegium Gottingense*, ed. Ernst Voigt, „*Romanische Forschungen*”, 3, 1887, 3, s. 281–314.
- Flores poetarum* – *Flores poetarum de virtutibus et vitiis, sive Sententiae*, [Keulen: Arnold Therhoeren, ok. 1477].
- Floretus* – *Liber Floretus, herausgegeben nach der Hs. Utrecht, U. B. 283*, hrsg. von Árpád Orbán, Kastellaun/Hunsrück 1979.
- Fridanc.* – *Proverbia Fridanci*  
 Joseph Klapper, *Die Sprichwörter der Freidankpredigten. Proverbia Fridanci. Ein Beitrag zur Geschichte des ostmitteldeutschen Sprichworts und seiner lateinischen Quellen*, Breslau 1927.
- FROV. *Antigam.* – Frovinus, *Antigameratus*  
 Edwin Habel, *Der Antigameratus des Frowinus von Krakau*, [w:] *Studien zur lateinischen Dichtung des Mittelalters. Ehrengabe für Karl Strecker zum 4. September 1931*, hrsg. von Walter Stach, Hans Walther, Dresden 1931, s. 60–77.
- GERSON, *Summa* – Ioannes Gerson, *Summa theologica et canonica*, Venetiis: Dominicus Nicolinus, 1587.
- Glossa ordinaria, Liber psalmodum*  
 PL, t. 113, kol. 1064.
- GODEFR. DE VINO SALVO, *Poetria* – Godefridus de Vino Salvo, *Poetria nova*

- GUALT. *Alexandr.* – Gualterus de Castellione (Châtillon), *Alexandreis*  
Galteri de Castellione *Alexandreis*, ed. Marvin L. Colker, Padua 1978 (Thesaurus Mundi,  
Bibliotheca Scriptorum Latinorum Mediae et Recentioris Aetatis, 17),  
[http://www.fh-augsburg.de/~harsch/Chronologia/Lspost12/Gualterus/gua\\_al00.html](http://www.fh-augsburg.de/~harsch/Chronologia/Lspost12/Gualterus/gua_al00.html)  
[dostęp: 27.08.2022].
- GUALT. ANGL. *Fab. Aesop.* – Gualterus Anglicus, *Fabulae Aesopicae (Anonymus Neveleti)*  
*Les fabulistes latins depuis le siècle d'Auguste jusqu'à la fin du moyen âge*, par Léopold Her-  
vieux, 2ème éd., t. 2, Paris 1894.
- Hagen – *Carmina mediæ aevi maximam partem inedita, ex bibliothecis Helveticis collecta*, ed. Hermann  
Hagen, Bern 1877.
- HEROLT, *Sermones* – Joannes Herolt, *Sermones Discipuli de tempore et de sanctis cum promptuario  
exemplorum et miraculis Beatae Mariae Virginis*, Nürnberg: Anton Koberger, 1481 [i in.].
- HENRICUS ARCHID., *De contemptu* – Henricus Archidiaconus, *De contemptu visibilium  
The Anglo-Latin Satirical Poets and Epigrammatists of the twelfth Century*, now first collected  
and ed. by Th. Wright, vol. 2: *The Minor Anglo-Latin Satirists and Epigrammatists*,  
London 1872, s. 171.
- HENRICUS SEPTIM., *Elegia* – Henricus Septimellensis, *Elegia de diversitate Fortunae et Philoso-  
phiae consolatione*. Także pod tytułem: *Henricus Pauper*  
Enrico da Settimello, *Elegia*, ed. Giovanni Cremaschi, Bergamo 1949.  
PL, t. 204, kol. 843–868.
- HIER. *Epist.* – Eusebius Hieronymus Stridonensis, *Epistulae*  
PL, t. 22, kol. 525–1182.
- HIEREMIAS DE MONTAGNONE – Hieremias Paduanus (Geremia da Montagnone), *Com-  
pendium moralium notabilium*, wydane pt.:  
*Epytoma sapientiae*, Venetiis: Petrus Liechtenstein, 1505,  
[https://books.google.ca/books?id=cEA8AAAACAAJ&printsec=frontcover&source=gbs\\_ge\\_summary\\_r&cad=0#v=onepage&q&f=false](https://books.google.ca/books?id=cEA8AAAACAAJ&printsec=frontcover&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false) [dostęp: 27.08.2022].
- HILDEBERTUS – Hildebertus (de Lavardin), Cenomannensis episcopus  
*Ad amicum*  
PL, t. 171, kol. 1420.  
*De casu huius mundi (De exilio suo liber)*  
Hildebertus Cenomannensis Episcopus, *Carmina minora*, rec. Alexander Brian Scott,  
Leipzig 1969, nr 22, s. 11–15.  
PL, t. 171, kol. 1418–1420.  
*Sermo 34: In coena Domini I*  
PL, t. 171, kol. 505–510.
- HOR. *Ars* – Q. Horatius Flaccus, *De arte poetica (Epist. 2, 3)*
- HUGO, *De deceptione mulieris* – Anonymus, *De deceptione mulieris (XIV w.)*  
Hans Walther, *Eine misogynie Versnovelle des ausgehenden Mittelalters*, „Beiträge zur For-  
schung. Studien aus dem Antiquariat Jacques Rosenthal. N. F.”, 4, 1932, s.  
37–40.
- INNOCENT. *De miseria* – Innocentius III, *De miseria humanae conditionis*  
Innocentii III *De contemptu mundi, sive De miseria humanae conditionis libri tres*, ed. Johann  
H. Achterfeldt, Bonnae 1855.  
Lotario dei Segni, *De miseria condicionis humane* – Lotario dei Segni (Pope Innocent III),  
*De miseria condicionis humane*, ed. Robert E. Lewis, Athens (Georgia) 1978.
- IOAN. SARESB. – Ioannes Saresberiensis  
*Entheticus – Entheticus in Policraticum*  
PL, t. 199, kol. 379–384.  
*Policrat. – Policraticus, sive de nugis curialium et vestigiis philosophorum libri*

- Webb – Ioannis Saresberiensis episcopi Carnotensis *Policratici sive De nugis curialium et vestigiis philosophorum libri VIII*, recognovit et prolegomenis, apparatu critico, commentario, indicibus instruxit Clemens C. I. Webb, t. 1–2, Oxonii 1909.
- Ioannes Saresberiensis, *Policraticus I–VI*, ed. Katharine S. B. Keats-Rohan, Turnholti 1993 (CCCM, 118).
- PL, t. 199, kol. 385–822.
- IUSTINIANUS, *Inst.* – Iustinianus, *Institutiones*
- IUV. – D. Iunius Iuvenalis, *Saturae*
- D. Iunius Iuvenalis, *Saturae*, ed. Ulrich Knoche, München 1950.
- JACOBUS DE LAUSANNA, *Compendium moralitatum* – Jacobus de Lausanna, *Compendium moralitatum ex eius postillis excerptum*, Wrocław, Biblioteka Uniwersytetu Wrocławskiego, rkps F 97, f. 122–166v; rkps F 95, f. 186–235 i in.
- JOHN GOWER, *Vox* – John Gower, *Vox clamantis*
- Ioannes Gower, *Vox clamantis necnon Chronica tripartita*, ed. Henry O. Coxe, Londini 1850.
- John Gower, *The Complete Works Edited from the Manuscripts with Introductions, Notes, and Glossaries: The Latin Works*, ed. by George Campbell Macaulay, Oxford 1902.
- LUCAN. – M. Annaeus Lucanus, *De bello civili (Pharsalia)*
- Lukan, *Wojna domowa* – M. A. Lukan, *Wojna domowa*, przeł. i oprac. M. Brożek, Kraków 1994.
- MART. – M. Valerius Martialis, *Epigrammaton libri*
- MATH. VIND. *Ars vers.* – Matheus Vindocinensis, *Ars versificatoria*
- Mathei Vindocinensis *Opera* – Mathei Vindocinensis *Opera*, ed. F. Munari, vol. 3, Roma 1988.
- Matheolus* – Matheolus de Boulogne, *Lamentationes Matheoli*
- Les lamentations de Matheolus et Le livre de Leesce, de Jehan Le Fèvre, de Resson: (poèmes français du XIV<sup>e</sup> siècle)*, par Anton-Gerard Van Hamel, t. 1: *Les lamentations de Matheolus*, Paris 1892.
- MAXIM. *Eleg.* – Maximianus, *Elegiae*
- Maksymian, *Elegie / Maximianus, Elegiae*, przeł., oprac. Anna M. Wasyl, Warszawa 2016 (Bibliotheca Litterarum Medii Aevi, Opera 2).
- Monastica* – *Praecepta vivendi per singulos versus quae monastica dicuntur*
- Poetae Latini aevi Carolini*, vol. 1, ed. Ernst Dümmler, Berlin 1881 (Monumenta Germaniae Historica, Antiquitates), s. 275–281.
- NICOLAUS DE BIBERA, *Carmen satiricum* – Nicolaus de Bibera, *Carmen satiricum occulti Erfordensis*
- Nicolai de Bibera *occulti Erfordensis Carmen satiricum*, ed. Theobald Fischer, [w:] *Erfurter Denkmäler*, hrsg. von Thüringisch-Sächsischen Alterthumsvereine zu Halle, Halle 1870 (Geschichtsquellen der Provinz Sachsen und angrenzender Gebiete, 1), s. 37–139.
- OLOCH, *De curie miseria* – Nicolaus Oloch, *De curie miseria*
- Ganszyniec 1927 – Ryszard Ganszyniec, *Polonolatina. VII. (Mistrz Olochoch), De curie miseria*, „Pamiętnik Literacki”, 24, 1927, 1–2, s. 86–96.
- OLOCH, *De hiis malis* – Nicolaus Oloch, *De hiis malis, que aguntur in hoc mundo*
- Ganszyniec 1925–1926 – Ryszard Ganszyniec, *Polonolatina. VI. „Pamiętnik Literacki”*, 22–23, 1925–1926, 1–4, s. 350–369.
- OV. – P. Ovidius Naso
- Am.* – *Amores*
- Epist.* – *Epistulae (Heroides)*
- Fast.* – *Fasti*

- Pont.* – *Epistulae ex Ponto*  
*Trist.* – *Tristia*
- Poenitent.* – *Poenitentarius* (inc. *Instabat festiva dies...*)  
 Reinhard Fuchs – Jacob Grimm, *Reinhart Fuchs*, Berlin 1834, s. 397–409.  
*Kleinere lateinische Denkmäler der Thiersage aus dem zwölften bis vierzehnten Jahrhundert*, hrsg. von Ernst Voigt, Strassburg 1878.
- PERS. – A. Persius Flaccus, *Saturae*
- PETRON. – G. Petronius Arbiter, *Satyricon*
- PLAUT. *Persa* – T. Maccius Plautus, *Persa*  
*Polythecon* – Anonymus, *Polythecon*, cura et studio Árpád P. Orbán, Turnholti 1990 (CCCM, 93).
- Prov. Rust.* – Anonymus, *Proverbia Rustici*  
 Ernst Voigt, *Prouerbia Rustici*, „Romanische Forschungen”, 3, 1887, 3, s. 633–641.
- Quisquis es in mensa* – Anonymi versus, inc. *Quisquis es in mensa*  
 Stefan Glixelli, *Les „Contenances de Table”*, „Romania”, 47, 1921, s. 28–29.
- RICARDUS DE MEDIAVILLA, *Super quattuor libros Sententiarum* – Ricardus de Mediavilla (Richard of Middleton), *Super quattuor libros Sententiarum Petri Lombardi quaestiones subtilissimae*  
 Silvester – Ricardus de Mediavilla, *Super quattuor libros Sententiarum Petri Lombardi quaestiones subtilissimae*, ed. Ludovicus Silvester, t. 3, Brixiae: [Vincentius Sabbius], 1591.
- RICARDUS VENUSINUS, *Polla* – Ricardus Venusinus, *De Paulino et Polla*  
 Pittaluga – *Commedie latine del XII e XIII secolo*, vol. 5: *De Paulino et Polla*, cura di Stefano Pittaluga, Genova 1986, s. 81–227.
- rkps BJ gl. – *glossa interlinearis w De hiis malis i De curie miseria*, rkps BJ 2458, f. 190–200v.
- SEDUL. *Pasch.* – Coelius Sedulius, *Carmen paschale*  
 PL, t. 19, kol. 533–754.
- SEN. – L. Annaeus Seneca, filozof  
*Dial.* – *Dialogorum libri 12*:  
 11 – *Ad Helviam de consolatione*  
 12 – *Ad Polybium de consolatione*
- Epigr.* – *Epigrammata*  
*Epist.* – *Epistulae ad Lucilium*  
*Rem. fort.* – *De remediis fortuitorum*
- Sententiae metricae* – Anonymus, *Sententiae metricae*  
 rkps NK – rkps Praha, Národní knihovna, VIII.G.29, f. 13–21.  
 Pavel Spunar, *Abecední sbírka sentencí v pražském kapitulním rukopisu M 127 jako pramen*, „Listy filologické”, 105, 1982, 3, s. 159–172.
- SERLO WILT., *Angelus* – Serlo de Wiltonia, *Angelus*  
 Serlo de Wiltonia, *Poèmes latins*, text critique, avec une introd. et des tables, publié par Jan Öberg, Stockholm 1965 (Acta Universitatis Stockholmiensis: Studia Latina Stockholmiensia, 14).
- Sermones nulli parentes* – *Sermones nulli parentes* (*Buch der Rügen*)  
*Buch der Rügen. Gedicht des XIII Jahrhunderts*, hrsg. von Theodor G. Karajan, „Zeitschrift für deutsches Alterthum”, 2, 1842, s. 1–88.
- Słownik łacińsko-polski Bartłomieja z Bydgoszczy* – *Słownik łacińsko-polski Bartłomieja z Bydgoszczy*, podług rękopisu 1532 r. oprac. wyd. B. Erzepki, Poznań 1900.
- Speculum praelatorum* – Elisabeth Stein, „*Clericus in speculo*”. *Studien zur lateinischen Verssatire des 12. & 13. Jahrhunderts & Erstedition des „Speculum praelatorum”*, Leiden–Boston–Köln 1999.
- Summula Raymundi* – Adamus Magister, *Summula Raimundi de Pennaforte metricata*, Coloniae: Henricus Quentell, 1495.

- TER. – P. Terentius Afer  
*Ad. – Adelphoe*  
*Phorm. – Phormio*
- THOM. AQU. *Summa* – Thomas de Aquino, *Summa theologiae*
- THOM. HIB. *Manip. flor.* – Thomas de Hibernia, *Manipulus florum*  
Ch. L. Nighman, The Electronic *Manipulus florum* Project,  
<http://web.wlu.ca/history/cnighman/MFedition/index.html> [dostęp: 27.08.2022].
- VINC. BELLOV. *Spec. doctr.* – Vincentius Bellovacensis, *Speculum doctrinale*  
Vincentius Bellovacensis, *Speculum doctrinale*, Duaci: Balthazar Bellère, 1624.
- Viri fratres* – Anonymus, *Viri fratres, servi Dei*  
*Analecta hymnica medii aevi*, hrsg. von Clemens Blume, Guido Maria Dreves, Bd. 33:  
*Pia dictamina. Reimgebete und Leslieder des Mittelalters*, Folge 6, Leipzig 1899,  
nr 246, s. 269–273.
- WALTER MAP – Walter Map, *The Latin Poems commonly attributed Walter Mapes*, coll. and ed.  
by Thomas Wright, London 1841.
- Walther, *Init.* – Hans Walther, *Initia carminum ac versuum medii aevi posterioris Latinorum. Alpha-  
betisches Verzeichnis der Versanfänge mittellateinischer Dichtungen*, Göttingen 1959 (Carmina  
Medii Aevi Posterioris Latina, 1).  
Tenze, *Ergänzungen und Berichtigungen zur 1. Auflage von 1959*, Göttingen 1969 (Carmina  
Medii Aevi Posterioris Latina, 1/1).
- Walther, *Prov.* – *Proverbia sententiaeque latinitatis medii aevi. Lateinische Sprichwörter und Sentenzen  
des Mittelalters in alphabetischer Anordnung*, hrsg. von Hans Walther, Tl. 1–6, Göttingen  
1963–1986 (Carmina Medii Aevi Posterioris Latina, 2, 1–6).
- Walther, Schmidt, *Prov.* – *Proverbia sententiaeque Latinitatis medii ac recentioris aevi. Nova series.  
Lateinische Sprichwörter und Sentenzen des Mittelalters und der frühen Neuzeit in alphabeti-  
scher Anordnung. Neue Reihe*, aus d. Nachlaß von Hans Walther, hrsg. von Paul Gerhard  
Schmidt, Göttingen 1982–1986 (Carmina Medii Aevi Posterioris Latina, 2, 7–9).
- Werner – Jacob Werner, *Lateinische Sprichwörter und Sinnsprüche des Mittelalters aus Handschriften  
gesammelt*, Heidelberg 1912.
- Wujek – *Biblia w przekładzie księdza Jakuba Wujka 1599 r.*, transkrypcja typu B oryginalnego  
tekstu XVI w. wstępny ks. Janusz Frankowski, Warszawa 2021.

NICOLAUS OLOCH DE SZAMOTULY

DE HIIS MALIS, QUE  
AGUNTUR IN HOC MUNDO\*

\* Secuntur quedam [gl. metra que] tractant de hiis malis que aguntur in hoc mundo] tytuł B]

MIKOŁAJ OLOCH Z SZAMOTUŁ

**O NIEDOLACH, KTÓRE  
RZĄDZĄ NA TYM ŚWIECIE**



- Hec mala sunt, quibus extat<sup>1</sup> ambitus orbis, /f. 190r, p. 375/  
 Nulla leta dies, quo non nisi tristia speres.  
 Est hominis tempus ad mortem, non nisi cursus.  
 Quitquid dulcescit, in fine tunc amaescit.  
 5 Turpia pro dulci, pro bono pessima dantur,  
 Nam iam penitus sunt frivola gaudia mundi.  
 Quam rerum fugitivus honor, quam nomen inane!  
 Transit honor<sup>2</sup>, pereunt<sup>3</sup> preciosa, iuventa senescit<sup>4</sup>,  
 Deficiunt vires, gloria queque perit.  
 10 Nec tamen admiror de tempore, si variatur,  
 Cum sic cunctorum Conditor esse velit:  
 Sed miror miranda nimis, vaga corda virorum,  
 Cur tociens mutant se, prohibente Deo.  
 Pacis amor cum pace perit, discordia regnat,  
 15 Migrat in exilium virtus, viciumque triumphat,  
 Regnat et in populo grande tribunal habet<sup>5</sup>. /f. 190v, p. 376/  
 Est brevis atque levis in mundo gloria quevis.  
 Nemo diu mansit in culmine, sed cito transit.  
 Quid lucri deferet, qui mundo totus inheret?  
 20 Mundus clamat „ave”, sed „ha ve”<sup>6</sup> clamat inane.  
 Illic inest casus, rerum fit magna ruina.  
 Quisquis putat stare, in pedicam tendit amare.  
 Spes hominis vana, nulla res in eo sana.  
 Ad quidcunque<sup>7</sup> tendit, semper sua tempora vendit.  
 25 Quid cogitat mente, aliter sit fine<sup>8</sup> mutante.  
 Quod putat esse bonum, est tandem nimis ineptum.  
 In quocunque loco sua fit residencia, semper  
 Incontentus<sup>9</sup>, fluidus nec unquam cernitur prosper.  
 Adhuc quid restat? Mors pulsans ad ostium<sup>10</sup> stat,  
 30 Querit predare, statum suum alienare.  
 Mors resecat, mors omne necat, quod carne<sup>11</sup> creatur,  
 Magnificos premit<sup>12</sup> <et> modicos<sup>13</sup>, cunctis dominatur. /f. 191r, p. 377/

<sup>1</sup> extat] **BJ Gan** (<ut scis> quibus estuat *fort.* **Gan**)

<sup>2</sup> honor] **BJ om. Gan**

<sup>3</sup> pereunt] *con.* **M** peremit **BJ Gan**

<sup>4</sup> senescit] *corr.* **M** senescunt **BJ Gan**

<sup>5</sup> habet] **Gan** habetur **BJ**

<sup>6</sup> „ha ve”] *corr.* **M** ave **BJ Gan**

<sup>7</sup> Ad quidcunque] **BJ Gan** (Ad quidquid *fort.* **Gan**)

<sup>8</sup> sit fine] **BJ** fit sine **Gan**

<sup>9</sup> incontentus] **BJ** invitus (*invalidus fort.* **Gan**)

<sup>10</sup> ostium] **M** hostium **BJ Gan**

<sup>11</sup> carne] **BJ** care **Gan**

<sup>12</sup> premit] **BJ** preit **Gan**

<sup>13</sup> <et> modicos] *corr.* **M** modicis **BJ** medicis **Gan**

- Te są udręki, których świata krąg jest pełen, /k. 190r, s. 375/  
Nie ma dnia radości bez obawy i smutku,  
Życie zaś człowieka jest niczym bieg ku śmierci.  
Wszystko, co jest słodyczą, na końcu zgorzknieje.  
5 Brzydota zamiast kraszy, zamiast dobra zło najgorsze,  
Gdyż całkiem złudne są uciechy tego świata.  
Jak przemijająca jest wartość rzeczy, jak próżna ich chwała!  
Przemija cześć, matowieją klejnoty, starzeje się młodość,  
Słabną siły i ginie wszelka sława.  
10 A jednak nie dziwi mnie upływ czasu i że jest niestały,  
Skoro tak chce Stwórcy wszechrzeczy,  
Lecz dziwią mnie przedziwnie niestałe serca ludzi:  
Dlaczego tak często się zmieniają wbrew zakazowi Boga?  
Umiłowanie pokoju razem z pokojem zginęło, niezgoda rządzi,  
15 Na wygnanie idzie cnota, a występki triumfuje, /k. 190r, s. 376/  
Władzę i sądy najwyższe nad narodem sprawuje.  
Krótkotrwała i ulotna jest na świecie wszelka sława.  
Nikt długo nie pozostaje na szczycie, lecz szybko spada.  
Co zyskuje, kto się całkiem oddał temu światu?  
20 Świat „witaj!” woła, lecz na próżno, śmierci nie podoła.  
W tym jest strapienie, wszystkich rzeczy upadek.  
Kto myśli, jakoby stał, w sidła niemiłe już wleciał,  
Nadzieja człowieka jest złudna, żadna rzecz w nim rozumna.  
Do czegokolwiek dąży, zawsze tylko czas zmitręży.  
25 Co sobie zamyśli, i tak na koniec się nie ziści,  
Co jego zdaniem jest dobre, na końcu okaże się złe.  
Gdziekolwiek zamieszka, zawsze niezadowolony,  
Niepewny, nigdy nie wydaje się szczęśliwy.  
Cóż więc pozostaje? Śmierć, pukając, pod drzwiami staje,  
30 Idzie łowić, życie człowiekowi odebrać.  
Śmierć wszystko przetnie, wszystko zabije, co z ciała stworzone;  
Wielmożów powala, jak i maluczkich, nad wszystkimi panuje. /k. 190r, s. 377/

Nobilium tenet<sup>14</sup> imperium, nullum reveretur,  
 Tam ducibus quam principibus communis habetur.  
 35 Mors iuvenes rapit<sup>15</sup> atque senes, nemini parcit,  
 Non evadit inops nec qui marsubias<sup>16</sup> farcit<sup>17</sup>.  
 Sed cui dat vivere, miseram ei tribuit vitam<sup>18</sup>,  
 Nam de facto quisque <semper><sup>19</sup> in culpa redundat.  
 Hoc solum est hominis: semper cum tempore labi.  
 40 Et semper quadam condicione mori.  
 Est hominis nudum nasci nudumque reverti.  
 Et sic dura premit miseros condicio vite,  
 Nec tamen humano subiacet imperio.  
 Et cum post mortem tria querunt avida sorte<m><sup>20</sup>:  
 45 Animam dyabolus, bona sua uxor, amicus,  
 Et carnem vermis, cerne<sup>21</sup> bene, ecce tua vis<sup>22</sup>.  
 Mille hominum species et rerum discolor usus:  
 Velle suum cuique est nec voto vivitur uno.  
 Alter amat fletus, alter crispere cachinnum:  
 50 Diversisque modis inest vesania multis. /f. 191v, p. 378/  
 Tempora labuntur cunctisque senescimus annis,  
 Nullaque res magis tempore robur habet.  
 Cunctaque trahit secum, vertitque volubile tempus.  
 Quid dicere possum, nisi ve et omne venenum!  
 55 Omnia, que cernis, vanarum gaudia rerum,  
 Umbra velud tenuis veloci cursu recedunt.  
 Hominis in statu relucet malum omni<sup>23</sup> reatu.  
 Fraus redolet, non olet, dolus super omnia pollet.  
 Precipitare querit unus alium, ad mala premit.  
 60 Iam frater fratrem, iam decipit filia matrem,  
 Et natus patrem veretur<sup>24</sup> iam non, diligunt rem.  
 Et iam tota cohors natalium diligit, ut mors.  
 Invidiam<sup>25</sup> semper sic colunt indesinenter.  
 Cum se subici vlt infimus superiori,

<sup>14</sup> tenet] *p. corr.* **BJ** teret **Gan**

<sup>15</sup> rapit] *corr.* **M** recipit **BJ Gan**

<sup>16</sup> marsubias] **BJ** (bursas *gl.* **BJ**) marsubia **Gan**

<sup>17</sup> farcit] **Gan** fartit **BJ**

<sup>18</sup> Sed [...] vitam] **BJ Gan** (Sed cui dat veniam, miseram tribuit sibi vitam *fort.* **Gan**)

<sup>19</sup> <semper>] *con.* **M om.** **BJ Gan**

<sup>20</sup> sorte<m>] *corr.* **Gan** sorte **BJ**

<sup>21</sup> cerne] *corr.* **M** carne **BJ Gan** (*vide gl.* **BJ**)

<sup>22</sup> tua vis] *corr.* **M** sua vis *a. corr.* **BJ** sua *exp.* **BJ** suavis **Gan** (Et c. v., carnis bene et esca suavis *fort.* **Gan**)

<sup>23</sup> omni] *p. corr.* **BJ** omne *a. corr.* **BJ**

<sup>24</sup> veretur] **Gan** vereatur **BJ**

<sup>25</sup> Invidiam] **BJ** Ne videatur **Gan**

Nad szlachtą rządy sprawuje, nikogo nie szanuje,  
Do władców, jak i książąt, do wszystkich pospołu pasuje.  
35 Śmierć porywa młodych i starych, nikomu nie folguje,  
Nie ominie biedaka ani tego, co kabzę faszeruje.  
Lecz komu żyć pozwoli, marny przydzielili mu żywot,  
Ponieważ każdy niezmiennie w grzech obfituje.  
To tylko może człowiek: zawsze z czasem upaść  
40 I zawsze z jakiegoś powodu umrzeć.  
Jest człowieka cechą rodzić się nagim i nagim odchodzić.  
I tak to nieszczęsnych twarda życia kolej gniecie,  
Co sama nie podlega władzy ludzi na tym świecie.  
I kiedy po śmierci troje chciwie żąda zysku:  
45 Diabeł – duszy, żona i przyjaciel – majątku,  
A robak ciała, zważ dobrze, oto cała moc twoja.  
Jest tysiąc rodzajów ludzi i rzeczy rozmaite użycie,  
Każdy chce swego i nie jednym pragnieniem się zadowala.  
Jeden lubi płakać, drugi parskać śmiechem,  
50 Na różne sposoby ogarnia wszystkich szaleństwo. */k. 191v, s. 378/*  
Upływa czas i z każdym rokiem stajemy się starsi.  
Nie ma rzeczy mocniejszej od czasu,  
Wszystko ze sobą porywa i niszczy upływający czas,  
Cóż mogę rzec innego, jak biada, wszystko zagładą!  
55 Wszystko, co widzisz, jest marności zabawką,  
Jak cień nieuchwytny ulatuje spiesznie.  
W naturze ludzkiej odbija się zło wszelkim występkiem.  
Zdrada pachnie, nie śmierdzi, podstęp wszystkim włada.  
Jeden drugiego stara się pognębić, ku zgubie popycha.  
60 Już brat brata, już córka matkę oszukuje,  
Syn już ojcu czci nie okazuje, miłszy im pieniądź.  
I już tłum krewnych tak go kocha jak śmierć.  
W zawiści trwają bezustannie, tak go miłują.  
Kiedy zaś biedny chce się poddać lepiej urodzonemu,

65 Iam animum tendit decipere, ledere querit.  
 Quamquis aspectu diligit, sed non in affectu.  
 Semper laborat, quo non sibi probraque daret. /f. 192r, p. 379/

<1. De falsis amicis>

Est mos nunc hominum: qui nil habet, nullus ad illum<sup>26</sup>  
 Vadit aut diligit ut amicum, sed ut iniquum  
 70 Sic odit et fovet, et ei mala scandala prebet.  
 Diligitur nemo, nisi cui Fortuna<sup>27</sup> secunda est.  
 Cum Fortuna manet, wltu servantur amici,  
 Sed cum recedit, turpis revertitur hora.  
 Turpe quidem dictum, sed si tamen vera loquar:  
 75 Wlguis amicitias utilitate probat.  
 Tempore fortuna multi dicuntur amici,  
 Tollere qui cupiunt <et><sup>28</sup> dare nulla volunt.  
 Et ita in mundo non est modo fidus amicus,  
 Fraude etenim calidus omnis habetur homo.  
 80 Et cui quid datur, si quid habet, ante scrutatur.  
 Nam nichil si habet, dantis opus alienatur.  
 Cui satis est, huic plura fluunt, huic undique fertur,  
 Huic datur, huic emitur, pauper ubique iacet.  
 Dantur opes nullis nam, nisi divitibus.

<2. De divitibus>

85 Est mos nunc divitis<sup>29</sup> pauperes invidere multum.  
 Adulatores pauperibus sunt cariores, /f. 192v, p. 380/  
 Tandem hystriones in mensis iam meliores  
 Ex eo, quod vexant ad cachinos et mala tractant.  
 O procul est Christus, mense dum carpitur usus!  
 90 Propellitur pauper, saciatus est quia venter.  
 <Non wult><sup>30</sup> scire plenus, quidnam paciatur egenus.  
 Talium<sup>31</sup> mors misera, ut concinit pagina sacra.  
 Que sic tractatur, nam impius vituperatur,  
 Gracia non datur et prex cuius anichilatur,

<sup>26</sup> Est mos [...] ad illum] **BJ Gan** (E. m. n. h. cui nil est nullus ad illum *fort.* **Gan**)

<sup>27</sup> Fortuna] *corr.* **M fortuna BJ Gan**

<sup>28</sup> <et>] *con.* **M om. BJ Gan**

<sup>29</sup> divitis] **BJ** (divitum *fort.* **Gan**)

<sup>30</sup> <Non wlt>] *corr.* **M Et non BJ Gan** (wlt *gl.* **BJ**)

<sup>31</sup> Talium] **BJ** Calvitur **Gan** (Divitis *fort.* **Gan**)

- 65      Zaraz rozum wysiła, by go oszukać, zaszkodzić się stara.  
           Z pozoru go szanuje, lecz niczego doń nie czuje,  
           Zawsze się trudzi, żeby oszczerstwa nie na siebie rzucić.      /k. 192r, s. 379/

<1. O fałszywych przyjaciółach>

- Jest teraz zwyczaj, że gdy kto nie ma niczego, nikt go  
           Nie odwiedza, nie miłuje jak przyjaciela, lecz jak wrogiem  
 70      Gardzi i tak go traktuje, przyczynia mu zgorszenia.  
           Kocha się tylko tego, komu pomyślny los sprzyja.  
           Jeśli Fortuna łaskawa, z pozoru przyjaciół jest wielu,  
           Lecz gdy się odwróci, przychodzi czarna godzina.  
           Przykre to wprawdzie stwierdzenie, lecz by prawdę powiedzieć:  
 75      Ludziska przyjaźń mierzą korzyścią.  
           Gdy się komu dobrze powodzi, wielu ma się przyjaciół,  
           Co wziąć pragną, a sami niczego dać nie chcą.  
           Tak przeto na świecie nie ma wiernych przyjaciół,  
           Każdy bowiem człowiek jest zdradą naznaczony.  
 80      Zanim komu coś dadzą, wpierw go badają, czy już coś posiada,  
           Bo gdy nie ma niczego, zanika chęć dającego.  
           Kto zaś ma dość, temu przybywa, zewsząd płyną zyski,  
           Temu się daje, kupuje, a biedakowi wżgarda.  
           Nikomiu nie ofiarują bogactw, tylko bogatym.

<2. O bogaczach>

- 85      Jest dziś w zwyczaju, że bogacz nie lubi biednego:  
           Od ubogich drożsi są mu pochlebcy,      /k. 192v, s. 380/  
           Nawet trefnisie przy stołach są dla niego lepsi,  
           Bo do śmiechu skłaniają i występne historie bajają.  
           O, jak daleko jest Chrystus, gdzie się korzysta z uciech stołu!  
 90      Biedak odpędzony, gdy brzuch został już nasycony,  
           I nie zrozumie objedzony, co cierpi wygłodzony.  
           Śmierć takich jest sroga, jak mówi święta stronnica,  
           Która tak uczy, bo bezbożnika kara spotyka,  
           Łaski dlań nie ma i prośba jego bez znaczenia:

95 Suppliciis datur a dyabolis et cruciatur,  
 Ob causam istam, pauperiem quod<sup>32</sup> odiosam  
 Habuit et nullum voluit exhibere fructum,  
 Sed maluit care malivolis large dotare.

<3. De aulicis>

Homines in verbis persistunt mendiciosis<sup>33</sup>  
 100 Fallere conantes et non nisi noxia dantes.  
 Copia verborum adest<sup>34</sup>, sed copia morum  
 Defficit aperte. Non est mos<sup>35</sup> dicere certe  
 Principis in aula et presulis atrio cura<sup>36</sup>.  
 Mendacia fari et non ea alienari.  
 105 Decipiunt plures, magis et inferiores,  
 Quod dicunt, firmant et detractoria tractant.

*/f. 193r, p. 381/*

<4. De mercatoribus>

Extat<sup>37</sup> mercator in mercibus falsificator:  
 Omnibus in rebus iam decipit et speciebus;  
 Dum pannum vendit, illud sub umbra recondit,  
 110 Ne discernatur per lucem aut eligatur<sup>38</sup>.  
 Nunc et stateras variant marcimoniatores<sup>39</sup>,  
 Nam in vendendis homines fallunt per minores  
 Et in emendis utuntur perque maiores.  
 Nonnunquam et sic tandem periuria tractant:  
 115 Ut est chimera, sic asserunt omnia vera.  
 Gaudent in cubitis brevibus, mensurant in illis.  
 Audiant sed verbum, quod est horribile multum:  
 „Qui alium decipit, sese decipere cernit”;  
 Namque sui fossa fossoris colligit ossa.  
 120 Statera dolosa nimis est tamen abhominosa,  
 Ira dei plena, damnabilis, certa ruina.

<sup>32</sup> pauperiem quod] **Gan** pauperiemque **BJ**

<sup>33</sup> mendiciosis] **BJ** mendaciosis **Gan**

<sup>34</sup> adest] *p. corr.* **BJ** adere *a. corr.* **BJ** addere **Gan**

<sup>35</sup> mos] *corr.* **M** (*mos fort.* **Gan**) mors **BJ Gan** (*consuetudo gl.* **BJ**)

<sup>36</sup> cura] **BJ Gan** (*vera fort.* **Gan**)

<sup>37</sup> Extat] [*Ergo*] extat *p. corr.* **BJ Gan**

<sup>38</sup> eligatur] **BJ** digeratur **Gan**

<sup>39</sup> marcimoniatores] **BJ** mercimoniatores **Gan**

- 95 Na męki będzie wydany i przez diabły zadręczany  
Z tej przyczyny, że ubóstwo miał w pogardzie  
I nie chciał nic dawać z bogactw swych,  
Lecz obdarzać hojnie wołał złych.

<3. O dworzanach>

- Są ludzie, co w słowach tkwią kłamliwych,  
100 Starają się oszukać i tylko zaszkodzić.  
Słów mają pod dostatkiem, lecz obyczajności brak im  
Zdecydowanie; nie jest w zwyczaju mówić prawdę  
Na dworze władcy i nie ma o to troski w siedzibie biskupa:  
Zmyślenia się prawi i od nich nie stroni.  
105 Tam oszukują wielu, bardziej zaś niższe stany, */k. 193r, s. 381/*  
Mówiąc, potwierdzając i oszczerstwa rzucając.

<4. O kupcach>

- Kupiec, gdy handluje, fałszerzem się okazuje,  
Na rzeczach wszystkich oszukuje, na sposoby wszelakie,  
Gdy płótno sprzedaje, w cieniu trzyma je,  
110 Byle go nie oglądać w świetle ani nie wybierać.  
Teraz handlarze nawet podmieniają odważniki,  
Bo przy sprzedaży oszukują ludzi mniej ciężkimi,  
Gdy sami kupują – większych zwykle używają.  
Często nawet do krzywoprzysięstwa się uciekają:  
115 Że jest Chimera, wszystko jako prawdę potwierdzają.  
W fałszowaniu miary celują, krótszą tylko mierzą.  
Ale niech słów posłuchają, co są bardzo straszne:  
„Kto bliźniego oszuka, zobaczy, że sam siebie oszukał”;  
Bo grób pomieści i samego grabarza kości.  
120 Fałszywe odważniki to rzecz bardzo wstrętna,  
Bożego gniewu godna, karygodna, pewna zagłada.



## &lt;5. De cmetonibus&gt;

Iam mos<sup>40</sup> cmetonum<sup>41</sup>, dum volunt cernere forum,  
 Namque<sup>42</sup> tunc frumento replent<sup>43</sup> saccos, sed in uno */f. 193v, p. 382/*  
 Defit modius<sup>44</sup> reliquo, quod et vendunt<sup>45</sup> in aperto,  
 125 In ceteris talem vovent fore equalitatem.  
 Dum triticum vendunt, siliginem miscunt in unum.  
 Aut etiam lanam sic falsificare nituntur,  
 Ut sit maioris ponderis, aspergere curant  
 Aqua vel pulvere<sup>46</sup> aut per loca humida tractant.  
 130 De talibus dicta sed extant horrida verba illa<sup>47</sup>:  
 Ignem et sulfur<sup>48</sup> bibitent, Iohannes ut inquit,  
 Nulla de requie spes obtinenda venie;  
 Nam et erit palam facinus coram omnibus sanctis,  
 Et que cum fraude fuerit pecunia parta,  
 135 Ad improbum finem, quevis mala pariet nam<sup>49</sup>.

## &lt; 6. De usurariis&gt;

Est mos iam talis et nimium exicialis,  
 Quod per usuram homines redimere vitam  
 Conantur pocius, laborum capere<sup>50</sup> fructus.  
 Nummorum redditus malignos<sup>51</sup> queritant usus.  
 140 Sed talium pena est scandalis etenim plena:  
 Dum moriuntur, extra sacra sepeliuntur<sup>52</sup>. */f. 194r, p. 383/*

## &lt;7. De militibus&gt;

Iam ad officia cum qui deputati fuere,  
 Propria postponunt<sup>53</sup>, ad non sua ocius currunt,  
 Ut ad<sup>54</sup> rapinas miles, ad noxia preses,  
 145 Pauperes vexando, miseros magis attribulando,

40 Iam mos] v. 122 **BJ** v. 121 **Gan**  
 41 cmetonum] **Gan** (villanorum *gl.* **BJ**) cmeta(rum) *a. corr.* **BJ** cmetanā *in marg.* **BJ**  
 42 Namque] **BJ** (quia *gl.* **BJ**) Nocet **Gan** (Nocte *fort.* **Gan**)  
 43 replent] **BJ** replet **Gan**  
 44 modius] **Gan** modicus **BJ**  
 45 vendunt] *corr.* **M** vendit **BJ** **Gan**  
 46 pulvere] **Gan** pulvero **BJ**  
 47 illa] *adsc. ad v. 132* **BJ** *om.* **Gan**  
 48 sulfur] **BJ** **Gan** sulgfur *a. corr.* **BJ**  
 49 nam] **BJ** [nam] illa **Gan**  
 50 capere] **BJ** **Gan** (carpere *fort.* **Gan**)  
 51 malignos] **BJ** indignos **Gan**  
 52 sepeliuntur] **Gan** sepelluntur **BJ**  
 53 postponunt] **Gan** postponuntur **BJ**  
 54 ad] **BJ** cum **Gan**

## &lt;5. O kmieciach&gt;

Jest zwyczajem kmiotków, że gdy targ odwiedzają,  
Zbożem worki wypełniają, ale w jednym  
Mniej o miarę niż w innych, ten na sprzedaż wystawiają, /k. 193v, s. 382/  
125 Podług niego worki pozostałe odważają.  
Gdy pszenicę sprzedają, pospołu z żytem ją mieszają,  
Albo gdy wełnę, tak oszukać się starają:  
Aby więcej ważyła, spryskują wodą albo  
Pyłem posypują, albo w wilgoci przechowują.  
130 O takich ludziach są te straszliwe słowa:  
Ogień i siarkę niech piją, jak mówi Jan,  
Nadziei żadnej na łaskę spoczynku nie mają.  
Bo też występki przed oczyma świętych dokonany  
I one pieniądze przez oszustwo zebrane  
135 Do marnego końca doprowadzą, bo wszelkie zło zrodzą.

## &lt;6. O lichwiarzach&gt;

Jest też zwyczaj i taki, bardzo zgubny,  
Że ludzie usiłują z lichwy żyć głównie:  
Zagarniać cudzej pracy owoce.  
Ze zwrotu pieniędzy niegodne czerpią zyski,  
140 Ale kara dla takich jest hańby pełna:  
Gdy umrą, w niepoświęconej ziemi ich pogrzebią. /k. 194r, s. 383/

## &lt; 7. O żołnierzach&gt;

A ci, co do służby są przeznaczeni,  
Swoje obowiązki zaniedbują, pręcej o cudze zabiegają,  
Jak żołdak skłonni do rabowania i do szkód wyrządzania,  
145 Dręcząc biednych, srodze ciemiężąc ubogich,

Viduas, orphanos student evellere lanas,  
Pauperum ius nullum habentes aut nisi furtum.

<8. De nobilibus>

Nobilis ad luxus est nunc discurrere pronus,  
Dum suos subditos defendere cernitur opus,  
150 Et sic officium porcorum, non dominorum,  
Exercent prorsus, procerum deperditur virtus  
Et sic non ratum ab angelo id valet dictum,  
Quod dicitur: ora, tu protege<sup>55</sup>, tu quoque labora!

<9. De regibus et iudicibus>

Est mos nunc regum statuta comprimere legum,  
155 Muneribus flecti et nil concludere recti.  
Reportant leges, cum poscunt munera reges;  
Publica iura desunt, cum manus xeniis unguunt.  
Igitur nunc iudicium nichil est quam publica merces.  
Tucius est parwo <sibi><sup>56</sup> rem recuperare,  
160 Quam in ambiguam descendere litem iniquam.  
Deprimitur pauper, non est sic bonus ut alter,  
Si nichil attulerit, tunc iudex ledere querit  
Et iubet, ut taceat, divitem attendere curat,  
Ad finem bonum promittit deducere forum.  
165 Unde florescunt, qui causas vertere noscunt  
Lingvarum iaculis et premiantur in illis.  
Non mirari velis, quod eis sit gracia talis.

*/f. 194v, p. 384/*

<10. De palponistis>

Sepius indignis pulsantur cimbala laudis,  
Digni non digne probra nam sustinere,  
170 Sed tamen hec culpa affert eis scandala multa.  
Nullus iam melior, nisi qui semper et omni  
Tempore, nocte, die scit alienum sumere vltum  
A facie<sup>57</sup>, iactare manus, laudare paratus,  
Si bene ructavit<sup>58</sup> vel si bene fecit amicus,  
175 Quod proferre palam non possit lingwa modeste.

<sup>55</sup> protege] **BJ** perlege **Gan**

<sup>56</sup> <sibi> rem] *corr.* **M** <sibi r>em **Gan** [...] rem **BJ**

<sup>57</sup> A facie] **BJ** facie **Gan**

<sup>58</sup> ructavit] **BJ** cantavit **Gan**

Wdowy, sieroty złupić doszczętnie próbują,  
Dla ubogich względu nie mają, ważne, co ukradną.

<8. O szlachetnie urodzonych>

Szlachcic teraz bardziej za wygodami się rozgląda,  
Choć na nim ciąży własnych ludzi ochrona.  
150 A tak zajęciem wieprzy, nie panów, się zabawiają  
I w ten sposób dzielność przodków zatracają.  
I choć przez anioła nieobjawione, ważne jest powiedzenie,  
Które mówi: „módl się, ochraniaj oraz pracuj!”.

<9. O królach i sędziach>

Jest teraz zwyczajem królów, że nie przestrzegają statutów,  
155 Znęćeni podarkami w niczym nie kierują się prawami.  
Władcy, gdy chcą podarunków, ustawy wnoszą;  
Prawa nie istnieją, gdy sobie ręce podarkami namaszczą.  
Tak więc wyrok jest niczym innym jak publicznym towarem.  
Bezpieczniej jest część swojego odzyskać  
160 Niż się w spór wdać niepewny i niesprawiedliwy. */k. 194v, s. 384/*  
Ubogi jest uciskany, nie uchodzi za dobrego jak inny,  
Jeśli czego nie przyniesie, sędzia go pokrzywdzi  
I nakaże, żeby milczał – woli bogatego słuchać,  
Rozprawę obiecuje do pomyślnego wyroku doprowadzić.  
165 Stąd dobrze się mają ci, co potrafią sprawę odwrócić  
Oстрым językiem i na tym zarabiają.  
Nie dziwota zatem, że jest dla nich tyle poważania.

<10. O pochlebcach>

Często niegodnym sławy podbijają bębenka,  
Godni zaś znoszą przykrości niegodne,  
170 Lecz ten występki przynosi im wiele zgorszenia.  
Nikt nie jest już lepszy od tego, co o każdej porze  
Nocy i dnia umie przybrać czyjś wyraz twarzy,  
Posłać ręką całuska, pochwalić jest gotów,  
Czy to przyjaciel beknie, czy coś dobrze narobi,  
175 Czego język wstydlivy wyjawić nie może.

Sunt modo fraus et insidie, mentes inhoneste,  
 Astutam<sup>59</sup> rapido servat sub pectore wlpem.  
 Si vir est bonus, bonitas sua vituperatur  
 Et deridetur, ut portentum retinetur.

*/f. 195r, p. 385/*

<11. De paupertate et divitiis>

180 Iam non est sapiens, cui sapiencia placens,  
 Est nec consilium, cui non est multa supellex,  
 Despicitur, inquam, reputatur ut fere nequam.  
 Sic Salomon pauper stultus reputatur ut alter.  
 Si sit nummosus in rebus et copiosus,  
 185 Quamvis nil sapiat cunctis, eminencior extat.  
 Et dum quid fatur, locus fandi sibi datur,  
 Et tacent omnes, est attenda eorum mens,  
 Ipsius et rata nimium et glorificata.  
 Tenentes verba sic efficiunt non acerba,  
 190 Ut virtuosi honorantur criminosi.  
 Inhonesti moris iam laus perditur honoris.

<12. De clericis>

Proch dolor! In clerum transit dolor et scelus istud,  
 Hic emit ecclesiam, dum tenet alter eam.  
 Presbiter exemplo wlt cerni, semper in amplo  
 195 Loco sedendo, thaberne sic bibitando<sup>60</sup>,  
 Laycis equando, obscena confabulando<sup>61</sup>.  
 O miranda rerum! Nam clerus noscere verum  
 Non wlt, sed tendit ad scandala et ea vendit.  
 Ergo propheticus est sermo nempeque certus,  
 200 Quod dicit: ut populus, eadem racione sacerdos.  
 Nam sunt pomposi, mendaces, luxuriosi,  
 Sermone blesi, sunt etenim invidiosi.  
 Animus tractando, mens et sic talia fando  
 Non miretur nimis, nam crapula regnat in illis.  
 205 In facie macra homines perficere sacra  
 Simulant, sed vita sunt persistentes iniqua<sup>62</sup>.  
 Licet devotus, tamen est ypocrita totus,  
 Sub facie tincta macie, sub simplici veste.

*/f. 195v, p. 386/*

<sup>59</sup> Astutam] *corr.* M Astuciam BJ Gan

<sup>60</sup> bibitando] BJ salutando Gan

<sup>61</sup> confabulando] Gan confabubulando BJ

<sup>62</sup> iniqua] BJ unquam Gan (*iniqua fort. Gan*)

Jest tylko oszustwo, podstęp, myśli bezecne,  
 A w sercu drapieżnym chowa się lisa przebiegłego. /k. 195r, s. 385/  
 Jeśli kto dobry, jego dobroć jest ganiona  
 I go wyśmiewają, za dziwoląga mają.

## &lt;11. O biedzie i bogactwach&gt;

180 Już nie jest mądry, kto mądrość miłuje,  
 Nie ma racji, kto sprzętów nie posiada wielu,  
 Jest poniżany, rzeknę, jak nicpoń jest traktowany.  
 Tak Salomon ubogi za głupca uchodzi, jak tamten.  
 Jeśli zaś ktoś jest zasobny i w rzeczy bogaty,  
 185 Choćby głupek, wyżej od innych jednak stoi  
 I gdy coś mówi, wolno mu powiedzieć,  
 A wszyscy milczą oraz w skupieniu słuchają,  
 A jego mowa jest bardzo chwalona.  
 Ci, co głos zabierają, tak słowa uprzejme dobierają,  
 190 Że rzezimieszków jako cnotliwych chwalą.  
 Gdy komu brakuje obyczajności, ten już nie ma godności.

## &lt;12. O klerykach&gt;

Och, biada! Na kler przechodzi to zło i występki:  
 Ten kupuje kościół, gdy go inny posiada.  
 Prezbiter chce być zawsze na widoku: siedzieć na miejscu  
 195 Poczesnym, tak jak w karczmie sobie popijając, /k. 195v, s. 386/  
 Dorównując świeckim, świństwa wygadując.  
 O, dziw nad dziwy! Kler nie chce poznać prawdy,  
 Lecz zmierza do zgorzenia i je rozsiewa.  
 Tak więc zaiste prorocze i prawdziwe jest zdanie,  
 200 Które mówi: „Jaki lud, taki i kapłan”.  
 Są bowiem nadęci, kłamliwi, wygodniccy,  
 Sepłeniący, prócz tego są zazdrośni.  
 Że takie charaktery, rozum i mowa,  
 Nie dziwi, bo opilstwo rządzi nimi.  
 205 Z surową twarzą przed ludźmi udają,  
 Że Ofiarę sprawują, a sami życie podle prowadzą.  
 Choć katecheta, jednak do cna hipokryta  
 Z twarzą męką naznaczoną i w szacie skromnej.

## &lt;13. De senibus&gt;

Stat tremulus, dubiusque<sup>63</sup> senex semperque malorum  
 210 Incredulus stultus, quod facit ipse, timet,  
 Laudat preteritos, presentes despicit annos,  
 Hoc tantum rectum, quod facit<sup>64</sup> ipse, putat.  
 Se solum doctum, se iudicat esse peritum, */f. 196r, p. 387/*  
 Deficit auditor<sup>65</sup>, non deficit ipse loquendo.  
 215 Et cum sit sapiens, desipit ipse sibi.  
 O sola fortes garulitate senes!

## &lt;14. De mulieribus&gt;

Ut fatear verum, in mundo fraus mulierum  
 Plus nam nunc regnat, sapientum ratio dictat.  
 Eciam<sup>66</sup> presbiterum laqueo ligat ars mulierum.  
 220 Femina tunc gaudet, cum perficit omne, quod audet.  
 Femina bella gerit nec pacis federa querit,  
 Femina pro merito vix est fidelis<sup>67</sup> marito.  
 Femina dum plorat, lacrimarum fraude laborat.  
 Femina vituperat, quod mundi machina laudat.  
 225 Femina ridendo iam multos<sup>68</sup> fallit quoque flendo.  
 Nolo plura loqui, satis est dictum sapienti,  
 Ulteriora volo claudere clave brevi.  
 Invidiam generat longus et tedia sermo,  
 Sermo brevis longo graciosior esse solet.  
 230 Non<sup>69</sup> michi si lingwe centum sint, ora que centum, */f. 196v, p. 388/*  
 Ferrea uxor, omnes scelerum comprehendere formas,  
 Omnia malorum percurrere nomina possem.  
 Non valet faux lingwe nedum<sup>70</sup> dicere queque,  
 Nec mens concipere, calamus describere vere.  
 235 Constat, quod<sup>71</sup> vana, quibus hec sunt omnia plana<sup>72</sup>.  
 O, Deus omnipotens, quot<sup>73</sup> sunt mala scandala mundi!

<sup>63</sup> dubiusque] **BJ** dubiaque **Gan**<sup>64</sup> facit] *corr.* **M** fat **BJ** (operatur *gl.* **BJ**)<sup>65</sup> auditor] *corr.* **M** autor **BJ Gan**<sup>66</sup> Eciam] **Gan** Heciam **BJ** (Et iam *fort.* **Gan**)<sup>67</sup> vix fidelis] **BJ Gan** (unquam fida *fort.* **Gan**)<sup>68</sup> multos] *con.* **Gan** multas **BJ**<sup>69</sup> Non] **Gan** On **BJ**<sup>70</sup> nedum] *con.* **M** nidum **BJ Gan** (nitidum perdicere *fort.* **Gan**)<sup>71</sup> quod] **Gan** que **BJ**<sup>72</sup> plana] **BJ Gan** (plena *fort.* **Gan**)<sup>73</sup> quot] *corr.* **M** (*fort.* **Gan**) quod **BJ Gan**

## &lt;13. O starcach&gt;

- 210 Stoi starzec drżący, zawsze nieszczęściom wiarę daje,  
Głupi, niepewny, boi się tego, co robi.  
Chwali minione czasy, gardzi obecnymi;  
To tylko jego zdaniem jest słuszne, co sam robi.  
Sądzi, że on tylko uczony, on tylko znawcą. /k. 196r, s. 387/  
Brakuje słuchacza, ale on gadać nie ustaje,  
215 I choćby był mądry, tym bardziej jest głupi,  
O, dzielni w gadulstwie staruszkowie!

## &lt;14. O kobietach&gt;

- Żeby prawdę powiedzieć, teraz na świecie  
Fałsz kobiet panuje, tak mędrców zdanie dyktuje.  
Podstęp kobiecy też prezbitera na postronek bierze.  
220 Kobieta zadowolona, gdy wszystkiego dokona.  
Gdy kobieta wojuje, pokoju nie planuje.  
Kobieta za dobro nie zawsze odplaca mężowi wiernością.  
Kobieta, gdy płacze, trudzi się łez oszustwem.  
Kobieta wszystko krytykuje, co machina świata pokazuje.  
225 Kobieta wielu mami uśmiechem oraz łzami.  
Nic więcej nie powiem: mądrymu dość dwie słowie,  
Co do reszty – zamknę buzię na kłódkę.  
Niechęć i odrazę budzi długa przemowa,  
Mowa krótka miłsza jest od długiej.  
230 Nawet gdybym miał sto języków oraz ust sto, /k. 196r, s. 388/  
Kobieto z żelaza, nie mógłbym wszystkich opisać występków,  
Wymienić wszystkich nazw twoich błędów.  
Nie zdołają ani usta i język tego wypowiedzieć,  
Ani rozum pomyśleć, ani pióro rzetelnie opisać.  
235 Wiadomo, że wszystko jest marnością, o czym tu mówimy,  
O, Boże wszechmogący, ileż zgorszenia na tym świecie!



Omnia vana vere, que nam valet cernere visus.  
 Ergo homo cave<sup>74</sup> nec in his desine stare,  
 Omni conatu fugias, necnon apparatu.  
 240 Hec nam vana tere<sup>75</sup>, bonis florescere quere.  
 Tanquam longa tue non debes<sup>76</sup> promittere vite.  
 Quocunque ingredieris, sequitur mors corporis umbram<sup>77</sup>.  
 Non est, crede<sup>78</sup> michi, sapientis dicere: vivam!  
 Tanquam vir fortis fugias<sup>79</sup> pericula<sup>80</sup> mortis.  
 245 Corde sub attento mea ponere verba memento,  
 Non delinquendo, semper ea sed meditando.

<sup>74</sup> cave] **BJ** care **Gan**

<sup>75</sup> tere] **BJ** terre **Gan**

<sup>76</sup> debes] **BJ** debis **Gan**

<sup>77</sup> corporis] *con.* **M** caperis **BJ Gan**

<sup>78</sup> crede] **Gan** credere **BJ**

<sup>79</sup> fugias] *con.* **M** fugacis **BJ Gan**

<sup>80</sup> pericula] **BJ** vincula **Gan**

Wszystko, co zdoła oko dostrzec, to rzeczy bez wartości.  
Tak więc, człecze, strzeż się i nie polegaj na nich,  
Zmykaj co sił, a wszelkimi sposobami.  
240 Niszcz próżność, staraj się cnotami rozkwitać!  
Nie obiecuj też sobie zbyt długiego żywota,  
Dokądkolwiek pójdziesz, śmierć za tobą jak cień podąży.  
Kto mówi: „Będę żył jutro!”, wierz mi, nie jest mądry.  
Tak jak mąż dzielny odrzuć groźby śmierci.  
245 Pamiętaj w sercu me słowa ochoczo zatrzymać,  
Nie zaniedbywać, lecz je stale rozpamiętywać.

## OBJAŚNIENIA

- W rękopisie BJ tytuł: *Secuntur quedam* [gl. *metra que*] *tractant de hiis malis que aguntur in hoc mundo* – „Następują wiersze mówiące o niedolach, które rządzą na tym świecie”.
- (w. 1–4) Wiersz leoniński.
- (w. 3) *tempus ad mortem* – por. SEN. *Rem. fort.* 2, 6: „vita ipsa cursus ad mortem seu verius mors quaedam”; SEN. *Dial.* 11, 11, 2: „tota vita nihil aliud quam ad mortem iter est”; AUG. *Civ.* 13, 10: „omnino nihil sit aliud tempus vitae huius quam cursus ad mortem”.
- (w. 4) *Quitquid dulcescit...* – por. Werner, s. 85: „Omne quod est carum, vertetur post in amarum”; inna wersja, tamże: „Omne quod est carum, finem sortitur in amarum”; ThPMAe, Bd. 2, s. 17.
- (w. 5–7) Heksametru nierymowany.
- (w. 5) *Turpia pro dulci...* – GUALT. ANGL. *Fab. Aesop.* 37 (*De musca et formica*), w. 31–32: „Dulcia pro dulci, pro turpi turpia reddi / Verba solent; odium lingua fidemque parit”; por. *Flor. Gotting.* 319; *Polytheon* 4, 127; Walther, *Prov.* 6360.
- (w. 6–7) *Nam iam penitus [...]* / *[...] nomen inane* – VINC. BELLOV. *Spec. doct.* 4, 126: „[...] quam frivola gloria mundi, / Quam rerum fugitivus honor, quam numen inane” (por. GUALT. *Alexandr.* 8, 332–333: „[...] quam frivola gloria rerum, / Quam mundi fugitivus honor, quam nomen inane!”); *Polytheon* 1, 251.
- (w. 6) *frivola* – rękopis BJ gl.: *temeralia*, gl. pol.: *naporljive*.
- (w. 7) *fugitivus* – rękopis BJ gl. pol.: *przemjenjajacy gszą*.
- (w. 8–13) Dystych nierymowany.
- (w. 8–9) *Transit honor [...]* / *[...] perit* – RICARDUS VENUSINUS, *Polla*, w. 551–552: „Transit honor, pereunt pretiosa, iuventa senescit, / Deficiunt vires, gloria cuncta perit; / Omnia ventura veniunt: obsistere fatis / Nemo potest, dampnis addere dampna nephas”; por. Walther, *Init.* 19921.
- (w. 10–13) *Nec tamen [...]* *prohibente Deo* – ALANUS, *Parab.* III, 4, 3–6 (PL, t. 210, kol. 586): „Non tamen admiror de tempore, si varietur, / cum sic cunctorum conditor ipse velit, / sed miror miranda nimis vaga corda virorum, / cur totiens mutant se prohibente deo”.
- (w. 14) Heksametru nierymowany.
- (w. 15–16) Dystych nierymowany.  
*Migrat in exilium [...]* / *[...] tribunal habet* – HENRICUS SEPTIM., *Elegia* 3, 233–234 (PL, t. 204, kol. 862): „Migrat in exilium virtus, vitiumque triumphat, / Regnat et in populis grande tribunal habet”.
- (w. 17) Wiersz leoniński daktyliczny (*versus saltantes*).  
*Est brevis atque levis...* – Walther, *Prov.* 7324.
- (w. 18–20) Wiersz leoniński.

- (w. 18–19) *Nemo diu mansit [...] / [...] totus inheret?* – Hagen 128, 13, 16; por. VINC. BELLOV. *Spec. doct.* 2, 371–372 (Anonim.): „Nemo diu mansit in culmine, sed cito transit, / Est brevis atque leuis, in mundo gloria queuis. / Qui fuit hic imus, illic eris ordine primus. / Quid lucri refert, qui mundo totus inhaeret?”; por. Walther, *Prov.* 16335.
- (w. 20) *Mundus clamat „ave”...* – często spotykany w średniowieczu koncept oparty na homofonii słów *ave* i *a vae* (wykrzyknik bólu), por. SERLO WILT., *Angelus* 10: „Si mundus clamat ave, sed ave convertit in ha ve. / Cum mundus transit, nescis si ne forsitan an sit”; Walther, *Prov.* 15641: „Mundus clamat ave, sed ave convertit in ha ve”; VINC. BELLOV. *Spec. doct.* 2, 477 (Serlo), glosa ad l: „dat huiusmodi salutationem”; por. *Ex quo*, s. v.: „ave, e. i. quod salutatio et dicitur ave sine ve”.
- (w. 21) Heksametr nierymowany.  
*rerum fit magna ruina* – por. *Anth. Lat.* 17, 9–10 (SEN. *Epigr.* 17 *De vita humiliori*, 9–12): „In plano semper tua sit fortuna, paresque / Noveris: ex alto magna ruina venit, / Non bene cum parvis iunguntur grandia rebus: / Stantia namque premunt, praecipitata ruunt”.
- (w. 22–26) Wiersz leoniński.
- (w. 22) *Quisquis putat stare...* – por. 1 Cor. 10, 2: „Itaque qui se existimat stare, videat ne cadat” (Wujek: „Przeto kto mniema, żeby stał, niech patrzy, aby nie padł”).
- (w. 23) *Spes hominis vana [...] sana* – por. Walther, *Prov.* 31749: „Tu speras vana, non hec spes sit tibi sana”.
- (w. 24) *Ad quidcunque tendit [...] vendit* – por. Walther, Schmidt, *Prov.* 34460: „Ad tenebras tendunt, qui spiritualia vendunt [...]”.
- (w. 27–28) Wiersz leoniński daktyliczny (*versus caudati*).
- (w. 29) Wiersz leoniński.  
*Adhuc quid restat...* – por. Walther, *Init.* 11266: „Mors properat, torpes, mors pulsat ad ostia, torpes”; HENRICUS ARCHID., *De contemptu*, w. 1.  
*quid restat* – rkps BJ gl. pol.: *zalezý*.
- (w. 30) Wiersz leoniński.
- (w. 31–36) Wiersz leoniński daktyliczny (*versus saltantes*).
- (w. 31–35) *Mors resecat [...] / [...] atque senes* – BERNARDUS, *Ad Rainaldum*, w. 38–41 (PL, kol. 184, t. 1308): „Mors resecat, mors omne necat, quod carne creatur, / Magnificos premit et modicos: cunctis dominatur, / Nobilium tenet imperium, nulli reveretur, / Tam ducibus quam principibus communis habetur”; *Flores poetarum* 2, 43; Walther, *Prov.* 15196: „Mors resecat, mors omne necat, quod carne creatur, / Magnificos premit et modicos, cunctis dominatur: / Nobilium tenet imperium nullumque veretur, / Tam ducibus, quam principibus communis habetur”.
- (w. 35) W rkpsie BJ na marginesie *manicula*.  
*Mors iuvenes rapit...* – BERNARDUS, *Ad Rainaldum*, w. 42 (PL, t. 184, kol. 1308): „Mors iuvenes rapit atque senes, nulli miseretur”; Walther, *Prov.* 15170: „Mors iuvenes rapit atque senes, nulli miseretur; / Illa fremit, genus omne genuit, quod morte movetur. / Illa ferit, caro tota perit, dum sub pede mortis / Conteritur, non itur vir sudore fortis”.
- (w. 35–36) *Mors [...] nemini parcit / [...] marsubias farcit* – BERNARDUS, *Ad Rainaldum*, w. 56–57 (PL, t. 184, kol. 1308): „[...] nulli mors improba parcit: / Non evadit inops nec qui marsupia farcit”; por. Walther, *Prov.* 31449: „Tollit mors cunctos, nulli mors impia parcit, / non evadit inops, necqui marsupia farcit”.
- (w. 37) Heksametr nierymowany.
- (w. 38) Heksametr nierymowany.  
*Nam de facto quisque <semper> in culpa redundat* – emendacja na podstawie HENRICUS SEPTIM., *Elegia* 2, 137–138 (PL, kol. 204, t. 852): „Nunc scio de facto, quod semper culpa redundat / In miserum, qui non unde tuetur habet”.
- (w. 39–40) Dystych nierymowany.
- (w. 39–41) *Est hominis [...] / [...] nudumque reverti* – por. HILDEBERTUS, *De casu huius mundi (De exilio suo)*, w. 63–66 (PL, t. 171, kol. 1420): „Hoc est, hoc hominis semper cum tempore labi, / Et semper quadam condicione mori. / Est hominis nudum nasci,

nudumque reverti / Ad matrem [...]”. Por. VINC. BELLOV. *Spec. doct.* 5, 106 (*De multiplici miseria huius vite dicta Philosophorum*): „Hildebertus de exilio suo / Hoc est hac hominis semper cum tempore labi, / Et semper quadam conditione mori. / Est hominis nudum nasci, nudumque reverti / Ad matrem [...]”; Walther, *Prov.* 7475; por. tamże, 7478: „Hominis tota vita nihil aliud est quam ad mortem iter est”; por. SEN. *Dial.* 12, 11, 2: „Quid enim est novi hominem mori, cuius tota vita nihil aliud quam ad mortem iter est”.

(w. 40) *condicione* – rkps BJ gl. pol.: *położenym*.

(w. 41) Heksametr nierymowany.

(w. 42–43) Klasyczny dystych elegijny.

*Et sic dura [...] / [...] subiacet imperio* – por. MAXIM. *Eleg.* 1, 113–114: „O, quam dura premit miseros condicio vitae, / Nec mors humano subiacet arbitrio [*codd.*: imperio!]”; por. Werner, s. 59: „Non mors humano subiacet imperio”.

(w. 44–46) *Et cum post mortem [...] sortem / [...] amicus...* – koncept zbudowany na podstawie BERNARDINUS, *Quadragesimale*, Sermo 14 (Feria V post primam Dominicam in Quadragesima), s. 58: „Pro eleemosyna animam dant demonibus, corpus terrae et devorantibus vermibus, divitias vero mundo et mundanis hominibus”, rozpropagowany w formule przez popularnego kaznodzieję Jana Herolta, por. HEROLT, *Sermones*, Sermo 115, Dominica XVI (Quod morienti septem contingunt): „Post hominis mortem tria querunt avide sortem. Vult vermibus carnem, Sathan animam, posteritas rem”; Walther, *Init.* 14318 (XV w.); CLARETUS, *Exemplarius* 72, 4, s. 180 (ed. Flajšhans): „Post hominis mortem querunt avide tria etc.”. Por. Walther, *Prov.* 6058a: „[...] Dives dividitur [sc. opes] modis tribus: accipit eius / Stix animam, carnem vermibus <et> orbis opes”; *Dialogus de morte*, red. 2, w. 80–81: „Tunc facio divisionem – corpus vermibus, divicias mundo et amicis et animam, si est bona, Deo, si mala, diabolo”, tamże, red. 1, w. 90–91: „tunc divisionem facio: corpus vermibus et terre, divicias amicis, animam, si est bona, Deo”. Por. BERNARDUS, *Ad Rainaldum*, w. 29: „Cur caro laetatur, quae vermibus esca paratur?”.

(w. 45) Wiersz leoniński beziloczasowy.

(w. 46) Wiersz leoniński.

[...] *cerne bene, ecce tua vis* – druga połowa wiersza odtworzona na podstawie glos, kopista zapisał bowiem: „carne bene ecce sua vis” (ale *sua* delikatnie skreślone), glosator zaś objaśnił: „carne [gl. *tu homo vide*], bene [gl. *debite*], sua vis [gl. *i.e. quanta vis humana*]”. Por. Walther, *Prov.* 1709: „Audi, cerne, tace, bona res est vivere pace”; tamże, 1720: „Audi, vide, tace, si tu vis vivere pace”.

(w. 47–53) Klasyczny heksametr – cytaty z autorów antycznych.

(w. 47–48) *Mille hominum [...] / [...] vivitur uno* – PERS. 5, 52–53; VINC. BELLOV. *Spec. doct.* 4, 57 (s. 333); Walther, *Prov.* 14862.

(w. 48) *suum cuique* – fraza definiująca istotę sprawiedliwości („każdemu, co mu się należy”), przejęta od Platona i spopularyzowana przez Cycerona (CIC. *Nat. deor.* III, 15, 38: „Nam iustitia suum cuique distribuit”, por. tenże, *Fin.* 5, 67; AUG. *Civ.*, 3, 19: „[Deus] sua cuique distribuit”; IUSTINIANUS, *Inst.* I, 1, 3–4, i w późniejszych zbiorach prawniczych). Tutaj w podwójnym znaczeniu, dosłownie: „każdy ma prawo chcieć tego, co mu się należy”.

(w. 49–50) *Alter amat [...] / [...] inest vesania multis* – SEDUL. *Pasch.* 1, 332–333: „[...] par est vesania cunctis”; VINC. BELLOV. *Spec. doct.* 4, 57 (łączy cytaty z Persjusza i Seduliusza).

(w. 51) *Tempora labuntur...* – por. OV. *Fast.* 6, 771–772: „Tempora labuntur, tacitisque senescimus annis, / et fugiunt freno non remorante dies”. Por. Walther, *Prov.* 31201; VINC. BELLOV. *Spec. doct.* 1, 2373.

(w. 52) *Nullaque res [...] robur habet* – OV. *Pont.* IV, 8, 50.

(w. 53) *Cunctaque trahit [...] volubile tempus* – MAXIM. *Eleg.* 1, 109: „Cuncta trahit secum vertitque volubile tempus, / Nec patitur certa currere [*codd.*: ducere] queque via”; Walther, *Prov.* 4628.

(w. 54) Wiersz leoniński.

W rkpsie BJ na marginesie *manicula*.

- (w. 55–56) Heksametn nierymowany.  
*Omnia que [...] / [...] recedunt* – EUGENIUS, *Commonitio* (PL, t. 87, kol. 359): „Omnia que cernis vanarum gaudia rerum, / Umbra velut tenuis, veloci fine recedunt”; w tle Sap. 5, 9: „transierunt omnia illa tamquam umbra et tamquam nuntius percurrens” (Wujek: „Przemięło ono wszystko jako cień i jako poseł przebiegający”); HIEREMIAS DE MONTAGNONE, *Epytoma sapientiae* 1, 1 (s. 9): „Bernardus libro de improbatione viciorum capitulo 9 et finali: Omnia que cernis vanarum gaudia rerum. Umbra velut tenuis veloci fine recedunt”; Walther, *Prov.* 20044b.
- (w. 57) Wiersz leoniński.  
*Hominis in statu relucet malum omni reatu* – może pod wpływem rymów: BONAVENTURA, *Philomela*, [w:] *Rythmi*: „Oci, oci, anima clamat in hoc statu, / Crebro fundens lacrymas sub hoc incolatu, / Laudans et glorificans magno cum conatu / Christum, qui tot pertulit suo pro reatu”.
- (w. 58) Wiersz leoniński daktyliczny (*versus saltantes*).  
*Fraus redolet, non olet, dolus super omnia pollet* – por. *Carm. prov.*, s. 135: „Non redolet, sed olet, quae redolere solet”.
- (w. 59) Wiersz leoniński beziloczasowy.
- (w. 60–66) Wiersz leoniński.
- (w. 60) *Iam frater fratrem...* – por. Walther, *Prov.* 13033: „Iam frater fratrem, iam fallit [*codd.*: decipit, linquit] filia matrem, / Iamque pater natum, iam fallit amicus amicum”; *Carm. prov.*, s. 142.
- (w. 62) *Et iam tota cohors...* – por. IUUV. V, 13, 173: „[...] ridet / Nemo, ubi tota cohors pede non est altior uno”.
- (w. 67) Heksametn nierymowany.
- (w. 68) Wiersz leoniński.  
*Est mos nunc hominum...* – por. CIC. *Brut.* 84: „Est mos hominum, ut nolint eundem pluribus rebus excellere”.
- (w. 69) Heksametn nierymowany.
- (w. 70) Wiersz leoniński.
- (w. 71–73) Klasyczny heksametr – cytaty z autorów antycznych.
- (w. 71) *Diligitur nemo, nisi cui Fortuna secunda est* – OV. *Pont.* II, 3, 23; *Flores poetarum* 2, 52; por. Walther, *Prov.* 5774, 31216. Tego rodzaju narzekania należą do motywów wędrownych, por. WALTER MAP, *Versus de nummo*, w. 52: „Nullus honoratur sine nummo, nullus amator”.
- (w. 72–73) *Cum Fortuna manet [...] / [...] revertitur hora* – por. OV. *Trist.* I, 9, 5–6: „Donec felix eris, multos numerabis amicos, / tempora si fuerint nubila, solus eris”; PETRON. LXXX, 5, 3: „Cum fortuna manet, vultum servatis, amici, / cum cecidit, turpi versatis ora fuga”; Walther, *Prov.* 4156; VINC. BELLOV. *Spec. doctr.* 2, 455. Por. *Prov.* 19, 4: „divitiae addunt amicos plurimos, a paupere autem et hii quos habuit separantur”.
- (w. 74–75) Klasyczny dystych elegijny.  
*Turpe quidem dictu [...] / [...] utilitate probat* – OV. *Pont.* II, 3, 7–8: „Turpe quidem dictu, sed, si modo vera fatemur, / Vulgus amicitias utilitate probat”; por. HILDEBERTUS, *Ad amicum* (PL, t. 171, kol. 1420); Walther, *Prov.* 31944: „Turpe quidem dictu, sed si tamen vera fatemur, / Vulgus amicitias utilitate probat”; *Flores poetarum* 2, 52.
- (w. 76–79) Dystych nierymowany.
- (w. 76–77) *Tempore fortunato multi dicuntur amici / [...] dare nulla volunt* – Walther, *Prov.* 31227a: „Tempore felici multi dicuntur amici, / Tollere qui cupiunt et dare nulla volunt”; por. OV. *Trist.* I, 9, 5–6: „Donec felix eris, multos numerabis amicos, / tempora si fuerint nubila, solus eris”.
- (w. 78) *Et ita [...] fidus amicus* – por. Werner, s. 50: „In mundo melius non est quam fidus amicus”.
- (w. 80–81) *Versus caudati*.
- (w. 82–83) Dystych nierymowany.  
*Cui satis est [...] / [...] pauper ubique iacet* – ALANUS, *Parab.* III, 3, 5–6: „Queis satis est, his plura fiunt: his undique fertur, / His datur, his emitur: pauper ubique iacet”; por. OV.

- Fast.* 1, 217–218: „In pretio pretium nunc est, dat census honores, / census amicitias: pauper ubique iacet”; *Polythecon* 5, 32–33.
- (w. 84) *Dantur opes [...] divitibus* – por. MART. 5, 81: „Semper pauper eris, si pauper es, Aemiliane. / Dantur opes nullis nunc nisi divitibus”; Walther, *Prov.* 4965. Por. też: JACOBUS DE LAUSANNA, *Compendium moralitatum*, BUWr, rkps I F 97, f. 122: „Abicit mundus pauperes”.
- (w. 85) Heksametr beziloczasowy nierymowany.
- (w. 85) *pauperes invidere multum* – por. popularne adynaton Walther, *Prov.* 6526: „Dum fluvius stabit et piscis ad alta volabit / Et mare fit siccum, tunc pauper habebit amicum”. O pogardzie dla ubogich por. IOAN. SARESB. *Entheticus*, w. 283–284 (PL, t. 199, kol. 384; ed. Webb, t. 1, s. 10): „Ergo caue miseris, nec ab his nisi tristia speres: / Nam miseri cultor, quis nisi stultus, erit?”; tamże, w. 285–287: „Est antiqua nimis, nimis est sententia uera, / Quam docuere patres, Ennius atque Cato: / Tam quod habet quam quo caret, omni deficit auaro”, w nawiązaniu do HOR. *Ars* 56; CATO, *Dist.* IV, 16, 17.
- (w. 86–108) Wiersz leoniński.
- (w. 86) W rkpsie BJ na marginesie *manicula*.
- (w. 87) *Tandem hystriones in mensis iam meliores* – jak świadczą miejskie prawa przeciw zbytкови w Krakowie, zamawiano na uczy *szpilmanów* („rymarzy”), bawiących biesiadników śpiewem i gadkami. Prawa reglamentowały ich obecność i wysokość wynagrodzenia (Estreicher 1898, s. 113–114). Określenie *hystriones* odnosi się do ludzi zajmujących się zabawianiem innych, czyli aktorów, kuglarzy, grajków. Jak wyjaśnia średniowieczna glosa *hystriones* to „gamraczi, fistulatores, ioculatores” (Brückner 1895, s. 339). Są to zatem przede wszystkim grajkowie, kuglarze, hultaje, franci. Wszyscy zajmowali w ówczesnym społeczeństwie bardzo niską pozycję. Por. OLOCH, *De curie miseria*, w. 128.
- (w. 90) *Propellitur pauper, saciatus est quia venter* – por. *Prov. Rust.* 15: „Venter farcitus ludit, non veste politus”. Por. też bardzo popularne: Walther, *Prov.* 18731: „Non vult scire satur, quid ieiunus patiatur”, na podstawie anonimowego wiersza *Quisquis es in mensa*, w. 1–3: „Quisquis es in mensa, primo de paupere pensa. / Nam cum pascis eum, pascis, amice, Deum. / Nescit homo plenus, quam vitam ducat egenus”.
- (w. 91) <*Non vlt*> *scire plenus, quidnam paciatur egenus* – wiersz zapisany nieprawidłowo, glosator uzupełnił: „non [gl. *vlt*]”, por. *Quisquis es in mensa*, w. 3: „Nescit homo plenus, quam vitam ducat egenus”; *Prov. Rust.* 5: „Ignorat plenus, quam vitam ducat egenus”; *Flor. Gotting.* 93: „Cum sis ipse satur, quicumque famem patiatur, non multum cura, sic sunt claustralia iura”; Walther, *Prov.* 19731: „Non vult scire plenus, quid patiatur egenus”. Por. też: BERNARDUS, *Ad Rainaldum*, w. 210: „Pauper amabilis et venerabilis est benedictus, / dives inutilis, insatiabilis, est maledictus”.
- (w. 92) *ut concinit pagina sacra* – por. Matth. 19, 24 (Wujek: „I zasię powiadam wam: Łatwiej jest wielbłądowi przez dziurę igielną przejść, niż bogatemu wnieść do królestwa niebieskiego”).
- (w. 99) *mendiciosus* – zapis w rkpsie BJ niepewny, forma niepoświadczona w LMLP, na podstawie odczytania Ganszyńca: *mendaciosus* jest poświadczona tam tylko forma *mendaciosus*.
- (w. 102) *Non est mos dicere certe* – kopista błędnie przepisał: *mors*, na co wskazuje rkps BJ gl.: *consuetudo*.
- (w. 103) *et presulis atrio* – rkps BJ gl. wyjaśnia: *episcopi pallacio*.
- (w. 106) *Quod dicunt...* – może w tle znane OV. *Met.* 7, 20–21: „Video meliora, proboque, / Deteriora sequor”.
- (w. 109–118) Wiersz leoniński beziloczasowy.
- (w. 109) *Dum pannum vendit, illud sub umbra recondit* – w satyrze stanowej częsty jest wątek oszustw popełnianych przez kupców, por. *De statu*, w. 539: „Pannum, quem vendis, mensuras, ad mala tendis”; tamże, w. 542: „Dum pannos vendis, velas uterque ibi mendis”; tamże, w. 571–573: „Quem mensurabis pannum, non amplificabis, / In lucemque solem pannis subducere noli; / Una sit et vera mensura tibi que statera”. Por. *Viri fratres*, w. 189–191: „Pondus, numerus, mensura, / Simul omnis mercatura / Sic per ipsos [sc. mercatores] sunt infectae”.

- (w. 111) *Nunc et stateras variant marcimoniatores* – por. FROV. *Antigam.*, w. 350: „Vendita des equa, mensura sit omnibus equa. / Sic tua sit statera, nec non sit iusta statera”. Wyjątkowa pisownia słowa *marcimoniatores*, niepoświadczona w LMLP; być może wskazuje, że rzeczownik został urobiony od *marcimonium* (alternatywna forma od *mercimonium* – ‘towary, handel, kram’) lub *marca* – ‘pieniądz, opłata’, stąd aluzja do praktyk fałszerskich.
- (w. 114) Heksametr nierymowany.
- (w. 118) *Qui alium decipit...* – oszustwa w handlu były surowo karane przez prawa miejskie i kościelne, w tle aluzja do przykazania: Marc. 12, 29–30 (Wujek: „Będziesz miłował bliźniego twego jako samego siebie”); tamże, 12, 33: „Et ut diligatur ex toto corde, et ex toto intellectu, et ex tota anima, et ex tota fortitudine, et diligere proximum tamquam seipsum, majus est omnibus holocaustibus, et sacrificiis” (Wujek: „A iżby był miłowan ze wszystkiego serca i ze wszystkiego umysłu, i ze wszystkiej dusze, i ze wszystkiej siły, i miłować bliźniego jako samego siebie więcej jest nad wszystkie całopalenia i ofiary”).
- (w. 119) Wiersz leoniński.  
*Namque sui fossa...* – por. podobny rym w podobnym kontekście: Walther, *Prov.* 31668: „Tu modica fossa clauderis pellis et ossa: / Nil secum gestat moriens, nil tunc sibi restat”.
- (w. 120–147) Wiersz leoniński beziloczasowy.
- (w. 120) *Statera dolosa...* – por. *Prov.* 11, 1: „Statera dolosa est abominatio Jehovae, et pondus perfectum voluntatis eius” (Wujek: „Waga zdradliwa brzydliwość jest u Pana, a gwicht sprawiedliwy, wola jego”); tamże 20, 22: „Abominatio Jehovae sunt diversa pondera et bilanx dolosa non est bona”; por. Walther, *Prov.* 18604: „Non tibi modius duplex nec statera dupla” (= *Monastica*, w. 88). Zakaz oszukiwania na mierze i wadze stale był powtarzany w ustawodawstwie miejskim. Używane miary i odważniki były nacechowane herbem miasta i kontrolowane systematycznie przez urzędników. Dostępna była też w niektórych miastach urzędowa waga do kontroli wagi i wzorcowa miara (łokieć). Ujawnione niecechowane miary na zboże *wiertele* i *strychulce*, sfałszowane miary na napoje niszczone przez spalenie pod pręgierzem miejskim, a fałszerze podlegali różnym karom, głównie pieniężnym (w zastępstwie kary na skórze i włosach, tj. chłosty i hańbiącego ogolenia), relegacji oraz infamii, por. Maisel 1963, s. 289–290: *Falszowanie miar, wag i towarów*; Radomski 2013, s. 49–50.
- (w. 122) *emetonum* – słowo niewyraźnie zapisane, poprawiane. Być może dla utrzymania rymu poprawiane na: *meta(na)rum* (nb. rzeczownik *emetana* nie jest notowany w LMLP; por. *cmethona*), lecz powinno być: *emetonum*, bo rkps BJ gl.: *villanorum*.
- (w. 131) *sulfur* – poprawione w rkpsie BJ z *fulgur*.  
*Iohannes ut inquit* – Apoc. 14, 10: „et hic bibet de vino irae Dei, qui mixtus est mero in calice irae ipsius et cruciabitur igne et sulphure in conspectu angelorum sanctorum et ante conspectum agni” (Wujek: „i on pić będzie z wina gniewu Bożego, które zmieszane jest z szczerem winem w kubku gniewu jego. I będzie męczon ogniem i siarką przed oczyma aniołów świętych i przed oczyma Baranka”).
- (w. 141) *extra sacra sepeliuntur* – w statutach biskupów: Nankera z 1320 r., Jana Grota z 1331 r., Piotra Wysza z 1396 r., Jana Trąby z 1420 r. i in. uprawianie lichwy przez chrześcijan (zajęcie dozwolone dla Żydów) było zakazane pod groźbą ekskomuniki, a – co za tym idzie – obciążone odmową prawa do chrześcijańskiego pochówku. Obchodzono ten zakaz instytucją wykupu czynszu na nieruchomości (*wyderkaf*), czym zajmowały się w XIV i XV w. także instytucje kościelne. Prawo kanoniczne stwierdzało, że w sprawach o lichwę (oraz spekulację) najpierw sąd kościelny powinien orzec, czy zachodzi to przestępstwo, potem sąd świecki decydował o karze, najczęściej pieniężnej. W Poznaniu karano także *meynkouff*, czyli sprzedaż przez kramarzy żywności po cenach wyższych od ustanowionych przez radę miejską. Lichwą zajmowały się także niekiedy osoby duchowne i szlachta, szczególnie na Mazowszu, por. Schipper 1911, s. 104 n.; Maisel 1963, s. 293–294: *Lichwa i spekulacja*; ogólnie: Nattel 1938.
- (w. 142–147) Por. *Summula Raymundi*, k. 106: „O bellatores cur innocuos spoliatis, / Acceditis miseros et eis plus hoste nocetis, / Errores vestros temere defenditis et sic / Dicitis accipere nos quo pascamur oportet”.



- (w. 146) *student evellere lanas* – por. polskie przysłowie NKPP s. v. wełna 3: „Drzeć z kogo wełnę, póki się da”.
- (w. 148–150) Heksametrami nierymowanymi.
- (w. 151–154) Wiersz leoniński beziloczasowy.
- (w. 153) *Quod dicitur: ora, tu protege, tu quoque labora!* – popularna średniowieczna maksyma: „Tu supplex ora, tu protege tuque labora!”, Walther, *Prov.* 31755. Potwierdza ona podział średniowiecznego społeczeństwa na trzy stany (por. THOM. AQU. *Summa* I, qu. 108, 2; II, qu. 95, 4). Znany jest drzeworyt z wielokrotnie przedrukowywanego w latach 1488–1499 dzieła Johanna Lichtenbergera *Pronosticatio in latino rara et prius non audita*, [Niemcy, ok. 1488], f. 7, gdzie ta maksyma jest wyrażona ikonocześnie. Por. charakterystyczne zdanie: JOHN GOWER, *Vox*, l. 3, c. 1 (s. 105): „Sunt clerus, miles, cultor, tres trina gerentes, / Hic docet, hic pugnat, alter et arva colit”. O przełamaniu trójdzielnej schematu społeczeństwa (*ordines*) na rzecz licznych „kondycji”, stanów (*status*), zob. np. Le Goff 1970, s. 260–276; Oexle 1984, s. 483–500.
- (w. 155–156) Wiersz leoniński.
- (w. 155) W rękopisie BJ na marginesie *manicula*.
- (w. 157) Wiersz leoniński beziloczasowy.
- (w. 158) Klasyczny heksametr.  
*Igitur nunc iudicium [...] publica merces* – PETRON. 14, 5: „iudicium nihil est nisi publica merces”; IOAN. SARESB. *Policrat.* 5, 16 (PL, t. 199, kol. 580; ed. Webb, t. 1, s. 355) przytacza słowa Petroniusza; Walther, *Prov.* 13150a: „Iudicium nihil est aliud quam publica merces”.
- (w. 159) Heksametrami nierymowanymi.  
<*sibi*> – w rękopisie BJ zapis zatarty, gl.: *propriam causam*.
- (w. 160) Wiersz leoniński beziloczasowy.
- (w. 161–163) Wiersz leoniński.
- (w. 164) Wiersz leoniński beziloczasowy.
- (w. 165–170) Wiersz leoniński.
- (w. 165–166) *Unde florescunt [...] / [...] premiantur in illis* – por. EBERHARD. *Laborint.* 107: „Florent, qui iaculis lingue pervertere causas / Iustas, iniustas iustificare sciunt”; Walther, *Prov.* 9666; por. *Breviarium* (PL, t. 86, kol. 502): „Oratio. Adversus te, Christe Domine, peccatores malignitatis praetendentes arcum, dolositatis suae nihilominus sagittis transfixi sunt: Quia igitur te in obscuro nequitiae, in iaculis linguae suae, ut conati sunt, transfigere nequierunt”.
- (w. 171–175) Klasyczny heksametr.  
*Nullus iam melior [...] / [...] bene fecit amicus* – IOAN. SARESB. *Policrat.* 3, 4 (PL, t. 199, kol. 482; ed. Webb, t. 1, s. 178): „Non sumus ergo pares; melior qui semper, et omni / nocte dieque potest alienum sumere vultum, / a facie iactare manus, laudare paratus, / si bene ructavit, aut si quid fecit amicus, / quod proferre palam non possit lingua modeste”, por. IUV. 3, 104–107: „Non sumus ergo pares: melior qui semper et omni / Nocte dieque potest aliena sumere vultum / A facie, iactare manus, laudare paratus, / Si bene ructavit, si rectum minxit amicus”.
- (w. 175–176) *Versus caudati*.
- (w. 176) *Sunt modo fraus et insidie...* – por. w. 208; Werner, s. 177; Walther, *Prov.* 30531: „Fraus, insidiae, mentes inhonestae”; *Matheolus*, w. 1247–1248: „Sub facie tincta macie, sub simplice veste / sunt hodie fraus, insidiae, mentes inhonestae”.
- (w. 177) Klasyczny heksametr.  
*Astutam* – korketa na podstawie PERS. 5, 117: „Astutam vapido [*codd.*: rapido] servant sub pectore vulpem”.
- (w. 178) Wiersz leoniński beziloczasowy.
- (w. 179–180) Wiersz leoniński.
- (w. 180 n.) Cały ten ustęp nawiązuje do INNOCENT. *De miseria* II, 4, 5–21: „Nos autem non attenditis merita causarum, set personarum; non iura, set munera; non iusticiam, set pecuniam; non quod ratio dictet, set quod voluntas affectet; non quod lex sanctitat, set quod mens cupiat. Non inclinatis animum ad iusticiam, sed iusticiam inclinatis ad

animum, non ut quod licet, hoc libeat, set ut liceat hoc, quod libet. Nunquam in vobis ita simplex est oculus, ut totum corpus sit lucidum, set semper aliquid admiscetis fermenti, quo totam massam corrumpitis. Pauperum causam cum mora negligitis, divitum causam cum instantia promovetis; in illis rigorem ostenditis, cum istis ex mansuetudine dispensatis; illos cum difficultate respicitis, istos cum favore tractatis; illos negligenter auditis, istos subtiliter ascultatis. Clamat pauper et nullus exaudit; loquitur dives et omnis applaudit”.

(w. 181) Heksametram nierymowany.

(w. 182) Wiersz leoniński beziloczasowy.

(w. 183–186) Wiersz leoniński.

(w. 183) *Sic Salomon pauper stultus reputatur ut alter* – sens przytoczonego tu w skróceniu powiedzenia: „Biedak uchodzi za głupka. Nawet Salomona, gdyby był biedny, nazywano by głupcem, jak tamtego”. Anonimowa sentencja popularna w średniowieczu, por. Walther, *Prov.* 29118e: „Si Salomon pauper, stultus reputatur ut alter”; *Sententiae metricae*, rkps NK, f. 19v; Walther, *Prov.* 12460: „Inops stultus reputatur, / Sed diviti sensus datur, / Nam si Salomon est pauper / Stultus vocatur ut alter”. Więcej wariantów notuje ThPMAe, Bd. 1, s. 190–191; JOHN GOWER, *Vox*, l. 3, c. 1 (s. 127): „Nullus inops sapiens, ubi res ibi copia sensus, / Si sapiat pauper, nil nisi pauper erit”.

(w. 184) Wiersz leoniński beziloczasowy.

(w. 186–187) *Et dum quid fatur [...] / [...] intenta eorum mens* – por. Eccl. 13, 28–29: „Dives locutus est, et omnes tacuerunt, et verbum illius usque ad nubes producitur; pauper locutus est, et dicunt: quis est hic, et si offenderit, subvertent illum”.

(w. 187–191) Wiersz leoniński beziloczasowy.

(w. 189) *Tenentes verba...* – rkps BJ gl.: *partis eorum honores habentes*.

(w. 192–193) Dystych nierymowany.

*Proch dolor [...] / [...] tenet alter eam* – ALANUS, *Parab.* V, 8, 9–10.

(w. 194) Wiersz leoniński.

(w. 195–196) Wiersz leoniński beziloczasowy.

(w. 195) *thaberne* – rkps BJ gl.: *in haberna*.

(w. 196) *confabulando* – rkps BJ błędnie zapisane: *confabubulando*; por. gl.: *colloquendo tractando*.

(w. 197–199) Wiersz leoniński.

(w. 200) *ut populus, eadem ratione sacerdos* – Is. 24, 2: „Et erit sicut populus, sic sacerdos / et sicut servus, sic dominus eius” (Wujek: „I będzie jako lud, tak i kapłan, a jako sługa tak i pan jego”); Os. 4, 9: „Et erit sicut populus, sic sacerdos” (Wujek: „I będzie jako lud, tak kapłan”); por. BERNARD. CLAR. *Sermo in conver. s. Pauli 3* (SBO, t. 4, s. 329; PL, t. 183, kol. 361): „Non est iam dicere: ut populus, sic sacerdos, quia nec sic populus, ut sacerdos”; THOM. HIB. *Manip. flor. s. v. sacerdos a b*. Por. OŁOCH, *De curie miseria*, w. 108.

(w. 201) Wiersz leoniński.

(w. 202–204) Wiersz leoniński beziloczasowy.

(w. 205) Wiersz leoniński.

(w. 206) Wiersz leoniński beziloczasowy.

*simulant* – rkps BJ gl. pol.: *oboyathnye*.

(w. 207) Wiersz leoniński.

*Licet devotus, tamen est ypocrita totus* – por. JACOBUS DE LAUSANNA, *Compendium moralitatum*, rkps BUWr I F 97 (*Moralia Parisiensia multum applicabilia ad quemlibet sermonem eciam de qualicumque materia*), f. 165v: „Ypocrita videtur esse devotus et non est”. O zakłamaniu kleru często jest mowa w literaturze popularnej, zob. *Carm. Burana* 91, 10, w. 1–4: „Mane surgens missam dicis, / Corpus Christi benedicis, / Post amplexum meretricis, / Minus quam tu peccatricis!”. Tenże motyw powtórzony w: *Sermones nulli parentes*, w. 453–456; NICOLAUS DE BIBERA, *Carmen satiricum*, w. 1287–1288: „Qui missam dicis post amplexum meretricis, / Ibis ad antra Stigis, quando dominum crucifigis”.

(w. 208) Wiersz leoniński daktyliczny (*versus saltantes*).

*Sub facie tincta macie, sub simplice veste* – Matheolus, w. 1247–1248: „Sub facie tincta macie, sub simplice veste / Sunt hodie fraus, invidie, mentes inhoneste”; Walther, *Prov.* 30531; ThPMA, Bd. 12, s. 8; por. *Flor. Gotting.* 135: „Sub specie tincta macie...”. Por.

- exempla PS.-BERNARD. CLAR., ms Echternach, ms 39, f. 191v: „Exemplum, quod non est confidendum ypocritis secundum quod dicitur: In facie tincta macie, sub simplici ueste, sunt hodie dolus, insidie, fraudes inhonestes”.
- (w. 209–216) Klasyczny dystych elegijny.
- (w. 209–213) *Stat tremulus [...] / [...] esse peritum* – MAXIM. *Eleg.* 1, 195–200: „Stat dubius tremulusque senex semperque malorum / Credulus et stultus, quae facit ipse, timet. / Laudat praeteritos, praesentes despicit annos. / Hoc tantum rectum, quod sapit ipse, putat. / Sic solum doctum, se iudicat esse peritum”.
- (w. 212) *Hoc tantum rectum, quod facit ipse, putat* – MAXIM. *Eleg.* 1, 199: „Hoc tantum rectum, quod sapit ipse, putat”; por. TER. *Ad.* 1, 2, 18–19: „Homine inperito numquam quicquam iniustiust, / qui, nisi quod ipse fecit, nil rectum putat”.
- (w. 214) *Deficit auditor, non deficit ipse loquendo* – MAXIM. *Eleg.* 1, 203.
- (w. 215) *Et cum sit sapiens, desipit ipse sibi* – MAXIM. *Eleg.* 1, 200: „Et quod sit sapiens, desipit inde [rkps BJ 1954: ipse] magis”.
- (w. 216) *O sola fortes garulitate senes!* – MAXIM. *Eleg.* 1, 204.
- (w. 217) Wiersz leoniński.
- (w. 219) W rkpsie BJ na marginesie *manicula*.
- (w. 220) *Femina tunc gaudet... – Arbore sub quadam*, w. 28: „Femina tunc gaudet, dum perficit omne, quod audet”; BERNARDUS, *Ad Rainaldum*: „Femina tunc gaudet, cum prospicit omne, quod audet”; Walther, *Prov.* 9270. Inwektywa na kobiety *Arbore sub quadam* (XI/XII w.) jest znana w wielu redakcjach, zob. czeska redakcja Spunar 1977, s. 206–213; *Poesia misógina*, s. 32–37. Por. HUGO, *De deceptione mulieris*, w. 96.
- (w. 221) *Femina bella gerit... – Arbore sub quadam*, w. 29: „Femina bella gerit, nec pacis federa querit”; BERNARDUS, *Ad Rainaldum* (red.): „Femina bella gerit, quod nunquam federa querit”; Walther, *Prov.* 8989.
- (w. 222) *Femina pro merito... – Arbore sub quadam*, w. 27: „Femina nihil merito, vix est bene fida marito”; Walther, *Prov.* 9128: „Femina nil merito vix est bene fida marito”; por. tamże, 9122.
- (w. 223) *Femina dum plorat... – Arbore sub quadam*, w. 36; BERNARDUS, *Ad Rainaldum* (red.); Walther, *Prov.* 9044.
- (w. 224) *Femina vituperat... – Arbore sub quadam*, w. 39: „Femina vituperat, quem mundi machina laudat”; *Fridanc.*, w. 230; Walther, *Prov.* 9292.
- (w. 225) Wiersz leoniński.  
*Femina ridendo [...] flendo – Sub arbore quadam*, w. 41: „Femina ridendo fallit, fallit quoque flendo”; Walther, *Prov.* 9213: „Femina ridendo, flendo fallitque tacendo”.
- (w. 226–229) Dystych.
- (w. 226) *satis est dictum sapienti* – por. PLAUT. *Persa*, 729; TER. *Phorm.* 541: „Dictum sapienti sat est”, por. polskie przysłowie NKPP s. v. głowa 163: „Mądrej głowie dość dwie słowie”.
- (w. 226–227) *Nolo plura loqui [...] / [...] claudere clave brevi – Poenitent.* (fragm. w: *Reinhard Fuchs*), w. 245–246: „Nolo plura loqui, satis est dictum sapienti: / utiliora volo claudere clave brevi [codd.: levi]”.
- (w. 229) *Sermo brevis [...] esse solet* – Walther, *Prov.* 28071: „Sermo brevis longo gratior esse solet”; por. VINC. BELLOV. *Spec. doct.* 2, 474; RICARDUS VENUSINUS, *Polla* 1, 11, 38 (ed. Pittaluga, s. 110); HIEREMIAS DE MONTAGNONE, *Epytoma sapientiae* 3, 3 (s. 8).
- (w. 230–232) Klasyczny heksametr.  
*Non michi [...] / [...] percurrere nomina possem* – VERG. *Aen.* 6, 625–627.
- (w. 231) *Ferrea uxor* – znamienna zmiana słowa *vox* w *uxor*, por. VERG. *Aen.* 6, 626: „Ferrea vox omnes scelerum comprehendere formas”.
- (w. 233–235) Wiersz leoniński.
- (w. 233–234) *Non valet faux lingwe [...] / [...] describere vere* – w tle ALANUS, *Anticlaud.* 2, 339 (PL, t. 210, kol. 504): „Quidquid charta tenet, quidquid mens concipit, audet / Lingua loqui, totamque bibit sine fine sophiam. / Quod bibit manus artificis, pictoris gratia, fabri / Dexterata, sculptoris solers industria poscit”. Por. *Speculum praelatorum*, w. 174–176: „[...] nulla periti / Posset lingua loqui, calamus describere, Musa / Enucleare, manus depingere, mens meditari”.

(w. 236) Heksametr.

*Mala scandala mundi* – por. Ps. 140, 9: „Custodi me a laqueo, quem statuerunt mihi, et a scandalis operantium iniquitatem”; *Glossa ordinaria, Liber psalmorum* (PL, t. 113, kol. 1064): „Per laqueos et scandala, totius mundi mala breviter notat”.

(w. 237) *Omnia vana vere...* – por. HIER. *Epist.* 3, 3: „Ob hoc vere dictum est: Vana salus hominis, quia vana omnia sub coelo. Unde et in Psalmis habes: Universa vanitas omnis homo vivens (Psal. XXXVIII, 6)”.

(w. 238–240) Wiersz leoniński.

(w. 241–242) Klasyczny dystych.

*Tanquam longa [...]/ [...] corporis umbram* – por. CATO, *Dist.* 4, 37: „Tempora longa tibi noli promittere vitae. / Quocumque ingredieris, sequitur mors corporis umbra”; Walther, *Prov.* 31204: „Tempora longa tibi noli promittere vitae! / Quocumque incedis, sequitur mors corporis umbra”.

(w. 243–246) Wiersz leoniński.

(w. 243) *Non est, crede mihi...* – MART. I, 15, 11–12: „Non est, crede mihi, sapientis dicere «vivam», / Sera nimis vita est crastina: «vive hodie!»”; Walther, *Prov.* 17608.

(w. 244) *Tanquam vir fortis...* – por. *Flor. Gotting.* 79: „Non est tam fortis, qui rumpat vincula mortis”; BERNARDUS, *Ad Rainaldum*: „Nullus tam fortis, cui parcant vincula mortis”; Walther, *Prov.* 16345: „Nemo est tam fortis, cui pareant vincula mortis”; tamże, 16475: „Nemo tam fortis, cui parcant vincula mortis”.

*fugias* – poprawka na podstawie rkpsu BJ gl.: *te homo caveas*.

NICOLAUS OLOCH DE SZAMOTUŁY

**DE CURIE MISERIA\***

\* Sequitur de curie miseria Et quali sint Curiales / gradientes via et que est eorum nequicia **BJ**

MIKOŁAJ OŁOCH Z SZAMOTUŁ

**O MARNOŚCI ŻYCIA  
DWORSKIEGO**

Ut valeam recte in curiis, que manifeste /f. 197r, p. 389/  
 Sunt<sup>1</sup>, pertractare, perstat<sup>2</sup>, miserie,  
 Quamquam in illis rarus nec familiaris  
 Extiti, a multis audivi sed peritis,  
 5 Multi<sup>3</sup> tractabant mores et haut paliabant<sup>4</sup>  
 Omnes de curia <et><sup>5</sup> eius miseria,  
 Concorde<sup>6</sup> more tractabo singula fere  
 Et<sup>7</sup> hoc rescierit omnis, qui legerit.  
 Ut verum fatear, in curia non cuiv<i>s<sup>8</sup> par  
 10 Est aliquis, pompa regnat nam in eis.  
 Quitquid agunt, semper pro humana indesinenter  
 Laude pertractant et eam ut habeant,  
 Et ubi ignomia geritant, pro materia fama<sup>9</sup>,  
 Quod procul a viris extat, quodque perit<sup>10</sup>.  
 15 Hunc curia laudat, quanto quis comptior extat,  
 Dampnificat illum, qui brevem gerit pilum.  
 Namque curiote ut femina<sup>11</sup> sunt modo compti,  
 Idcirco racionibus<sup>12</sup> carent et omine.  
 Et possum dicere, suspendi quod sine reste /f. 197v, p. 390/  
 20 Pendulo eventu<sup>13</sup> possent inque pilo,  
 Nam<sup>14</sup> in fronte gerunt comas, quasi bestia comunt;  
 Sunt igitur socii Sodome ac vicii.  
 Nempe prior gestus a crinibus est ita gestus,  
 A vertice comis<sup>15</sup> ad aures<sup>16</sup> nunc, qui vilis.  
 25 Qui ferrum<sup>17</sup> in calce gerit, mos ut est in falce,  
 Hunc nobilem asserunt, secus ignobilem.  
 O, si ingenium rest<aur>arent<sup>18</sup>, non male starent!  
 Haut, absque dubio, carerent auxilio

1 Sunt] **BJ** Hic *con.* **Gan**  
 2 perstat] **BJ** prostant *con.* **Gan**  
 3 Multi] *con.* **Gan** Multa **BJ**  
 4 paliabant] **BJ** pallabant **Gan**  
 5 <et>] *add.* **Gan**  
 6 Concorde] **BJ** Concorde **Gan**  
 7 Et] **BJ** (ut *fort.* **Gan**)  
 8 cuiv<i>s] *con.* **Gan** cuius **BJ**  
 9 fama] **BJ** *om.* **Gan**  
 10 quodque perit] **BJ** quod perit fama **Gan**  
 11 femina] **BJ** (femine *fort.* **Gan**)  
 12 racionibus] **BJ** racione **Gan**  
 13 eventu] **BJ** eventri **Gan** e vertice *con.* **Gan**  
 14 Nam] **BJ** Quem *con.* **Gan**  
 15 comis] **BJ** comit *con.* **Gan**  
 16 aures] aur[i]es *p. corr.* **BJ** aures **Gan**  
 17 Qui ferrum] Qife **BJ** Quorsum *con.* **Gan**  
 18 rest<aur>arent] *con.* **Gan** restarent **BJ**

- Abym właściwie mógł tu opowiedzieć, /k. 197r, s. 389/  
Jakie się na dworze pokazują biedy,  
Chociażem w nich obcy i nieobeznany,  
Wielum słuchał dobrze obznajmionych:  
5 Wielu powiedziało o zwyczajach i nikt niczego  
Nie taił o życiu dworskim i jego marności.  
Składnie opowiem o wszystkim prawie  
I pozna to każdy, kto przeczyta.  
Tak naprawdę nikt na dworze nie jest równy,  
10 Bo tam pośród nich blichtr króluje.  
Czymkolwiek się zajmują, o pochwałę ludzi zabiegają,  
Aby mieć ją, nieustannie się starają.  
A gdy kalumnie rzucają, za powód rozgłos mają:  
Rzecz to uczciwym obca, która przemija.  
15 Tego dwór pochwała, kto bardziej utrefiony,  
Potępia zaś tego, kto krótką nosi grzywę,  
Albowiem są dworacy ufryzowani jak kobieta,  
Dlatego rozsądku im brak i szczęśliwości.  
Mógłbym rzec, że zwisać mogą włosy bez podwiązania /k. 197r, s. 390/  
20 Jak niepewny los, wiszący na włosku,  
Bo też na twarzy włosy mają jak dzikie zwierzęta,  
Są zatem z Sodomy i grzechu współnikami.  
Zaiste pierwsze wrażenie robi włosów ułożenie,  
Włosy od czubka głowy po uszy nosi tylko ubogi.  
25 Kto żeleźce na pięcie nosi, a nie, jak w zwyczaju, na kosie,  
Tego uznają za szlachcica, inaczej za chama.  
O, gdyby po rozum wrócili, źle by nie było z nimi!  
Bez wątpienia nie zabrakłoby im pomocy



- Ab eo, qui rerum est pater omnium et rex,  
 30 Extat<sup>19</sup> perfecte necnon plenarie.  
 Legem impugnant, que vetat, ne talia fiant,  
 Ac tandem cogitant<sup>20</sup>, ut mala semper agant.  
 Licet nam <non><sup>21</sup> noceant, vite discrimina curant  
 Perficere nimia sollicitudine.
- 35 Si quis mendosa et penitus ignomiosa  
 Nescit tractare verbula, a genere */f. 198r, p. 391/*  
 Secluditur mire, cum eis nec participare  
 Admittitur, tandem<sup>22</sup> exosus efficitur.  
 Est reliquum scelus, quia rarus religiosus  
 40 Extat in curia, sed queque malicia.  
 Venere plectuntur, rabidi canes efficiuntur,  
 Nil aliud cogitant, venerea quod<sup>23</sup> agant.  
 Sordibus imbuti sic sunt ut sus<sup>24</sup>, indomiti,  
 Hiis pascuntur<sup>25</sup> uti veluti porca<sup>26</sup> luti.  
 45 Est eis hoc commune<sup>27</sup>, divina non avisare,  
 Si olim venient, devocione carent.  
 Et ea pertractant, que salutis obstacula dant:  
 Spargendo visum dilapidant animum,  
 Cum tamen in more virtutum atque<sup>28</sup> decore  
 50 Si quis<sup>29</sup> persistere, visum non spargere  
 Debet<sup>30</sup>, namque multum mali est atque fu<nda>mentum<sup>31</sup>,  
 Et ad queque mala perducit et amara. */f. 198v, p. 392/*  
 Unde quam ducunt vitam, in miserima<sup>32</sup> sunt:  
 Vigilias pro sompniis putant dulcissimas.
- 55 Vespertilionis morem geritant nocte volantis,  
 Noctes insomnes<sup>33</sup> sic degunt<sup>34</sup> curiales.  
 Et si quiescunt, canum more grabata sternunt,  
 Sese volventes grabatis uti sues,

19 Extat] **BJ** [St]at **Gan**

20 cogitant] *con.* **Gan** ro<co>gitant *p. corr.* **BJ** (rememorant *gl.* **BJ**)

21 nam <non>] *con.* **M** nam **BJ** (non *fort.* **Gan**)

22 tandem] **BJ** tantum **Gan**

23 quod] **BJ** quam *con.* **Gan**

24 sus] **BJ** su<e>s *con.* **Gan** (ut scrofa *gl.* **BJ**)

25 pascuntur] **BJ** poscunt *con.* **Gan**

26 porca] **BJ** porci *con.* **Gan** (scropha *gl.* **BJ**)

27 hoc commune] **Gan** hc 9ũe **BJ**

28 atque] *con.* **M** et que **BJ** e<s>t quod *con.* **Gan**

29 quis] **BJ** [q]uis *con.* **Gan**

30 Debent] Debēt **BJ** Debitum *con.* **Gan**

31 fu<nda>mentum] **Gan** fumētū **BJ** (principium inicum *gl.* **BJ**)

32 miserima] **BJ** miseri[m]a **Gan** (sc. vita *gl.* **BJ**)

33 insomnes] in somnes *a. corr.* **BJ** in somnis *p. corr.* **BJ** (in vigilia *gl.* **BJ**) insompnes **Gan**

34 degunt] *con.* **Gan** dāt **BJ** (ducunt *gl.* **BJ**)

- Od tego, który jest Ojcem i Panem wszechrzeczy,  
30     Który istnieje w sposób doskonały oraz pełny.  
Prawo łamią, które zabrania, by tak się działo,  
   I stale rozmyślają nad złymi uczynkami.  
Choćby krzywd nie wyrządzali, uprzykrzyć życie się starają  
   Wielu trosk innym przysparzają.
- 35     Jeśli kto powiedzieć słówek kłamliwych i oszczerczych  
   Nie umie, wykluczony jest, o dziwo, z ich grona     /k. 198r, s. 391/  
Ani mu też nie wolno przebywać z nimi,  
   Na koniec jest całkiem znienawidzony.  
Jest też inne łotrostwo, ponieważ rzadko pobożny  
40     Na dworze się trafia, wiele za to podłości.  
Z miłosnej żądzy cierpią, stają się jak wściekłe psy,  
   O niczym innym nie myślą, tylko jak miłośkom się oddać.  
W nierządzie tak są unurzani jak świnia, niepohamowani,  
   Nim spasieni są jak maciora w błocie.
- 45     Jedno wspólne mają, nabożeństw nie nawiedzają,  
   Jeśli nawet przychodzą, braknie im pokory,  
A to praktykują, co zamyka drogę do zbawienia:  
   Roztaczając taki widok, kamienują duszę,  
Kiedy jednak w cnocie i w godności  
50     Ktoś chce przestawać, postawy takiej pokazywać  
Nie powinien, bo uchodzi to za wielkie zło i za jego przyczynę,  
   Która do wszelkich nieszczęść i nędzy prowadzi.     /k. 198v, s. 392/  
Dlatego życie, jakie wiodą, jest bardzo żałosne:  
   Za najśłodsze chwile mają nie spanie, lecz po nocy siedzenie.
- 55     Działają zwyczajem nietoperza latającego nocą:  
   Tak dworacy nocę spędzają bezsenne.  
A kiedy się kładą, jak psy swe łoża ścielą,  
   Moszczą się w leżach jak świnie

- Aut<sup>35</sup> scamnis dormiunt, quia lectisternia non sunt,  
 60 Ut nam incedunt, somnia efficiunt.  
 Vix in medio somno excitantur sono magno:  
 Sic furiosi surgunt atque ceci.  
 Illis precipitur iter, utinam<sup>36</sup> immittantur<sup>37</sup>,  
 Quamvis procelle sunt, mala queque urit<sup>38</sup>,  
 65 Fulgura, tonitrua, pluvie et algora<sup>39</sup> magna,  
 Sint hostium turme, nil iuvat, queque pene.  
 Hec dum perpersi fuerint nimiumque <l>assati<sup>40</sup>,  
 Tunc multus stomachus urit<sup>41</sup> famellicus,  
 Ridicula desunt, que prius nam viguerunt; */f. 199r, p. 393/*  
 70 Fiunt pacifici, qui olim indomiti.  
 Si qua fruuntur<sup>42</sup>, in edulia tribuuntur:  
 Bonum simulatum<sup>43</sup> redit in vicium.  
 Ubi umbra pacis, iam regnant<sup>44</sup> lingwe<sup>45</sup> loquaces<sup>46</sup>.  
 Membra fatigata extant religata;  
 75 Que paccionem videbantur<sup>47</sup> sumere lenem,  
 Ad priora mala redeunt et amara.  
 Cibos dum ore carpunt absque omni decore  
 Et illos devorant, neminem sicque curant.  
 Si domis<sup>48</sup> resident curiales, is eorum mos:  
 80 Nil faciunt, solum curant omne malum.  
 Dum imminet hora ad edendum meridiana,  
 Vexant tunc latera interius vacua;  
 Pregnant, esurie avida que ante fuere:  
 Somnum famellici querunt, saturari<sup>49</sup>.  
 85 Eunt<sup>50</sup> per hospicia, visitant et singula loca, */f. 199v, p. 394/*  
 Velud parassiti mendicant, sic et ipsi.  
 Absque rubore aliena prandia vere  
 Arrestant penitus, tanquam<sup>51</sup> qui vocatus.

35 Aut] **BJ** Super *con.* **Gan** (vel *gl.* **BJ**)  
 36 utinam] **BJ** ut mandata *con.* **Gan** (ut *gl.* **BJ**)  
 37 immittantur] *con.* **Gan** immittentur **BJ** (insequantur *gl.* **BJ**)  
 38 urit] **BJ** furunt *con.* **Gan**  
 39 algora] *con.* **Gan** fulgora **BJ** (zymna *gl.* **BJ**)  
 40 <l>assati] *con.* **Gan** assati **BJ** (fatigati *gl.* **BJ**)  
 41 urit] **BJ** furit **Gan** (vexat *gl.* **BJ**)  
 42 fruuntur] **BJ** frumententur *con.* **Gan**  
 43 simulatum] simlātū **BJ** simulatum *con.* **Gan** (oboyathne dobre *gl.* **BJ**)  
 44 regnant] **BJ** regna[n]t **Gan**  
 45 lingwe] **BJ** lingwa *con.* **Gan**  
 46 loquaces] *corr.* **M** loquacis **BJ** **Gan**  
 47 videbantur] **BJ** **Gan** audebantur *add. exp.* **BJ**  
 48 domis] **BJ** domi **Gan**  
 49 saturari] **BJ** (impleri *gl.* **BJ**) saturati *con.* **Gan**  
 50 Eunt] *con.* **Gan** Sunt **BJ**  
 51 tanquam] tanquam *vel* tantum *con.* **Gan** tandem **BJ**

- Albo na ławkach sypiają, bo łózek nie mają,  
60 I gdzie się położą, tam też usypiają.  
Wnet z głębokiego snu wyrывa ich wielki hałas:  
Wtedy wstają wściekli i od snu ociemniali.  
Nakazują im podróż, żeby w drogę wyruszyli;  
Choćby burza była i wszystko, co złe, doskwierało:  
65 Błyskawice, grzmoty, ślota i wielkie mrozy,  
Choćby zastępy wrogów i wszelkie udreki groziły – nic nie pomoże.  
Gdy to wszystko wycierpieli i są wielce znużeni,  
Wówczas brzuch bardzo dokucza zgłodniały.  
Śmiechy cichną, które wcześniej rozbrzmiewały, /k. 199r, s. 393/  
70 Stają się spokojni ci, co niegdyś byli nieokiełznani.  
O tyle korzystają, że obiad im podają.  
Dobro udawane znów wiedzie do złego.  
Gdzie uluda pokoju, tam rządzą języki gadatliwe.  
Gdy utrudzone nogi zostają już rozzute,  
75 Kiedy się zda, że dworacy błogiego spokoju zażyją,  
Wracają do poprzednich przykrych nawyków.  
Gdy do ust strawę biorą, bez krzty kultury  
Ją pochłaniają, na nikogo uwagi nie zwracają.  
Jeśli dworacy na kwaterach zostają, mają zwyczaj  
80 Nic nie robić dobrego, tylko o same zbytki dbają.  
Gdy nadchodzi południowa godzina jedzenia,  
Kiedy puste kiszki marsza grają,  
Napychają brzuchy głodem wyposzczone,  
Zgłodniiali, gdzie by się przespać i najeść szukają.  
85 Włóczą się po kwaterach, w każde miejsce zaglądają, /k. 199v, s. 394/  
Jak darmozjady chodzą po prośbie.  
Bez rumieńca wstydu czyjeś jedzenie do ostatka  
Zagarniają, tak jakby byli zaproszeni.

Si qua parata fuerint ab hospite cara  
 90     Fercula pro paucis, dimidiant metipsis.  
 Si obiurgantur ab hospite, hunc meditantur  
       Damnificare magis et adhuc super his,  
 Et coram domino acusantes<sup>52</sup> vituperando  
       Asserunt maleficum proditoremque suum.  
 95     Sic inimicie, iurgia et controversie,  
       Magna hostilitas, nulla leta dies.  
 Sunt super hec nequam: nullam rem diligunt equam,  
       In rebus illicitis est eis cara<sup>53</sup> sitis.  
 Iura Dei spernunt, ad quevis mala scandala tendunt,  
 100     Deum offendunt per ea, que faciunt.  
 Accidiam adorant, que dat mala gaudia vite,  
       Narrantes verba eis tantum cara.  
 Tucius est iacuisse thoro, tenuisse puellam  
       Quam galeam pressa<sup>54</sup> sustinuisse coma  
 105     Aut manibus clipeum et acute cuspidis astam,  
       Ad ea securius ut sit parata<sup>55</sup> manus.  
 Non mirum – ut domini, sunt tales quippe ministri:  
       Si malus est dominus, fit populusque malus.  
 Sunt et adhuc<sup>56</sup> plura<sup>57</sup>, quod solent maxima cura  
 110     Tractare vicia et absque pericia.  
 Est mos in curia nimium laxare labella  
       Cachinis multis et detractoriis.  
 Nil aliud quippe miseri tenent carius in se,  
       Quam quod ridiculo derideantque suo.  
 115     Contra ridiculos si vis<sup>58</sup> insurgere plene<sup>59</sup>,  
       Surge sub hac specie et risum perage.  
 Argue, sed lepide, gere te sed in omnibus apte<sup>60</sup>,  
       Et sic ridiculum evades et damnum<sup>61</sup>.  
 Ac quicumque<sup>62</sup> novo risu sciat seque retentum,  
 120     Arte magis studeat quam prohibere minis.

*/f. 200r, p. 395/*

<sup>52</sup> acusantes] **BJ** c<a>usantes *con.* **Gan**

<sup>53</sup> cara] **BJ** (*sacra fort.* **Gan**)

<sup>54</sup> pressa] *con.* **Gan** pressam **BJ**

<sup>55</sup> parata] *con.* **Gan** parta **BJ** parca **Gan**

<sup>56</sup> adhuc] **Gan** adhuc **BJ**

<sup>57</sup> plura] *con.* **Gan** plera **BJ**

<sup>58</sup> si vis] **Gan** sed ius **BJ**

<sup>59</sup> plene] **BJ** plane *con.* **Gan**

<sup>60</sup> apte] *con.* **Gan** aperte **BJ** (*decenter licite gl.* **BJ**)

<sup>61</sup> damnum] *con.* **Gan** domum **BJ**

<sup>62</sup> quicumque] *con.* **Gan** quecumque **BJ**

Gdy gospodarz co szczególnego dla nielicznych zgotował,  
90 Oni sobie samym połowę dań przydzielają.  
Jeśli przez gospodarza zostaną skarceni, wtedy obmyślają,  
Jak mu za to najbardziej zaszkodzić,  
I skarżą na niego do pana, i obwiniają go,  
Twierdząc, że jest złoczyńcą i wiarołomcą.  
95 W taki sposób powstają niesnaski, kłótnie i zatargi,  
Wielka wrogość, nie ma dnia spokojnego.  
Są poza tym nicponie, co niczego nie uszanują,  
W tym, co zabronione, cała ich zabawa.  
Prawami boskimi gardzą, do wszelkich wybryków chętni,  
100 Boga obrażają tym, co wyczyniają.  
Uwielbiają beczynność, która życiu daje złą przyjemność,  
Wypowiadają tylko słowa, które są im miłe.  
Bezpieczniej na łożu leżeć i dziewczynę obejmować,  
Niż by hełm miał ugniatać na głowie włosy,  
105 Albo w rękach mieć tarczę i ostry oszczep –  
Mieć tym zajęte ręce jest bardziej bezpieczne. */k. 200r, s. 395/*  
Nie dziwi – jacy panowie, tacy są też słudzy:  
Jeśli władca jest zły, jego lud staje się lichy.  
Jest jeszcze więcej wad, które gorliwie zwykli  
110 Kultywować, i nie mieć tego świadomości.  
Jest zwyczaj na dworze zbytńio popuszczać sobie wędzidła  
Wśród śmiechów nieustannych i drwin.  
Na niczym bowiem bardziej nie zależy nędznikom,  
Niż żeby swoim żartem rozśmieszali.  
115 Jeśli dowcipnisiom chcesz stawić czoła,  
Zacznij w ten sam fason i śmiech wywołaj,  
Skrzytkuj, ale z wdziękiem, we wszystkim z wyczuciem,  
W ten sposób unikniesz drwin i potępienia.  
I niech każdy powstrzyma się od wyśmiewania,  
120 Bardziej dowcipem niż groźbami się przeciwstawia.

Hoc alteri detrahunt, in quo soli nequissimi sunt,  
 Sordibus sicque<sup>63</sup> modo maculant ora suo.  
 Per iuramenta sua firmant forcia verba,  
 Licet mendosa sunt et fluctuosa.  
 125 Re pro facili et abusumque iuramenti,  
 Iurare presumunt, simplices decipiunt.  
 Quid aliud faciant? Arma scurilia portant  
 Tanquam latrones et velut histriones, */f. 200v, p. 396/*  
 Cum gladiis, fustibus, ut Cristus sit capiendus,  
 130 Cambucis<sup>64</sup> incedunt, semina belli gerunt<sup>65</sup>.  
 Excuciant pacem, quam dat paciencia cuiquam.  
 Quitquid agunt alii, sunt quidem<sup>66</sup> contrarii.  
 Sepius ad rixam moventur et ad iniuriam<sup>67</sup>,  
 Livor edax cordis fervet nam in eis.  
 135 Bella movent eadem<sup>68</sup> neque sedare videntur,  
 Penitus ad malum sunt enim inicium.  
 Omnes invadunt homines, sic ledere querunt  
 Et eos abradunt, sed pari arte cadunt.  
 Est et eis gaudium reddere pro melle venenum,  
 140 Pro fructu penam<sup>69</sup>, pro pyetate dolum.  
 Nullus amicus eis, nisi qui<sup>70</sup> mala facit<sup>71</sup>, amicus  
 Est eis, et nimium res aliena<sup>72</sup> placet.  
 Omnia, que misera ab homine<sup>73</sup> perniciosa  
 Videntur<sup>74</sup>, <grata> extant<sup>75</sup>, comoda damna putant.  
 145 Sunt iniusticie cultores, perdere<sup>76</sup> iustos  
 Non metuunt, super hos ut gravis unda ruunt.  
 Vestibus se ornant, virtutibus minime prestant<sup>77</sup>,  
 Illas sed odiunt, ab animo deterunt.

<sup>63</sup> sicque] **BJ** sine *con.* **Gan**

<sup>64</sup> Cambucis] **BJ** Sambucis *con.* **Gan**

<sup>65</sup> gerunt] **BJ** serunt *con.* **Gan**

<sup>66</sup> quidem] *con.* **Gan** quidam **BJ**

<sup>67</sup> iniuriam] *con.* **M** iniquā **BJ** irā *adscr. in v. 134* **BJ** *om.* **Gan**

<sup>68</sup> eadem] **BJ** eidem *con.* **Gan**

<sup>69</sup> penam] *adscr.* **BJ**

<sup>70</sup> qui] **BJ** que *con.* **Gan**

<sup>71</sup> facit] **Gan** fat **BJ**

<sup>72</sup> aliena] *con.* **Gan** alicua **BJ** aliqua **Gan**

<sup>73</sup> ab homine] **BJ** ac homini **Gan**

<sup>74</sup> videntur] **Gan** videntis (*videntur p. corr.*) **BJ** (*apparentur gl.* **BJ**)

<sup>75</sup> <grata>] *con.* **Gan** *om.* **BJ**

<sup>76</sup> perdere] **Gan** perdere **BJ**

<sup>77</sup> prestant] *con.* **Gan** perstant **BJ**

Są i tacy, co, w czym sami są niegodziwi, innym zarzucają,  
Mają w zwyczaju plugastwem swe usta kalać.  
Przysięgą swoją potwierdzają ważne słowa,  
Choć są kłamliwe i niepewne.  
125 Łatwo im przychodzi nadużywanie przysięgi,  
Zaklinają się, uczciwych ludzi zwodzą.  
Co innego mają do roboty? Noszą dziwną broń  
Tak jak zbójcy albo jak kuglarze. /k. 200v, s. 396/  
Z mieczami, kijami, jakby Chrystusa mieli łapać,  
130 Z łagami chodzą, zarzewie wojny noszą.  
Naruszają pokój, którego warunkiem jest spokój.  
Cokolwiek robią inni, oni są temu przeciwni.  
Często skorzy są do kłótni i do wyrządzenia krzywdy,  
Bo zazdrość w ich sercu wrze nieustannie.  
135 Takież wojenki wznecają, uspokoić się nie dają,  
Są bowiem od początku przesiąknięci złem.  
Zaczepiają wszystkich ludzi, urazić się ich starają  
I naciągają, lecz sami przez tę sztuczkę wpadają.  
Sprawia im radość odpłacać za miód trucizną,  
140 Za zysk karą, za dobroć oszustwem.  
Nikt dla nich nie jest przyjacielem, chyba że zło wyrządza,  
Komu czyjaś własność się podoba, ten ich przyjaciel.  
Wszelkie nieszczęścia, które ludzie za zgubne  
Uznają, są dla nich miłe, za korzyść stratę uważają.  
145 Są czcicielami nieprawości, sprawiedliwych niszczyć  
Się nie lękają, jak ulewa na nich spadają.  
Szatami się stroją, lecz cnót nie pokazują,  
Bo ich nienawidzą, z serca usuwają.



Et tollunt colla necnon <se><sup>78</sup> gerunt, ut domicella  
 150 Votum prompta sequi, seviciemque lupi.  
 Hunc eciam complices servant morem curiales,  
 Servos dei quod non honorant ut dominos. */f. 201r, p. 397/*  
 Proch dolor, hoc scelus nimium venit nam in usus,  
 Quod conculcantur oratione<sup>79</sup> presbiteri<sup>80</sup>,  
 155 Precipue qui medie non cessant servire curie:  
 Illi nanque plura<sup>81</sup> sustinent opprobria.  
 Deus, hoc<sup>82</sup> cerne, tanta mala quod tui vere,  
 Heu, sustinent servi, qui tibi<sup>83</sup> suntque cari!  
 Verba tua comple in eis et premia redde  
 160 Gravis vindicte, nec illis condole!  
 Sic tuos servos tractant, te minime curant  
 Etque pupillam persequuntur<sup>84</sup> tuam.  
 A simili scelere me velisque, Deus, remove,  
 Ob eius gravedinem, penamque non levem.  
 165 E<s>t<sup>85</sup> nimis antiqua et est sententia vera:  
 Nemo curiali est statu nequiori.  
 Omne genus hominum, quod virtutis non habet usum,  
 Relucet in curia, misera<sup>86</sup> vite via,  
 Ubi histriones, lenones, ioculatores  
 170 Aut adultores, tandem irrisores,  
 Ubi palponiste et ubi sunt †elizatores<sup>87</sup>:  
 Hii quippe in curiis extant, non alibi.  
 Cum tales in curia, non hesito minime<sup>88</sup> bona  
 Perficere, non<sup>89</sup> absque nota possunt queque mala,  
 175 O, quam sunt miseri, quia nec deus ipse beari  
 Sufficit, ulterius quis miser esse potest?  
  
 Ergo cave miseros nec ab his nisi tristia speres: */f. 201v, p. 398/*  
 Nam miseri cultor quis nisi<sup>90</sup> stultus erit?

<sup>78</sup> <se>] *con. M om. BJ Gan*

<sup>79</sup> oratione] *M oño BJ omnino Gan*

<sup>80</sup> presbyteri] *Gan presbyteri precipue BJ*

<sup>81</sup> plura] *con. Gan plera BJ plena Gan*

<sup>82</sup> hoc] *BJ hec Gan*

<sup>83</sup> tibi] *Gan tabi BJ*

<sup>84</sup> persequuntur] *con. Gan prosequuntur] BJ*

<sup>85</sup> E<s>t] *Gan Et BJ*

<sup>86</sup> misera] *con. Gan miseria BJ*

<sup>87</sup> †elizatores] *BJ ovizatores con. Gan*

<sup>88</sup> minime] *con. Gan nimie BJ*

<sup>89</sup> non] *BJ del. Gan*

<sup>90</sup> quis nisi] *con. Gan nisi quis BJ*

- Wysoko karki noszą i jak dziewczka się zachowują,  
150 Co za podarkiem iść gotowa w paszczę wilka.  
Mają dworacy także wspólny z nim obyczaj,  
    Że sług Bożych nie szanują jak panów. /k. 201r, s. 397/  
Och, biada, ten występki bardzo wszedł w zwyczaj,  
    Że księża są w mowie znieważani,  
155 Zwłaszcza ci, którzy nie zaniechali posługi dla zwykłych dworzan:  
    Oni wszak znoszą niezliczone zniewagi.  
Boże, wejrzyj na całe to zło, które twoi zaiste,  
    O zgrozo, słudzy znoszą, tak tobie drodzy!  
Wypełnij swe słowa i wynagrodź im  
160 Zniewagi, a dla tamtych nie miej litości!  
Tak twoje sługi traktują, wcale o Ciebie nie dbają,  
    Bo też żrenicę Twoją prześladowają.  
Od takiego grzechu zachowaj mnie, Boże,  
    Od jego brzemienia i kary nielekkiej.  
165 Jest bardzo stara, ale prawdziwa maksyma:  
    Nikt od dworaka nie jest podlejszego stanu.  
Wszelki rodzaj ludzi żyjących bez cnoty  
    Błyszczą na dworze, na nieszczęsnej drodze życia,  
Gdzie komedianci, rajfurzy, gdzie są kuglarze  
170 Albo klakierzy, a także prześmiewcy,  
Gdzie pochlebcy i gdzie są podrywacze:  
    Tacy to ludzie na dworze żyją, nie gdzie indziej.  
Skoro są tacy, nie zawaham się zrobić coś dobrego:  
    Żadne zło nie może pozostać niezauważone.  
175 O, jakże nędzni, skoro sam Bóg nie wystarczy im do szczęśliwości,  
    Któż od nich może być bardziej nieszczęsny?  
  
Tak więc strzeż się nieszczęsnych i samych zmartwień od nich /k. 201v, s. 398/  
    Oczekuj: któż jak nie głupiec jest przyjacielem nędznika?

Compositos mores habeas laudabiliores,  
 180 Ut sit bona fama candida super omnia.  
 Crimina devita, nam famam dat bona vita,  
 Sed mala persigna<sup>91</sup>, tu fuge semper ea.  
 Sis bene morosus, ad impia facta morosus:  
 Nobilitas<sup>92</sup> morum<sup>93</sup> est magis<sup>94</sup> quam genitorum<sup>95</sup>.  
 185 Crede michi, magis est virtute domare seipsum  
 Quam vice Sampsonis sternere mille viros.  
 In rebus cunctis semper providus utinam sis  
 Et in re certa dispone tua facta,  
 Et hoc postpone, quod plectitur opinione:  
 190 Ad rem tunc veram proveniesque solam.  
 Et quecumque facis, <semper contentus sis parvis><sup>96</sup>:  
 Nam<sup>97</sup> rebus ex magnis magna ruina venit.  
 Non habeas stultos homines, sed dogmate<sup>98</sup> fultos:  
 Cum sanctis habita, viliaque devita.  
 195 Si quis amat verum, tibi sit gratissimus hospes:  
 Sed quem delectat gloria vana, fuge!  
 Nemo, nisi vanus, falso letatur honore,  
 Conscia mens culpe quem maledicta premit.  
 Elige consortem, qui sanctam det tibi sortem:  
 200 Pravorum fuge nec illis inherere.  
 Si sanctos sequeris, sanctus sic efficiaris,  
 Sed perverteris<sup>99</sup>, si malos post ieris.  
 Nam quia dura premit miseros condicio vite,  
 Ad inferos recte cedunt malo<sup>100</sup> duce.  
 205 Non sine ratione reluctet bene ex accione,  
 Que nam facta gessere<sup>101</sup>, quod ignomia sunt,  
 Non vlt mens eorum percipere quidquam decorum,  
 Datur ergo pena his meritoria.

<sup>91</sup> persigna] **BJ** *con.* **Gan** per signa **Gan**

<sup>92</sup> Nobilitas] **BJ** Nobili<ta>s **Gan**

<sup>93</sup> morum] **BJ** moris **Gan**

<sup>94</sup> magis] **BJ** mage *con.* **Gan**

<sup>95</sup> genitorum] **M** generum **BJ** generis **Gan**

<sup>96</sup> <semper contentus sis parvis>] *con.* **M** <semper contentus sis paucis> *con.* **Gan** non rebus ex magnis magna ruina venit **BJ**

<sup>97</sup> Nam] *con.* **Gan** Non **BJ**

<sup>98</sup> dogmate] **BJ** *con.* **Gan** dignitate **Gan**

<sup>99</sup> perverteris] **BJ** proieceris **Gan**

<sup>100</sup> malo] **Gan** male **BJ**

<sup>101</sup> gessere] *con.* **Gan** gerere **BJ**

Obyczaje miej godne prawdziwej pochwały,  
180 Tak by nad wszystko błyszczała dobra opinia.  
Występków się wystrzegaj: dobre imię bierze się z uczciwego życia,  
Lecz błędy piętnuj, zawsze ich unikaj.  
Bądź w dobrym sensie niemrawy, do złego niespieszny,  
Bo szlachectwo polega na obyczajach bardziej niż pochodzeniu.  
185 Wierz mi, opanować siebie samego dzięki cnotie więcej znaczy  
Niż wzorem Samsona powalić ludzi tysiąc.  
Obyś we wszystkim był zawsze przewidujący,  
Pilnuj się także, gdy ci się powodzi.  
Zaniechaj tego, co nie ma poważania,  
190 A osiągniesz to, co jest prawdziwe i godne zaufania.  
Cokolwiek robisz, zawsze poprzestawaj na małym,  
Bo z rzeczy wielkich wielka bierze się katastrofa.  
Nie miej wokół siebie głupców, lecz w nauce obytych,  
Zamieszkaż ze świątobliwymi, także marność unikaj.  
195 Kto prawdę kocha, niech ci będzie najmiłszym gospodarzem,  
Jeśli zaś upaja się próżną sławą, uciekaj!  
Tylko człek próżny cieszy się z fałszywej sławy,  
Któremu cięży świadomość niegodziwa.  
Wybierz na druha kogoś, z kim dojdiesz do świętości,  
200 Przewrotnych zaś unikaj i z nimi nie przestawaj!  
Jeśli naśladujesz świętych, sam się staniesz święty,  
Lecz upadniesz, jeśli za złymi pójdiesz.  
Bo nieszczęsnych gnębi twarde prawo życia,  
Do piekieł słusznie odejdą za Złego sprawą.  
205 Nie bez powodu ktoś świeci przykładnymi uczynkami,  
Oni zaś rzeczy robili, co za haniebane są uważane,  
Bo rozum ich nie pomieści, co to jest uczciwość,  
Tak więc dostaną za to zasłużoną karę.

Unde<sup>102</sup> ergo, miseri, verum cognoscite herum,  
210 Ut tandem<sup>103</sup> miseria sit vobis leticia  
In patria vite, post vitam est que futura,  
Ad quam et me nunc perducatur rex omnium!

Mel, melos, iubilum magister hoc fert Nicolaus:  
Quare sibi grates reddere non deneges<sup>104</sup>.

---

<sup>102</sup> Unde] **BJ** Inde *con.* **Gan**

<sup>103</sup> tandem] *con.* **Gan** tamen (tā) **BJ**

<sup>104</sup> Et sic est finis datus / est per magistrum revere: / ndum olochoch Dabat / in sumo poznanie *add.* **BJ**

Dlatego, nieszczęśni, poznajcie prawdziwego Pana,  
210 By w końcu wasza nędza stała się dla was radością  
W ojczyźnie życia, które jest w przyszłości po doczesnym życiu:  
Do niej to niech mnie powiedzie Król wszechrzeczy!

Miód, melodię, radość mistrz Mikołaj niesie,  
Dlatego mu nie odmawiaj słów podziękowania.

## OBJAŚNIENIA

- Tytuł w rkpsie BJ: *Sequitur de curie miseria Et quali sint Curiales / gradientes via et que est eorum nequicia* – „O marności życia dworskiego oraz jaką drogą kroczą dworzanie i jaka jest ich nikczemność”.
- (w. 5) *Multi tractabant mores* – autor ma na myśli topiczną krytykę życia dworskiego i zapewne źródła pisane (np. IOAN. SARESB. *Entheticus* i *Policrat.*; BERNARD. GEYST. *Palponista* i in.), a nie informatorów z kręgów dworskich, gdyż zgodnie z literackim wskazaniem należy się od dworu trzymać z daleka, zob. IOAN. SARESB. *Entheticus*, w. 1–2: „Si michi credideris, linguam cohibebis, et aulae / Limina non intret pes tuus: esto domi”; por. CRICIUS, *Carm.* 7, 23 (*Aula fallax*): „Crede mihi, nihil est homini fallacius aula; / Aequoris et venti, temporis instar habet” (ed. Morawski, s. 252).
- (w. 13) *ignomia geritant pro merita* – por. I Cor. 11, 14: „nec ipsa natura docet vos quod vir quidem si comam nutriat ignominia est illi” (Wujek: „Ani samo przyrodzenie was uczy, iż mąż, gdyby włosy zapuszczał, jest mu ku zelżywości”). HILDEBERTUS, *Sermo* 34: *In coena Domini* I (PL, t. 171, kol. 509D): „Cum enim dicat Apostolus: «Vir, si comam nutriat, ignominia est illi», illam ignominiam suscipiunt poenitentes propter merita peccatorum”. Czasownika *geritare* nie notuje LMLP. Może *ignomia* to nie synkopowana forma *ignominia*, tj. plur. neutr. przymiotnika *ignominius*, jak przypuszczał Ganszyniec (por. Ganszyniec 1927, s. 87), lecz plur. rzeczownika *ignominium*, por. w. 35.
- (w. 19–20) *suspendi [...] / [...] possent inque pilo* – może aluzja do popularnej sentencji OV. *Pont.* IV, 1, 35–36: „Omnia sunt hominum tenui pendentia filo / Et subito casu, quae valuere, ruunt”, powtarzanej w średniowiecznych źródłach, np. MATH. VIND. *Ars vers.* 1, 17.
- (w. 21–23) *Nam in fronte [...] / [...] est ita gestus* – FROV. *Antigam.*, w. 26–28: „Ac in fronte comis vultum quasi bestia comis. / Es Sodomeque comes, si sic te vertice comes, / Nam prior hic gestus a crinibus est ita gestus”.
- (w. 25) *Qui ferrum in calce gerit...* – ostrogi i miecz wraz z tarczą stanowiły istotny element ceremonii pasowania na rycerza. Ostrogi były więc oznaką dojrzałości bojowej i przynależności do stanu rycerskiego. Por. FROV. *Antigam.*, w. 370: „Instar habes ferri, dum non vis ad bona ferri”.
- (w. 30) *perfecte necnon plenarie* – wyrażenie z języka teologiczno-prawniczego, por. RICARDUS DE MEDIAVILLA, *Super quattuor libros Sententiarum*, l. 4, dist. 49, art. 1 (ed. Silvester, t. 3, s. 649): „[beatitudo vitae humanae – bonum] in quo perfecte et plenarie requiescit humana vita”.

- (w. 31) W rkpsie BJ na marginesie *manicula*.
- (w. 33) Lekcję *nam* potwierdza rkps BJ gl.: *quia*. Ganszyniec proponował koniunkturę *non*.
- (w. 35) *ignomiosa* – por. w. 13; plur. neutr. *ignomiosa* to synkopowana forma przymiotnika *ignominiosus*; BJ gl. podaje synonim: *pessima*.
- (w. 45) *avisare* – łac. śrdw. ‘zawiadamiać’, tu: ‘nawiedzać’.
- (w. 57) *grabata* – rkps BJ gl. pol.: *loza*, por. Brückner 1864, s. 286.
- (w. 65) *et algora* – rkps BJ gl. pol.: *zymna*, por. Brückner 1864, s. 286.
- (w. 72) *bonum simulatum* – rkps BJ gl. pol.: *oboyathne dobre* (por. Brückner 1864, s. 286), czyli ‘fałszywe, obłudne, udane’. Ganszyniec wywodzi *simulatum* (którego nie notuje LMLP) od *simila* – ‘dobra mąka pszenna’, stąd niem. *semmel* – ‘bułka’ (Ganszyniec 1927, s. 89). Jednak tu słowo to pochodzi od czasownika *similare* – ‘być, robić podobnym, udanym, obłudnym’, na co wskazuje gl. pol.
- (w. 86) *parassiti* – rkps BJ gl.: *hystriones*, por. w. 128.
- (w. 95) *controveršie* – rkps BJ gl. pol.: *przeczywnoszczyj*, por. Brückner 1864, s. 286.
- (w. 96) *nulla leta dies* – por. OLOCH, *De hiis malis*, w. 2: „Nulla leta dies, quo non nisi tristia speres”.
- (w. 99) *Iura dei spernunt, ad quevis mala scandala tendunt* – por. OLOCH, *De hiis malis*, w. 198: „Non wlt, sed tendit ad scandala et ea vendit”.
- (w. 101) *Accidiam* – rkps BJ gl.: *pigriciam*.
- (w. 103–105) *Tucius est [...] / [...] cuspidis astam* – OV. *Epist.* 3, 117: „Tucius est iacuisse toro, tenuisse puellam, / Threiciam digitis increpuisse lyram, / Quam manibus clypeos et acutae cuspidis hastam, / Et galeram pressa sustinuisse coma”.
- (w. 108) *Si malus est dominus, fit populusque malus* – por. OLOCH, *De hiis malis*, w. 200: „ut populus, eadem ratione sacerdos”; por. Walther, *Prov.* 23245: „Qualis herus, talis servus”; podobne tamże, *Prov.* 23250: „Qualis rex, talis grex” (PETRON. 58, 3: „Plane qualis dominus, talis et servus”).
- (w. 110) *pericia* – rkps BJ gl.: *pendencia*.
- (w. 111) *labella* – rkps BJ gl.: *lora*.
- (w. 115–117) *Contra ridiculos [...] / [...] in omnibus apte* – cf. GODEFR. DE VINO SALVO, *Poetria*, w. 431–433: „Contra ridiculos si vis insurgere plene, / Surge sub hac specie: lauda, sed ridiculose; / Argue, sed lepide gere te, sed in omnibus apte”.
- (w. 119–120) *Ac quicumque [...] / [...] quam prohibere minis* – por. AVIANUS 10, epimythion bajki przekazany w niektórych *codd.*, np. BJ 2195 (por. Awian, *Bajki*, s. 69: „Sic quicumque novo risu sciat esse retentum, / Arte magis studeat quam prohibere minis”); Guaglianone, s. 21; GUALT. ANGL. *Fab. Aesop.* 75, w. 41–44.
- (w. 125) *abusumque* – rkps BJ gl.: *ex consuetudine*.
- (w. 127) *arma scurilia* – w rkpsie BJ zapis: *arma scurilia portant*, ale tamże gl. pol.: *ganyebnye* (por. Brückner 1864, s. 286), co raczej odpowiada łac. *feralia* (por. LUCAN. 2, 374: „Ut primum tolli feralia viderat arma”) niż wątpliwemu tu *scurilia*.
- (w. 128) *velut histriones* – rkps BJ gl.: *sic dicti homines*. Brückner wskazał w rękopisie łacińskich kazań z poł. XV w. (Petersb. Lat. I Qu. 244, k. 37) polską głość *gamraczi* do rzeczownika *histriones*. W zapustnym korowodzie biorą udział fałszywi księża oraz „omnes histriones, vulgr. gamraczi, fistulatores, ioculatores...”. Z kontekstu wynika, że *gamraci* to towarzysze zapustowych grajków i szpilmanów, kuglarze, a więc kategoria ludzi nisko stojących w hierarchii społecznej, przynajmniej w ocenie ówczesnego duchowieństwa, por. Brückner 1895, s. 339. Zob. Oloch, *De hiis malis*, w. 87.  
W rkpsie BJ na marginesie *manicula*.
- (w. 129–130) *Cum gladiis [...] / Cambucis incedunt* – por. Matth. 26, 47: „ecce Judas unus de duodecim venit, et cum eo turba multa cum gladiis et fustibus, missi a principibus sacerdotum” (Wujek: „oto Judasz, jeden z Dwanaście, przyszedł, a z nim wielka rzesza



- z mieczami i z kijami, posłani od przedniejszych kapłanów”).  
*Cambucis* – „cambuca” łac. śrdw.: ‘zakrzywiony kij’, ‘laska pasterska’, ‘laga’. Niepotrzebna koniektura Ganszynca.
- (w. 130) *semina belli* – fraza przejęta zapewne z Lukana, por. LUCAN. 1, 158: „Hae ducibus caesae, suberant sed publica belli / Semina, quae populos semper mersere potentes”; tamże, 3, 150: „Ocius avertat diri mala semina belli”. W rkpsie BJ gl.: *lites* objaśniająca *semina*.
- (w. 131) *Excuciant pacem [...] cuiquam* – por. IOAN. SARESB. *Entheticus*, w. 239 (ed. Webb, t. 1, s. 9): „Excuciet pacem, quam dat patientia, nullus”.
- (w. 134) *livor edax* – por. LUCAN 1, 287: „Livor edax tibi cuncta negat: gentesque subactas / Vix impune feres”, IOAN. SARESB. *Entheticus*, w. 299–300 (PL, t. 199, kol. 384; ed. Webb, t. 1, s. 11): „Et fugias quos liuor edax felicibus hostes / Sic facit, ut uirtus flectere nulla queat”.  
*feruet* – w rkpsie BJ gl. pol.: *wra*; por. Brückner 1864, s. 286.
- (w. 135) *eadem* – rkps BJ gl.: *huiusmodi*.
- (w. 138) *abradunt* – rkps BJ gl. objaśniająca *decipiunt*.  
*pari arte cadunt* – por. Eccli. 27, 29: „Et qui foveam fodit, in illam decidet, et qui statuit lapidem proximo, offendet in eo, et qui laqueum alii ponit, peribit in illo”; por. Ps. 7, 16. Por. szerzej ThPMaE, Bd. 5, s. 231–234; polskie przysłowie NKPP s. v. dół 9: „Kto pod kim dolki kopie, sam w nie wpada”.
- (w. 139–140) *Est et eis gaudium [...] / [...] pro pyetate dolum* – por. GUALT. ANGL. *Fab. Aesop.* 10, 11–12: „Reddere gaudet homo nequam pro melle venenum, / Pro fructu penam, pro pietate dolum”; Walther, *Prov.* 26431; OV. *Am.* I, 8, 104: „impia sub dulci melle venena latent”.
- (w. 140) *pro pyetate* – rkps BJ gl.: *pro bonitate vel gratia*.
- (w. 141–142) *Nullus amicus [...] / res aliena placet* – por. IOAN. SARESB. *Entheticus*, w. 293–294 (PL, t. 199, kol. 384; ed. Webb, t. 1, s. 11): „Nullus amicus ei, qui multa cupit, nec amicus / Est sibi, cui nimium res aliena placet”.
- (w. 144) Zmiana ręki piszącego. Od tego wiersza brak już glosy międzywierszowej.
- (w. 144) *comoda [...] putat* – por. IOAN. SARESB. *Entheticus*, w. 303–304 (PL, t. 199, kol. 384; ed. Webb, t. 1, s. 11): „Alterius misera gaudet mens inuida sorte, / Cunctaque uicini commoda, dampna putat”.
- (w. 145–146) *Sunt iniusticie cultores [...] / [...] gravis unda ruunt* – por. *Poenitent.*, w. 201–202: „Sic iniustitiae cultores perdere iustos / non metuunt, super hos ut gravis unda ruat”.
- (w. 150) *sevicemque lupi* – tu gra znaczeń, łac. śrdw. *lupus* (‘wilk’) może oznaczać ‘nierządnika’ lub samego ‘diabła’.
- (w. 153) *Proch dolor, hoc scelus...* – por. OLOCH, *De hiis malis*, w. 192: „Proch dolor! In clerum transit dolor et scelus illud...”.
- (w. 155) *media curia* – chodzi zapewne o dworzan niższej rangi. W języku prawniczym *media curia* to ‘działka podzielona wzdłużnie’.
- (w. 162) *pupillam persequuntur* – por. Zach. 2, 8: „Qui enim tetigerit vos, tangit pupillam oculi mei” (Wujek: „Bo kto się was dotknie, dotyka się źrzenice oka mego”); BERNARD. CLAR. *Epist.* 197 (PL, t. 182, kol. 364): „Nolite, quaeso, nolite persequi servos Dei, quibus ab ipso dictum legitis: Qui vos tangit, tangit pupillam oculi mei” (por. Ps. 16, 8); IOAN. SARESB. *Policrat.* 5, 5 (PL, t. 199, kol. 547; ed. Webb, t. 1, s. 296).
- (w. 165) *E<s>t nimis antiqua et est sententia vera* – por. IOAN. SARESB. *Entheticus*, w. 285 (PL, t. 199, kol. 384; ed. Webb, t. 1, s. 10): „Ergo caue miseros, nec ab his nisi tristitia speres: / Nam miseri cultor, quis nisi stultus, erit? / Est antiqua nimis, nimis est sententia vera / Quam docuere patres, Ennius atque Cato”. Por. *De hiis malis*, przyp. do w. 85.
- (w. 169) *histriones* – por. IOAN. SARESB. *Policrat.* 1, 8 (PL, kol. 199, t. 405; ed. Webb, t. 1, s. 46): „Cap. 8. De histrionibus et mimis et praestigiatoribus”. Brückner wskazał

- w rękopisie łacińskich kazań z poł. XV w. polską głosem *gamraczi* do rzeczownika *histriones*. W zapustnym korowodzie biorą udział fałszywi księża oraz „omnes histriones, vulgr. gamraczi, fistulatores, ioculatores...” (Petersb. Lat. I Qu. 244, k. 37), Brückner 1895, s. 339. Por. przyp. do w. 128.
- (w. 171) *felizatores* – słowo w tej formie nienotowane w źródłach (por. LMLP), być może chodzi o znane (*h*)*ovizatores*. *Ovisator* względnie *housiator* to synonim mało znanego *gameratus*. W rękopisie poematu niejakiego Theodoricusa *De statu hominum* (pocz. XIV w.?), znajdując się (w. 468) głosa podająca synonim do *gameratus* – *ouisator*. Według LMLP *housiator* to ‘człowiek rozwiązy, oddający się rozpuście’. Rzeczownik ten (i czasownik *hovizare*) poświadczane są w źródłach z XV–XVI w. W słowniku Bartłomieja z Bydgoszczy z 1532 r. słowo *housiator* objaśnione jest przez polskie ‘gamrath’ (*Słownik łacińsko-polski Bartłomieja z Bydgoszczy*, s. 49); CLARETUS, *Exemplarius*, w. 1115 (ed. Flajshans, s. 147) objaśnia podobnie: ‘fregierz (frejje)’.
- (w. 175–176) *O quam sunt miseri [...] / [...] miser esse potest?* – por. IOAN. SARESB. *Entheticus*, w. 279–280 (PL, t. 199, kol. 384; ed. Webb, t. 1, s. 11): „Nonne satis miser est, quem nec Deus ipse beare / Sufficit? Ulterius quis miser esse potest?”. Oloch zmienił tekst, nadając mu nieco inne znaczenie.
- (w. 177 n.) – odtąd (s. 201) tekst jest pisany w dwu kolumnach.
- (w. 177–178) *Ergo cave miseris [...] / [...] stultus, erit?* – por. przyp. do w. 165.
- (w. 179) *Compositos mores...* – GERSON, *Summa*, lib. 5: *De honestate vitae*, f. 391; *Floretus*, w. 982: „Compositos mores habeas, laudabiliores / Inspice maiores, mediocres atque minores”.
- (w. 181) *Crimina devita...* – GERSON, *Summa*, lib. 5: *De honestate vitae*, f. 391v: „Crimina devita, nam famam dat bona vita. / Nam sic per crimen posses amittere nomen, / Sed male per signa fiet tua fama maligna”; *Floretus*, w. 1027: „Crimen [*codd.*: crimina] devita, nam famam dat bona vita”.
- (w. 182) *Sed mala persigna...* – por. *Floretus*, w. 1029: „Sed mala [*codd.*: male] per signa fiet tua fama maligna”.
- (w. 183–184) *Sis bene morosus [...] / [...] mage quam generis* – GERSON, *Summa*, lib. 5: *De honestate vitae*, f. 380v: „Sis sic morosus et ad impia facta morosus. / Nobilitas morum plus prodest quam genitorum”; *Floretus*, w. 986–987: „Sis bene morosus et ad impia facta morosus / Nobilitas morum plus prodest quam genitorum”; por. *Fridanc*. 365: „Nobilitas morum plus confert quam genitorum”; Walther, *Prov.* 17023. W tle znane zdanie Juwenalisa: „Nobilitas sola est atque unica virtus” (IUV. 8, 20).
- (w. 185–186) *Crede michi [...] / [...] sternere mille viros* – por. HENRICUS SEPTIM., *Elegia* 4, 125–126 (PL, t. 204, kol. 684): „Crede mihi, magis est virtute domare seipsum, / Quam vice Sampsonis sternere mille viros”. Por. Jud. 15, 15.
- (w. 191) *<semper contentus sis parvis>* – por. SEN. *Epist.* 110, 18: „Disce parvo esse contentus”. Przysłowie staropolskie NKPP s. v. przestawać 2: „Kto na małym nie przestaje, temu zawsze niedostaje”.
- (w. 192) *magna ruina venit* – por. SEN. *Epigr.* 17 *De vita humiliori*, 9–12 (*Anth. Lat.* 17, 9–10): „In plano semper tua sit fortuna paresque / Noveris: ex alto magna ruina venit. / Non bene cum parvis iunguntur grandia rebus: / Stantia namque premunt, praecipitata ruunt”.
- (w. 193–194) *Non habebas stultos [...] / [...] viliaque devita* – GERSON, *Summa*, lib. 5: *De honestate vitae*, f. 391: „Non habebas socios stultos, sed dogmate fultos, / Cum sanctis dicta, quae sunt puerilia vita, / Elige consortem, qui sanctam det tibi sortem: / Elige ductorem, qui te faciat meliorem”; *Floretus*, w. 999–1000: „Non [*codd.*: nam] habebas stultos socios [*codd.*: socios s.], sed dogmate fultos [*codd.*: plenos], / Cum sanctis habita, quae sunt puerilia, vita”. W tle wskazanie Prov. 13, 20: „Qui cum sapientibus graditur, sapiens erit, amicus stultorum efficietur similis” (Wujek: „Kto chodzi z mądrym, mądrym będzie, przyjaciel głupich, stanie się podobny”).

- (w. 195–196) *Si quis amat [...] / [...] gloria vana, fuge* – por. IOAN. SARESB. *Entheticus*, w. 21–22 (PL, t. 199, kol. 379; ed. Webb, t. 1, s. 1): „Si quis amat uerum, tibi sit gratissimus hospes, / Et quem delectat gloria uana, caue”.
- (w. 197–198) *Nemo, nisi uanus [...] / [...] dicta premit* – por. IOAN. SARESB. *Entheticus*, w. 221–222 (PL, t. 199, kol. 383; ed. Webb, t. 1, s. 8): „Nemo, nisi uanus, falso laetatur honore; / Conscia mens culpa, quam maledicta [PL: mala dicta] mouent”.
- (w. 199–200) *Elige consortem [...] / [...] nec illis inherere* – por. *Floretus*, w. 1001–1002 „Elige consortem, qui sanctam dat tibi sortem, / Elige ductorem, qui te faciat meliorem”; por. też: BERNARDUS, *Ad Rainaldum*, w. 279–282 (PL, t. 184, kol. 1312): „Elige sanctorum consortia, non reprobam. / O quam ditantur queis coelica regna parantur! / Sic exaltantur qui sanctis associantur”; Walther, *Prov.* 7040a; BONGIOVANNI DA CAVRIANA, *Anticerberus* 3, 420–421: „Si vis saluari, cum sanctis sis numerari, / Elige sanctorum consortia, non reproborum”.
- (w. 201–202) *Si sanctos [...] / [...] post ieris* – por. *Floretus*, w. 1005–1006: „Si sanctos sequeris, sanctus sic efficieris, / Sed perverteris, si perversos comiteris”; GERSON, *Summa*, lib. 5: *De honestate vitae*, f. 391; Walther, *Prov.* 29121; Ps. 17, 26–27: „Cum sancto sanctus eris, et cum viro innocente innocens erit, et cum electo electus eris, et cum perverso perverteris”.
- (w. 203) *Nam quia dura...* – MAXIM. *Eleg.* 1, 113–114: „O, quam dura premit miseros condicio vitae, / Nec mors humano subiacet arbitrio”.
- (w. 206) *ignomia* – skrótowa forma od *ignominiosa*.
- (w. 212) *omnium* – dopisane w w. 201.
- (w. 213) *Mel, melos, iubulum* – por. BERNARD. CLAR. *Sermo in Can.* 15 (PL, t. 183, kol. 847A): „Jesus mel in ore, in aure melos, in corde iubulum”.
- Kolofon w rkpsie BJ: *Et sic finis datus / est per magistrum revere: / ndum olochoch Dabat in / sumo poznanie* – „W ten sposób zakończył mistrz czcigodny Oloch, pisane było w grodzie (na wzgórzu katedralnym) Poznaniu”.

## SUMMARY

Mikołaj Oloch of Szamotuły, Master of the University of Cracow (promoted in 1459), was preacher and altarserverat the cathedral in Poznań for many years. He wrote two rhymed Latin works entitled *De hiis malis, que aguntur in hoc mundo* (On the Misdemeanours which are rampant in the World) and *De curie miseria* (On the Marnies of the Court). The former belongs the so-called sentential forms – collections of proverbs, maxims and sentences, highly valued in medieval school didactics. Oloch gathered together instructions on greed, verbosity and detraction, lying, dishonesty in trade and indecency. With regard its content, *De hiis malis* can be ascribed the stream of literature devoted the criticism of human faults and sins of kind of state satire (*Standessatire*), while *De curie miseria* is poetic mini tract devoted the criticism of court life. The author shows in distorting mirror the life at court, the miserable conditions in which the courtiers and servants live, how badly they eat, but above all it is criticism of the social relations prevailing there. Oloch thus points out the anti-values that courtiers serve: flattery, betrayal, greed, disloyalty, brutality, i.e. vices which contradict courtliness and the related knightliness (*curialitas*).

Both works are rare examples of 15th century school literature in Poland. The critical edition of both works is accompanied by Polish translations and explanations.

## INDEKS NAZW OSOBOWYCH

- Alan z Lille (Alanus ab Insulis)  
13–14, 58, 61, 65–66  
Anonim tzw. Gall 24  
Anonymus zob. Hugo  
*Anscombe Jean-Claude* 15  
Arystoteles 14  
Augustyn (Augustinus Hipponensis),  
św. 58, 60  
Awian (Avianus) 87
- Benis Artur* 12  
Bernard z Clairvaux (Bernardus  
Claraevallensis), św. 21, 65–66,  
88, 90  
Bernard, Pseudo- (Bernardus  
Claraevallensis, Pseudo-) 65–66,  
88, 90  
Bernardinus Senensis 60  
Bernardus Geystensis 86  
Bernardus Cluniacensis  
(Morlanensis) 18, 59–60, 62,  
66–67, 90  
Bonawentura (Bonaventura  
da Bagnoregio) 61  
Bongiovanni da Cavriana 90  
Brandt Sebastian 18  
*Brückner Aleksander* 24, 62, 87–89  
*Buridant Claude* 17
- Cato, Pseudo- 62, 67, 88  
Chaucer Geoffrey 22
- Claretus de Solencia 60, 89  
Cricius Andreas zob. Krzycki Andrzej  
Cyceron (Marcus Tullius Cicero)  
60–61  
Cyceron, Pseudo- (Pseudo-Cicero) 16
- Dantyszek Jan (Ioannes  
Dantiscus) 19  
Diogenes Laertios 14
- Eberhard z Bremy (Eberhardus) 64  
*Estreicher Stanisław* 62  
Eugenius Toletanus 61
- Faral Edmond* 16  
Frowinus (Frovinus) z Krakowa 17,  
22, 63, 86  
Frycz Modrzewski Andrzej 25
- Gall Anonim zob. Anonim tzw. Gall  
*Ganszyniec Ryszard* 7, 18–19, 21–22,  
24, 86–87  
Geremia da Montagnone (Hieremias  
de Montagnone, Hieremias  
Paduanus) 61, 66  
Gerson Ioannes 89–90  
Godefridus de Vino Salvo 87  
Gower John (Ioannes) 64–65  
*Górski Konrad* 24  
*Grimm Jacob* 66  
Gualterus Anglicus 58, 87, 88

- Gualterus de Castellione  
(Châtillon) 58
- Hagen Hermann* 59  
*Hallik Sybille* 16–17  
*Haye Thomas* 17–18  
*Heinemann Wolfgang* 18  
*Henkel Nikolaus* 18  
Henricus Archidiaconus 59  
Henryk de Septimello (Henricus  
Septimellensis) 13–14, 58–59, 89  
Herolt Joannes 60  
Hieremias de Montagnone zob.  
Geremia da Montagnone  
Hieronim (Eusebius Hieronymus  
Stridonensis), św. 67  
*Highet Gilbert* 17  
Hildebertus (de Lavardin),  
Cenomannensis episcopus 59–61,  
86  
Horacy (Quintus Horatius  
Flaccus) 62  
*Hornowska Maria* 11  
Hugo (Anonymus) 66
- Innocenty (Innocentius) III (Lotario  
dei Segni), papież 18, 64
- Jacobus de Lausanna 62, 65  
Jan z Garlandii (Ioannes  
de Garlandia) 17  
Jan z Salisbury (Ioannes  
Saresberiensis) 20, 62, 64, 86,  
88–90  
*Jelicz Antonina* 22  
Johannes Johannis de Quasnyow  
(Kwaśniów) 13  
Juwenalis (Decimus Iunius  
Juvenalis) 13, 14, 61, 64, 89
- Karbowiak Antoni* 10–11  
Korzbok Maciej 10  
Krzycki Andrzej (Andreas Cricius) 86
- Le Goff Jacques* 64
- Lotario dei Segni zob. Innocenty  
(Innocentius) III  
Lukan (Marcus Annaeus  
Lucanus) 19, 87–88
- Maciej z Kobyлина, dziekan  
Uniwersytetu Krakowskiego 9  
Maciej ze Spąsowa, dziekan  
Uniwersytetu Krakowskiego 9  
*Maisel Witold* 63  
Maksymian (Maximianus) 60, 66, 90  
*Mann Jill* 18  
Marcjalis (Marcus Valerius  
Martialis) 62, 67  
Mateusz z Vendôme (Matheus  
Vindocinensis) 16, 86  
Matheolus de Boulogne 64–65  
*Michałowska Teresa* 9, 17  
Mikołaj Maginka, predyktor  
katedralny w Poznaniu 12  
Mikołaj Oloch z Szamotuł (Nicolaus  
Holoch de Schamothuli), ojciec  
Mikołaja Olocha 9  
Mikołaj Oloch z Szamotuł (Nicolaus  
de Schamotuli, Olochoch) *passim*  
Mikołaj z Bibry (Nicolaus de  
Bibera) 18, 65  
Mikołaj z Kalisza 9  
Mikołaj z Murzynowa, kopista  
(utożsamiany z Mikołajem  
z Poznania) 12  
Mikołaj z Poznania, predyktor  
katedralny w Poznaniu, autor  
*Postilla pauperum* (?) 11–12  
Mikołaj z Szamotuł (Nicolaus de  
Schamothuly), altaryzta w kościele  
parafialnym Marii Magdaleny  
w Poznaniu w latach 1444,  
1451–1474 10  
Mikołaj, adwokat konsystorski, rektor  
szkoły katedralnej w Poznaniu  
w 1496 r. 11  
*Morawski Kazimierz* 86  
*Morenzoni Franco* 17  
*Murphy James J.* 16

- Nattel Adolf* 63  
*Nicolaus de Bibera* zob. Mikołaj z Bibry  
*Nigellus de Longo Campo* (de Longchamp) 20  
*Nowacki Józef* 9–12  
  
*Oexle Otto G.* 64  
*Oloch Mikołaj* zob. Mikołaj Oloch z Szamotuł  
*Orme Nicholas* 16  
*Owidiusz* (Publius Ovidius Naso) 13–14, 60–62, 86–88  
  
*Paetow Louis John* 16  
*Persjusz* (Aulus Persius Flaccus) 60, 64  
*Petroniusz* (Gaius Petronius Arbiter) 61, 64, 87  
*Piccolomini Eneas* Silvio (papież Pius II) 20  
*Piotr Damiani* 20  
*Piotr z Blois* 20  
*Pittaluga Stefano* 66  
*Plaut* (Titus Maccius Plautus) 66  
  
*Radomski Maciej T.* 63  
*Richard of Middleton* (Ricardus de Mediavilla) 86  
  
*Schmidt Paul Gerhard* 59  
*Schnell Rüdiger* 20  
*Schreiner Klaus* 20  
*Seduliusz* (Coelius Sedulius) 60  
*Seneka* (Lucius Annaeus Seneca), filozof 58–60, 89  
*Serlo de Wiltonia* 59  
*Sękowski Jan* 22  
*Silvester Ludovicus* 86  
*Skrzydlevsky Stanislaus* 11  
*Spieß Jan Andrzej* 9–14  
*Spunar Pavel* 16, 19, 66  
*Stacjusz* (Publius Papinius Statius) 14  
  
*Stanisław Meisner* (Mysznar), rektor szkoły katedralnej w Poznaniu w 1466 r. 11  
*Stopka Krzysztof* 11  
  
*Taylor Barry* 16–17  
*Terencjusz* (Publius Terentius Afer) 66  
*Thomas de Hibernia* 65  
*Tomasz z Akwinu* (Thomas de Aquino), św. 64  
  
*Venusinus Ricardus* 58, 66  
  
*Walter Map* 18, 61  
*Walther Hans* 58–67, 87–90  
*Webb Clemens C. I.* 62, 64, 88–90  
*Wenzel Ernst* 20  
*Werner Jacob* 58, 60–61, 64  
*Wincenty z Beauvais* (Vincentius Bellovacensis) 58–61, 66  
*Wisłocki Władysław* 13  
*Wojciech z Pniew* (Albertus de Pnyewy), rektor Uniwersytetu Krakowskiego 13–15, 21, 25  
*Wolff Adam* 24  
*Woods Marjorie Curry* 16  
*Wujek Jakub* 59, 61–63, 65, 86–89  
  
*Zawadzki Jarek* 22  
*Zdzitowiecka-Jasieńska Halina* 11





**W przygotowaniu:**

Nicolaus Secundinus, *Liber de familia Autumanorum*  
wyd. i przekł. Mieczysław Mejer